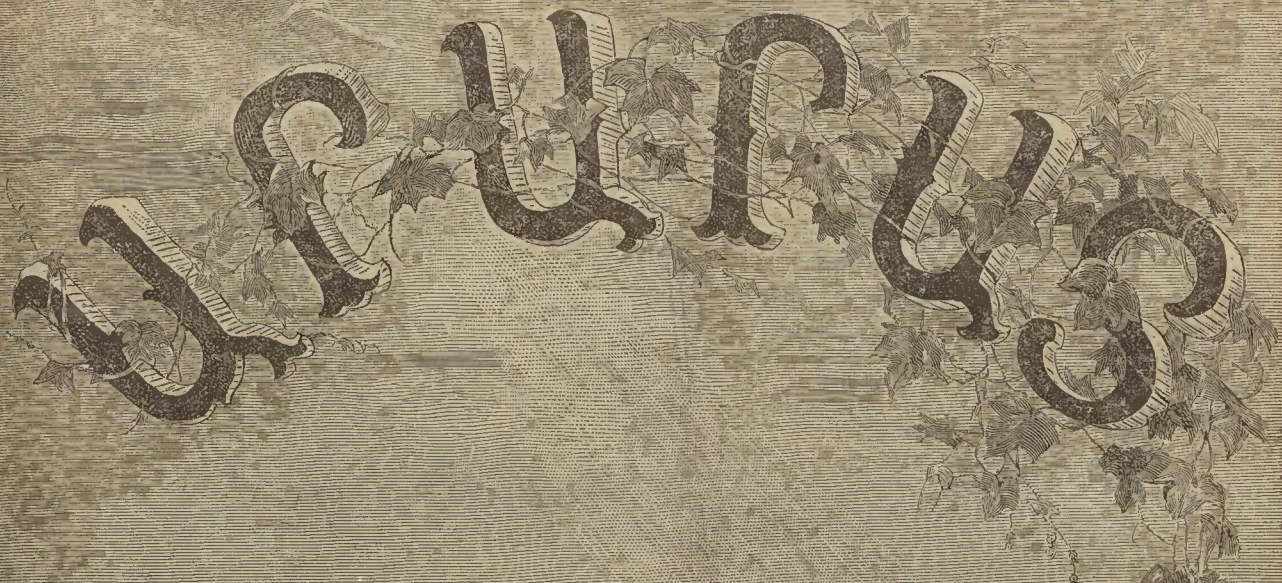

1898

ԹԻԻ Թ. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՊԻՍԿՈՍՈՍՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻ

ՏՊԱՐԱՆ ՄԵՏՐ ԼԹՈՒՈՅ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ.

1. Բաղուածք ի կոնդակաց վճատիառ Հայրապետի . . . 379

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ.

2. Հաւատը և հրաշքը 380
 3. Թուղթ Հայոց ի Պարսա՝ առ Ուղղափառա . . . 383
 4. Դրուզների կրօնը 386

5. ՕՏԱՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ.

- Օրթոդոքս) Կաթոլիկ և Նեստորական եկեղեցիներ . . . 390

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ.

6. Վճատիառ Հայրապետի ուղևորութիւնը 395
 7. ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ 398
 8. ՏԱՃԿԱՀԱՅՔ 400
 9. ՊԱՐՍԿԱՀԱՅՔ (Կը շարունակուի) . 403

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ.

10. Օտարազգի մանկավարժական գրականութիւնից . . . 405

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ.

11. Օխան Օճնեղի 412

- ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ 414

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ.

- Նոր Շարականներ 418

Ստացուած գրքեր

Բովանդակութիւն ազգային հանդիսից

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ

Ս. Է. ԶՄԻԱԾՆԻ.

ՌԵԴԱԿՏՈՐ Լ. Ր. ՏԵՐԻ

ՀԱՄԱՐ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1898 թ.

ՋԵՄՍՄԱՆ

Տ. Տ. ՄԿՐՏԶԻ Ա.

ՎԵՂՈՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐՈՅ ԷԶՄԵՐՆԻ

1898

Дозволено цензурою 23 Сентября 1898 г. г. Тифлисъ.

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ.

Կոնկաւ յանուն Յովսէփ եպիսկոպոսի Սարաճեան, որով պատուիրեցաւ նմա ձեռնադրել ի կուսակրօն քաջ զՍեղրակ Տ. Սարգըսեան՝ ի հովիւ մերազնեից Լոնդոնի, ըստ խնդրանայ վերջնոյս. թ. 846:

— Յանուն Կոնսիստ. Շամախոյ, որով կարգեցաւ Սահակ քաջ. Մակարեան երզմնեցուցիչ զատարանայ Բագուայ, որպէս և քաջ հիւանդանոցի և բանտի տեղւոյն. թ. 847:

— Յանուն Սինօղի ս. Էջմիածնի, որով պատուիրեցաւ հրամայել Դանձապաշին տալ պարբերաբար զձախս նորոգութեան տաճարին ս. Հովսէփմայ. թ. 851:

— Օրհնութեան և զոհունակութեան յանուն Ալէքսի Սանդոճեանց Ախալքալաքեցոյ, վասն նուիրաբերութեան նորա 800 բուրլեաց ի նպատակ Ս. Աթոռոյն Երուսաղէմի և ս. Կարապետի վանուց. թ. 881:

— Յանուն Կոնսիստ. Շուշուոյ, վասն թողլոյ ի պաշտաման կրօնասուցչութեան զըպրանոցին զԿարապետ քահանայն վարդապետան. թ. 885:

— Օրհնութեան և զոհունակութեան յանուն Պ. Նիկողայոսի Ե. Եղմիրլեան, վասն նուիրաբերութեան նորա զումարոյ 10,000 բուրլեաց, որոյ տոկոսիք ունին ուսանել երկու սանունք՝ մինն ի Գեորգեան Ծեմարանի և միւսն, օրհորդ ի պետական ուսումնարանի. թ. 905:

— Յանուն Սինօղի, որով կարգի Տ. Յուսիկ վարդապետ Անդամն Սինօղի վերահսկող շինութեանց, ի բացակայութեան վեհ. Հայրապետի. թ. 913:

— Յանուն Սինօղի, որով յայտ առնի ուղեւորութիւն Նորին Վեհափառութեան ի վի-

ճական Սիւնեայ և Արցախայ և կարգի ի տեղապահութիւն Դեր. Տ. Արիստակէս Արքեպիսկոպոսն Դաւթեան. թ. 914:

— Յանուն Կոնսիստ. Արցախայ, որով յայտ արարաւ, եթէ Սարգիս քաջ. Դաւուլար զեղջ արձակեալ է յապաշխարանայ իւրոյ ի Սեան կղզւոյ. թ. 917:

— Յանուն վանահօր ս. Խաչ վանուց Արզեազու (Դարալագեալ) Տ. Սարգիս վարդապետի, որով յայտ արարաւ նմա կարգու մն Հոգաբարձութեան վասն նորոգութեան տաճարի վանուցն. թ. 918:

— Յանուն վանահօր վանուցն Ամարասայ Վահան վարդապետի Գրիգորեան, որով շնորհեցաւ նմա լանջախաչ վարդապետական. թ. 920:

— Յանուն Եղիշէ քահանայի Հերհեր զեղջ վիճակին Արցախայ, որով շնորհեցաւ նմա լանջախաչ քահանայական. թ. 921:

— Յանուն Կոնսիստ. Արցախայ, որով պատուիրեցաւ առնել բաժանումն ծխոց հաստատուպէս ի մէջ քահանայից քաղաքին. թ. 922:

— Յանուն Խորեն ա. քաջ. Միրզարէզեան Բագու քաղաքի, որով պատուիրեցաւ առնել Ժողով ծխականաց և բանալ զուսումնարան տեղւոյն. թ. 947:

— Յանուն Տ. Տիրայր վարդապետի, որով հաստատեցաւ ի պաշտաման տեսչի թեմակ. Հոգ. զպրանոցին Շուշուոյ. թ. 952:

— Յանուն Հոգաբարձութեան յիշեալ զպրանոցին՝ զհաստատմանէ Տ. Տիրայր վարդապետի ի պաշտաման տեսչութեան. 455:

— Յանուն նոյն Հոգաբարձութեան, որով պատուիրեցաւ փոխադրել զզպրանոցն ի նորոգ շինուածն իւր. թ. 956:

— Յանուն Կոնսիստ. Արցախայ, որով

հաստատեցաւ Կարապետ քահ. Վարդապետեան ի միաբան Ագուլեաց եկեղեցւոյ Շուշոյ. թ. 964:

— Օրհնութեան և գոհունակութեան յանուն Պ. Հազարու Մայիլեան Բագուեցւոյ, սակս ի գլուխ հանելոյ զնորոգութիւն ջրանցիցն վանուց Գանձասարայ. թ. 968:

— Յանուն Կոնսիստ. Արցախայ, որով պատուիրեցաւ առաքել առ Գեր. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոսն զպատրաստի քահանայացուս վիճակին ի ձեռնադրել. թ. 969:

— Յանուն նոյն Կոնսիստ., որով պատուիրեցաւ տալ դադարեցուցանել ի քահանայադրութենէ զՍտեփաննոս և զՄեսրոպ քահանայս Հազանչեցւոյ Ամենափրկիչ եկեղեցւոյն Շուշոյ, վասն անվայել ընթացից նոցին ի ժամ ժամերգութեան. թ. 970:

— Յանուն Պ. Թէոդորոսի Մաչեան և Պ. Տիգրանայ Աղամալեան Շուշեցւոյ, որով նշանակին Հոգաբարձուք շինութեան վանուցն Գանձասարայ, որպէս օգնականք և աջակիցք վանահօրն. թ. 971:

— Յանուն Կոնսիստ. Արցախայ, որով պատուիրեցաւ տալ նախապէս յարդեանց կալուածոց վանօրէիցն Արցախայ 400 ըուբլիս նորոգ Հոգաբարձութեան Գանձասարայ, վասն շինութեան ճանապարհի վանուցն. թ. 972:

— Յանուն վանահօր վանուցն Գանձասարայ Տ. Անտոն վարդապետի, որով յայտ արարաւ նմա կարգումն Հոգաբարձութեան. թ. 974:

— Յանուն Հոգաբարձութեան թեմակ. զպրանոցին Շուշոյ, որով հրաւիրեցան անձնափոխանորդք նոցին ի պաշտօն՝ ի տեղի հրաժարելոցն. թ. 975:

— Յանուն Կոնսիստ. Արցախայ, ըստ մտաց վերոյիշեալ Կոնդակին. թ. 976:

— Յանուն Գարեգին քահ. Յովհաննիսեան անդամոյ Կոնսիստ. Արցախայ, որով շինորհեցաւ նմա պատիւ աւագութեան. թ. 977:

— Յանուն Յակոբ քահ. Այվազեան Շուշեցւոյ, որով շինորհեցաւ նմա լանջախաչ քահանայական. թ. 978:

— Յանուն Սինօղի ս. Էջմիածնի, որով յայտ արարաւ վերադարձ Նորին Սրբութեան ի Մայր Աթոռն. թ. 986:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ—ԲԱԺԻՆ

ՀԱՒԱՏՐ ԵՒ ՀՐԱՉՔՐ.

«Եւ ոչ կարէր սկսել ևս ոչ մի ինչ զօրոքիսն առնել, թայց սակաւ հիւսնայաց ձեռն եղեալ թշկեր զնոսա. ևս զարմանայր վասն անհասարկեան նոցա»:

Մարկ. Զ. 5, 6.

ՇԱՏ և շատ Բրիստոնեաների համար մարդկութեան Փրկիչը մի արտաքոյ կարգի էակ է միայն, մի տարօրինակ հրաշագործ, որ ուր գնում էր հրաշքներ էր գործում և դորանով ապացուցանում իւր Աստուած լինելը. շրջապատողներից ոմանք տեսնելով այդ հրաշքները հաւատացել են, որ նա Աստուած է, ուրիշները տեսել են, բայց չեն հաւատացել. մենք ևս, եթէ հաւատում ենք, միայն այն պատճառով ենք հաւատում, որ համոզուած ենք, թէ ճշմարիտ են ականատեսների պատմածները Նորա մասին, թէ Նա յիրաւի շատ հրաշքներ արել է և ինչ որ կամենար կանէր: Բայց ահա մի դէպք, որի համար նոյն ինքն աւետարանիչը վկայում է, թէ Բրիստոս ոչինչ անել չի կարողացել: Նա, որի ձեռքով ամբողջ տիեզերքը կառուցուել է, և չկայ մի բան որ առանց Նորան եղած լինի. Նա, որ ջրի վերայ ման էր գալիս և քամիներին սատուում, որ ամէն ցաւ բժշկում էր և ոչ մի կարօտեալի ձեռնունայն չէր արձակում, որին մինչև անգամ մահը հնազանդում էր և իւր կալանաւորներին կրկին արձակում՝ տարակուսած կանգ է առել այստեղ՝ «և ոչ կարէր և ոչ մի ինչ զօրութիւն առնել»։ — Որչափ տարբեր է Բրիստոսի աւետարանն ուրիշ կրօնների առասպելապատում՝ զրբերից՝ որչափ պայծառ ճշմարտութեան գրողն էր նորա ամէն մի տողի և մանաւանդ այսպիսի գծերի:

մէջ, որոնք ըստ երևութին նսեմացնել կարող էին նորա նկարագրած աստուածային անձի արժանիքը: Եթէ Բրիստոսի հրաշագործութեանց մասին պատմածները վառ երեւակայութեան ծնունդ լինէին և աւետարանիչների նպատակը լինէր կարելոյն չափ գերբնական ներկայացնել նորա կեանքը, ի՞նչն էր արգելում նաև այս դէպքում պատմելու թէ Նա այս կամ այն նշանաւոր հրաշքը գործեց, մեծամեծ զօրութիւններ արաւ: Բայց բոլորովին հակառակն ենք տեսնում մի մարդ, որ կատարելապէս հաւատացած է, թէ Բրիստոս Ամենակալ Աստուծոյ Որդին է, աշխարհի Փրկիչն ու կեանքի առաջնորդը՝ ամենևին չի տատանուում խոստովանելու, թէ երբեմն Նորա հրաշագործ զօրութիւնն անդիմադրելի արգելքների է հանդիպել: Աւետարանի իսկութիւնը լաւ հասկանալու և մեր Փրկչի մասին ճշմարիտ գաղափար կազմելու համար՝ մենք առանձին ուշադրութիւն պէտք է դարձնենք այսպիսի մասնական երևոյթների վրայ, ներկայ միջնադէպը ամենակարեւոր և մանրաքնին խորհրդածութեան արժանի կէտերից մէկն է աւետարանի մէջ, որով բացատրել կարող ենք, թէ ինչ չափով է գործ դրել Բրիստոս աշխարհի վերայ, կամ ինչ գեր է խաղացել Նորա երկրաւոր կեանքի մէջ և ինչ բնաւորութիւն ունեցել՝ հրաշքը:

Ով փոքր ի շատէ ուշադիր կերպով կարդացել է ս. աւետարանը՝ նկատած պէտք է լինի անշուշտ, որ ոչ մի հրաշք այստեղ առանց որևէ զօրեղ բարոյական պատճառի՝ լոկ ցոյցի համար միայն չի կատարուում: Բրիստոս հիւանդների է բժշկում: Բրիստոս օգնում է մարդոց կարիքի և նեղութեան մէջ, Բրիստոս հրաշալի օրինակներով պարզում է իւր խօսքերի ճշմարտութիւնը, բայց երբեք մարդիկ զարմացնելու, կամ նոցա քմահաճութեանց բաւականութիւն տալու համար երկնքից նշաններ վայր չէ բերում կամ քարերն ու ծառերը իրենց տեղից շարժում: մենք զգում ենք, որ բոլոր Նորա արածները գերբնական լինելով հանդերձ մեզ համար, բնական են նորա համար, որովհետև արտասուք տեսնել և սրբել, վերքեր շօշափել և չբուժել ա չէր կարող նեղութիւն և կարիք պէտք

է տեղի տային նորա առաջ, ինչպէս խաւարը տեղի է տալիս լուսոյ առաջ, չարիքը բարութեան առաջ:—Եւ ծախս պատահում է մեզ լսել ուրիշներից կամ ինքներս հարց ենք տալիս մեզ, թէ ինչո՞ւ այժմ ևս հրաշքներ չեն լինում: Ինչո՞ւ Բրիստոսի ժամանակ բոլոր միւս հրաշքների փոխանակ այնպիսի մի խելքից և մտքից վեր հրաշք չեղաւ՝ մեծ հասարակութեան դիմաց, որպէս զի ամէնքը ստիպուած լինէին հաւատալ, ինչո՞ւ օրինակ, երբ հրէաները ծաղրելով ասում էին՝ եթէ դու Բրիստոսն ես, իջիր խաչից և հաւատանք, Նա չիջաւ: Սակայն մի լաւ մտածենք. ինչ արդիւնք կունենայ, եթէ յիշաւի մի հազին հրաշք կատարուի մեր աչքի առաջ. զարգացած մարդիկ պէտք է աշխատեն բնութեան օրէնքներով բացատրել այն, հասարակ ամբողջ կրկին բնութեան մասին ունեցած նախապաշարումներով, և առհասարակ ամէնքը պէտք է նայեն իբրև կախարդական, գաղտնի ոյժերի աղբեցութեամբ յառաջ եկած մի տարօրինակ երևոյթի վերայ, որ նոցա հոգեւոր կամ բարոյական կեանքի համար ոչ մի նշանակութիւն չի ունենայ՝ միևնոյն է թէ երևակայած գաղտնի զօրութեանը Աստուած անունը կտան, թէ երեքտրականութիւն, ձգողութիւն ևն:

Իսկ Բրիստոսի բոլոր հրաշքները հոգիների վերայ ազդելու, մարդոց բարոյական վերածնութեան նպատակու համար էին: Նա հրաշքներ չէ գործել երբեք իւր աստուածային ծագումն ապացուցանելու նպատակով, այլ նորա շրջապատողներն իրենք գերբնական զօրութիւն տեսնելով Նորա մէջ՝ եզրակացնում էին, որ Նա ինքը գերբնական անձն է: Եթէ ենթադրենք իսկ, որ այսօր մէկն ապացուցանէ, թէ աւետարանների պատմած բոլոր հրաշքները բնական կերպով են կատարուել կամ բոլորովին չեն կատարուել, այդ պատճառ չի լինի այնուամենայնիւ մեր հաւատը դէպի Բրիստոս մաղի չափ անգամ փոխելու: մեզ համար կմնայ այնուամենայնիւ այն տպաւորութիւնը, որ ոչ ոք մարդկանցից այդպէս չէ խօսել և գործել: Նոյնպիսի տպաւորութեան շնորհիւ էր, որ առաքեալները ամենամեծ հրաշքին՝ Բրիստոսի յարու-

Թեանր, հաւատացին և այդ հաւատով աշխարհը վերանորոգել կարողացան: Երբ նոցա Տէրը կենդանի յայանուեցաւ նոցա մէջ, միանգամից բացուեցան նոցա աչքերը, և տեսան, որ ուրիշ կերպ լինել էլ չէր կարող, որ Տէրը մեռնել չէր կարող: Առանց այդ ներքին համոզման, առանց երկար ժամանակ աստուածային անձի հրապոյրն իրենց մէջ կրելու և համոզուելու, որ յանձին նորա երկնային անմահ անապական ինչ յայանուել է աշխարհի վերայ՝ յարուցեալ Քրիստոս իրրեւ մի ուրուական, մի անբացատրելի ահաւոր երևոյթ պէտք է ներկայանար և սարսափ միայն ազդէր. եթէ Սա իրրեւ ամէնքի սրտին մօտ և ամէնքին ծանօթ մի բարեկամ ներկայացաւ և յաւիտենական կեանքի յոյս և առաջնորդ եղաւ՝ առաքեալներն զէպի Սա ունեցած ներքին վստահութեան շնորհիւ էր, և այդ վստահութիւնը պէտք է ունեցած լինի ամէն ոք մեզանից թէ, Սորա ժամանակակիցներէց, որպէս զի կարողանայ Սորա աստուածային էութիւնն ու գործերն ըմբռնել: Ուր այդպիսի վստահութիւն պակաս է՝ այնտեղ փակ է հոգւոյ աչքը Սորան և Սորա գործերը տեսնելու համար, այնտեղ մարդիկ ամենամեծ հրաշքները Բեկզկերուդի օգնութեամբ կատարուած կհամարեն, և երկնքի բարիքը նոցա համար կլինի ինչպէս խողերի առաջ ձգած մարգարիտ: Այդ է պատճառը, որ Քրիստոս ամէն մի հրաշալի բժշկութիւնից առաջ հաւատ է պահանջում և «Իւր գաւառի» մէջ ոչ մի զօրութիւն գործել չէր կարող:

«Եւ զարմանայր փասն անհաւատութեան նոցա»: — Սխալ գաղափար ունինք մենք Աստուծոյ ամենակարողութեան մասին, սովոր լինելով աշխարհի վերայ ամէնից մեծ բանը բռնի ոյժը համարել՝ մենք ենթադրում ենք, թէ Աստուծոյ համար ևս գլխաւորը Իւր ամենակարող զօրութիւնն է, որով ամենուրեք գործ է գրնում Իւր կամքը: Սակայն ոյժը նշանակութիւն ունի միայն նիւթական, մեքենական աշխարհում: Ուժով կարելի է գուցէ սարեր գլորել, աշխարհքը յեղաշրջել, բայց մի չնչին, անմիտ, անբարոյական մարդու ազնիւ, իմաստուն և բարոյական դարձնել չի կարելի: Հարկաւ ինչ որ մարդու համար անկարելի է,

կարելի է Աստուծոյ համար. բայց նոյն ինքն Ամենակարող Աստուածը միայն, յաճախ մեզ անյայտ բարոյական միջոցներով կարող է բարոյական ազդեցութիւն գործել, և ոչ երբեք ուժով: Տիեզերքի բոլոր արարածների համար Սա «առաջ» և եղենք, բայց երբ կարգը մարդուն հասաւ, հարկաւ որ եղաւ առանձին խրեամբ և աշխատութիւն նորա համար՝ հարկաւ որ եղաւ, որ Աստուած Իւր սեփական շունչը տայ, և այդպէս միայն յառաջ եկաւ այն էակը, որ ընդունակ է Աստուծոյ շնչից ելածը՝ հոգեւորը, բարոյականն ըմբռնելու: Եւ ամէն անգամ, երբ այդ էակը մի քայլ յառաջագիմութիւն պէտք է անէ, հոգեւոր բարոյական ասպարիզում՝ պահանջուում է կրկին, որ մի աստուածաբուն հոգեւոր ազդեցութիւն ներգործէ նորա հոգւոյ վերայ. իսկ դորա համար անհրաժեշտ է, որ նորա հոգին պատրաստ լինի այդ ազդեցութիւնն ընդունելու: Հարկաւ որ է, որ սկզբնական աստուածատուր շունչը կենդանի լինի կամ կենդանանայ, որպէս զի նոր հոգեւոր յաւելումը հարազատ բնակարան գտնէ: Աստուծոյ հոգեւոր շնորհներն ընկնում են մեզ վերայ ինչպէս լուսոյ ճառագայթներ, և որպէս զի նոքա լոյս տան մեր հոգւոյ մէջ, հարկաւ որ է որ հոգին աչք կամ լուսամուտներ ունենայ: Այդ հոգեւոր անսողութիւնը, վերինը գիտելու և աստուածայինն ընդգրկելու ընդունակութիւնն է, ահայ որ հաւատ է կոչուում և առանց որի ոչ մի հրաշք, ոչ մի երկնային զօրութիւն մեր ներքին աշխարհի մէջ փոփոխութիւն յառաջ բերել չի կարող:

Սակայն հարց է մնում զի ու ինչո՞ւ Քրիստոս յատկապէս Իւր հայրենիքում հաւատ չէր գտնում: Ինչո՞ւ Սորա մերձաւորները, ծանօթները զրկուած էին այն հրաշալի շնորհներից, որոնք աստուածեամբ օտարների վերայ էին թափուում: Աւետարանը այդ հարցին ևս որոշ պատասխան է տալիս. Քրիստոսի գաւառացիները նախապաշարուած էին Սորա մասին ունեցած մարմնաւոր ծանօթութիւններով, նոցա մտքի մէջ ամրացել էր այն նախապաշարուածք, թէ Քրիստոս մի հասարակ հիւսնի որդի է, ուրեմն ինքն էլ հիւսն պէտք է լինի ուրիշ աւելի մեծ բան

լինել չի կարող. իսկ նախապաշարումը հաւատի ամենամեծ թշնամին է: որ նորա խեղաթիւրումը լինելով՝ շատ անգամ սխալմամբ իսկական հաւատի տեղ է ընդունուում: Մենք ամէնքս գերի ենք հազար ու մի նախապաշարումների, որոնք բազմաթիւ աղբիւրներից են յառաջ գալիս: Ինչիցն է օրինակ, որ ներկայ սերունդը հաւատ քիչ ունի՝ գերբնական աշխարհի գոյութեանը հաւատալ զրեթէ չի կարող. միթէ նորանից, որ գիտութիւն և քաղաքակրթութիւն յառաջ են գնացել, մարդիկ զարգացել են. ամենեւին: Իրերի բնական ընթացքով զբաղուող գիտութիւնը ի՞նչպէս կարող է հերքել կամ հաստատել այն, ինչ որ իւր իշխանութեան սահմանից դուրս է: Եթէ ես իմ հոգեւոյ խորքում զգում եմ մի գերբնական զօրութեան ազդեցութիւնը, կամ մի գերբնական էակի մերձաւորութիւնը՝ որ բնագէտը կամ որ փիլիսոփան կարող է ապացուցանել, թէ իմ զգացումը խաբուսիկ է և իմ ճանաչած զօրութիւնը գոյութիւն չունի: Բայց ես միթէ զարգացած մարդիկ, որոնք քրիստոնէական լուսաւոր հաւատը ծաղրում են, բայց իրենք հաւատում են ամէն տեսակ խաւարային ոյժերի՝ հաւատում են, թէ երբ մի քանի մարդիկ մութ սենեակի մէջ ձեռները սեղանի վերայ դնեն, այդ սեղանը ինքն իրեն կշարժի. թէ ինչ ինչ մահականացուներ հրաշալի զօրութիւն ունին մեռած հոգիները դուրս կանչելու: Նոցանից զանազան գաղանիքներ իմանալու և լին: Իրօք ոչ մի մարդ չկայ, որ բաւականանայ այս աշխարհի մասին ունեցած ծանօթութիւններով և չձգտէ աւելին իմանալու. ում հաւատն այդ աւելին չէ ընծայում՝ նա անպատճառ նախապաշարումների մէջ կընկնի: Մի գիտնական, որ պնդում է, թէ Աստուած չէ ստեղծել աշխարհս և ոչ մի մասնակցութիւն չունի նորա ընթացքի մէջ, այլ ամէն ինչ ինքն իրեն է յառաջ եկել և բնական կարգով զարգացել՝ ոչ մի փաստ չունի ի հարկ է դրա համար, այլ ժամանակակից կրթութեան տուած նախապաշարումներով է առաջնորդուում: Բաւական է վերացնել այդ նախապաշարումները, որ հաւատը իւր դործը սկսէ. բաւական է յայլմել

միայն այն մեծ նախապաշարման, թէ գերբնական ոչինչ չկայ և չի կարող միջամտել մեր կեանքի մէջ՝ որպէս զի ամէն քայլափոխում հրաշք և աստուածային զօրութեան ներկայութիւն տեսնենք:

ԹՈՒՂԹ ՀԱՅՈՑ Ի ՊԱՐՍՍ,

ԱՌ

ՈՒՂՂԱՓԱՌՍ.

ՍՐԱՍՏԵՐ և ճշմարտասէր և սուրբ հաւատոց, և առաւել քրիստոսին ծառայեցելոց, տէրանց մերոց և եղբարց սրբոց հաւատակցաց՝ Տէր Կանիէլ Բարմա եպիսկոպոս և Մաղբայ և Շաւտայ քովրիսկոպոսունք, և Աբայ և Մարի երիցունք, Միր Հորմիդդ և Արզահայ սարկաւագունք, և ազատ մարդիկ՝ Արտաշիր և Բրատոկ և այլ քրիստոնեայք սուրբ հաւատացեալք յՌմբան շահաստանի, ի Կարմեկան շահաստան՝ ի Վարմենանան նահանգ, Յոհան երիցապետ և ազատ մարդիկ, և Վարազպանդակ ի Մազոկան տաճկաց պահապետ, և Հարթաշի Մուշեղեան և այլ քրիստոնեայք սուրբ հաւատացեալք, որք ի Պերոզ—Շապուհ ի տաճկաց քաղաքի, Յովնաթան անապատաւոր, և այլ սուրբ հաւատացեալք քրիստոնեայք յԱսորեստանի և ի Խուժաստանի և ի Հերթի, և ի Նոնաբասագէ, որ ի Էնի (Որոգենէս?) անապատաւոր, և Սահակ Բղաղ շահաստանի քովրիսկոպոս, Յակոբ Բեղեկաթարա և որ այլ սուրբ հաւատացեալ քրիստոնեայք յԱսորեստանի Բժբին նահանգ, և Բասագէ Իմաթեան անապատաւոր, և ազատ մարդիկ՝ Գներա և այլ հաւատացեալ քրիստոնեայք Նոշիրականին ի Նինուէ նահանգ, և առ ամենայն եպիսկոպոսունս և առ քովրեպիսկոպոսունս, և առ երիցունս և առ սարկաւագունս, առ անապատաւորս և առ աշխարհականս, առ ազատս և առ գեղջաւադս, առ մեծամեծքս և առ փոքունս, և առ ամենայն հաւատացեալս Պարսից աշխարհի, որ ընդ Կաւտայ արքայից արքայի ընդ իշխանութեամբ էք — ի Մեծաց Հայոց ի Բաբգենայ ի Հայոց եպիսկոպոսապետ և ի նորին աթոռակցաց՝ ի Մերշապհոյ Մամիկոնից եպիսկոպոսէ, Ներսէս Բարձրապետական եպիսկոպոսէ, ի Տեառնորոյ Հարթայ եպիսկոպոսէ, ի Սամուելէ Բղնունեաց եպիսկոպոսէ, ի Փովկասայ և ի Սամուելէ Բասենոյ եպիսկոպոսաց, ի Թաթլոյ Աշարունեաց եպիսկոպոսէ, ի Ղազանայ Խուրոռունեաց եպիսկոպոսէ, ի Ղազառնայ Տայոց եպիսկոպոսէ, ի Տաճատայ Արշամունեաց եպիսկոպոսէ, ի Գանիելէ Ռուշաու-

նեաց եպիսկոպոսէ, ի Բափկանէ Մոկաց եպիսկոպոսէ, ի Խարբայ Արծրունեաց եպիսկոպոսէ, ի Շահիէ Ամատունեաց եպիսկոպոսէ, ի Սահակայ Պալունեաց եպիսկոպոսէ, ի Պաղտէ Գնունեաց եպիսկոպոսէ, ի Մովսիսէ Ջարեհունի եպիսկոպոսէ, ի Գաթայ Տմորեաց եպիսկոպոսէ, ի Գանիիէ Անձեանց եպիսկոպոսէ, ի Թէմրա Մէհնունեաց եպիսկոպոսէ — զնոյն համարձակապէս բերելով զողջոյն յաստուածապաշտ և յուղղափառ ճգնաւորաց եկեղեցւոյ, երկցանց և վանականաց և միայնացեալ մոնղաւց, և ի բարեպաշտ պետաց և իշխանաց Հայաստան աշխարհիս, որ բերեն զուղղափառ հաւատ յինքեան՝ Վարդ Մամիկոնեան, Սահակ Կամարական, Արշարունեաց տէր, Ասպանդիատ հայոց առպետ, Արտաշիր հայոց մոխազ, Զիկ Վանապայ տէր, Մանգեն Ամատունեաց տէր, Միրոս Պալունեաց տէր, Վարազներսեհ Քաշտախարանի տէր, Վստամ Ապահունեաց տէր, Գնէլ Գնունեաց տէր, Բաշխեն Վահեունեաց տէր, Արտաշիր Սիւնեաց տէր, Ատրներսեհ Ռշտունեաց տէր, Արտաշիր Արաւելինից տէր, և յայլ յամենայն յուղղափառ իշխանաց՝ ի մեծաց և ի փոքունց, և որք ընդ նոցին իշխանութեամբ են, ի սուրբ կաթողիկէ և յառաքելական եկեղեցւոջ՝ որք զճշմարիտ հաւատս ունիմք ի Հայո, և յԱրքի, և ի սուրբ Հոգին՝ յամենայն Հայաստան աշխարհէս, յեպիսկոպոսաց, յերկցանց և ի վանականաց, յազատաց և ի շինականաց՝ առ Ձեր Ուղղափառ Արքութիւնդ, սիրովն Քրիստոսի ուրախանալ, Վասն զի ութնամեայնորդ ամին Կաւտայ արքայից արքայի, մինչդեռ ես Բաբգէն հայոց եպիսկոպոսապետ ամենայն եպիսկոպոսաւք և վանականաւք և նախարարաւք ժողովեալ էաք յԱյրարատ գաւառ, յոստանն Հայաստան աշխարհիս ի Գուին քաղաք՝ եկեալ հասին առ մեզ արք ոմանք, որք ասացին զինքեանս լինել ի կողմանցդ յայդցանէ, ի Տիսրոնէ և ի Գարմիկանէ և ի Ահհարտաշիր նահանգէ, ծանուցանելով մեզ ստուգադոյն զանուանս և զտեղիս բնակութեան իւրեանց՝ Սամուիէլ Մահարձայ վաներէց ի Կարմիկան նահանգէ, Շմաւոն Բերդոշմայ երէց և Ախայ երէց ի Պերող - Շապուհ ի տաճկաց քաղաքէ՝ ի Ահհարտաշիր նահանգէ, և Իմարայ զպիր և այլ ընկերք նոցին, և կացեալ յատենի յանդիման ամենեցուն ունէին գիր ի ձեռս, որով խոստովանէին ի վերայ ուղիղ հաւատոյ, ընդ բազում աշխատութեամբ զանձինս արկեալ, առ ի գտանել զճշմարիտ և զուղղափառ հաւատ սրբոյ Նորորդութեան, եւ վասն նորին համարձակութեան առեալ թագաւորական հրովարտակ զԿաւտայ արքայից արքայի, յորում առեալ իշխանութիւն, զի ըստ կամաց և ինդրոյ ստուգութեամբ քրիստոնէութեան հաւատ յանձինս հաստատեսցի՝ ըստ կանոնի և գիտութեան աշխարհին հոռոմոց և հայոց, վրաց և

աղուանից, և մի վայրապար բանիւք և աւելորդ իմացուածովք խրամստեսցի և սահման առ ի Քրիստոս հաւատացելոց, եւ զպատճառս զալոյն առ մեզ ուսուցին այսպէս. և թէ ծառայեմք միք Կաւտայ արքայից արքայի, և վասն ամենայն բարեղ թագաւորին և որք ընդ թագաւորութեամբ նորա հանապազ փոյթ ունիմք յանձինս, ըստ կարի մերում ինդրել յԱստուծոյ զստուգութիւն և զխաղաղութիւն և զերկայնակեցութիւն, և որ միանգամ այսպիսի բարեք են՝ զի շնորհեսցի յԱստուծոյ, եւ հաւատ ունիմք զայս ի նախնեաց հարց մերոց զճշմարիտ՝ երեք հարիւր տասն և ութից ի նիկեայ ժողովելոցն ի ժամանակս թագաւորութեան երանելոյն Կոստանդիանոսի՝ զոր ամենայն տիեզերք ընկալան, և ի նոյն հաստատեցաւ սուրբ և ընթանալական կաթողիկէ եկեղեցի. զոր և ի սկզբան իսկ տերունեան բարբառն վարդապետեաց աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէք զնոսս յանուն Հաւր և Արդւոյ և սրբոյ Հոգւոյ, որ բարձր և հոգեկաւոր կնիք եղաւ ի վերայ ամենայնի, Ջայս հաւատս ստուգեալ ունէր աշխարհս մեր միարանութեամբ, և ոչինչ ամենեկն արատաւորութիւն յայտնի երեւցաւ մինչև ի քսաներորդութենորդ ամին թագաւորութեան Պերողի, եւ ի ժամանակն յայնմիկ երեւցաւ իմոր չարութեանն, որ էր ծածկեալ յանձինս անսուրբս, որք և սկսան այնուհետեւ պղտորել զյստակ հաւատ ճշմարիտ Նորորդութեանն, պատրել զանձինս անհաստատս մարմնաւոր ցանգութեամբք, եւ տարածեցաւ երկրայութիւն և հիւանդացան բազումք զստա անհնարին, մինչև ի տեղիս տեղիս ժողով արարեալ զխաւորաց հայհայութեան հերձուածոյն՝ երբեմն ի Գուին - Շապուհ, երբեմն յԱտրեստանի, Ակակ և Բարձումա և Մանի, և Յոհանան և Պաւլէ և Միքայ և այլք նոցին հաղորդք՝ զնեստորի և զՊրոգորի և Թէոդորոսի միաձայնելով զմի ասացուածս և զամպարշտութիւնս անձանց, եւ այսու ձեռնարկութեամբ յամենայն ժամ առաջի իշխանաց և դատաւորաց բազում աշխատութիւն և փտանգս հասուցանեն յանձինս մեր և այլոց ամենեցուն ուղղահաւատից, որ յաշխարհին մերում են, և ոչ կարացեալ մեր տանել այնպիսի չար անհնար և դառն հայհայութեան՝ փութացաք առ թագաւորս ցուցանել, Հասաք և առ ձեզ վասն նորին վտանգի և նեղութեան՝ գտանել ազանականութիւն, վկայութեամբ աստուածային գրոց, որպէս զի հաստատուն կացցեն և անշարժ սրբոց հարցն աւանդութիւնք և պատուէրք, և մի հանապազորդ նեղութիւնք հոգեկան և մարմնական տարակուսանաւք վասն այդպիսի իրաց տառապեցուցեք զմեզ, Տեղեկացեալք զայս ամենայն առ ի դոցանէ՝ է ինչ որ բանիւ և է ինչ որ գրով զոր և ինքնատես եղեաք՝ երանելիս այսուհետեւ

համարիմք զանձինս ձերով աստուածաւերք: որք զբարի նախանձ նախաձեցայք, և զերանելի և զցանկալի կեանս անձանց ընտրեցէք ու զլաւիւս հաւատով և կատարեալ վարուք աստուածութեան: որք զփափագելի զբարբառ Փրկչին զանազան սիրողութեամբն զԱստուած երեւցուցէք տեսանողաց՝ եթէ անարգելով զնչիցն փափագ, եթէ արհամարհելով զփառս մարդկեղէնս, եթէ աղքատանալ վասն Քրիստոսի, եթէ սրբութեամբ սրտի տեսաւ լինել Աստուծոյ, և ես որ առ նոսին կատարեալագոյնք Քրիստոսէ, և քրիստոսասիրաց աւետարանել: Արդ, հարկաւոր է և մեզ զբողոքման սրբոյ հաւատոյն, զոր երանելի հարցն ի նիկեայ ժողովելոցն ՅԺԸ. եպիսկոպոսացն ընկալեալ պարկեշտութեամբ և առանց գայթակղութեան զսոյն աւետարանել: Ընդ որս պատահեաց ըստ աստուածային շնորհաց ի սուրբ ժողովին երանելի հայրապետ մեր Արիստակէս և ընկալեալ ի սուրբ հարցն բողոքովմբ զհաւատն ճշմարտութեան երեք յաշխարհս ճշմարտութեամբ. զոր առեալ ի նմանէն հայոց, և նովին հաւատովք լուսաւորեցար: Եւ ի նմանէն յաջորդեցաւ մինչև ցայժմ ձեռնադրութիւն քահանայապետութեան աշխարհիս հայոց, և կամք հաստատուն ի նմին: Եւ այսպէս. Հաւատամք ի մի Աստուած, Հայր ամենակալ, ամենեցուն երեւելաց և աներևութից Արարիչ, և մի Տէր Յիսուս Քրիստոս, յՈրդին Աստուծոյ՝ ծնեալ ի Հաւրէ Միածին. այսինքն է ի գոյութենէ Հաւր. Աստուած ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ, ծնեալ և ոչ արարեալ. նոյն եութիւն Հաւր, որով ամենայն ինչ եղև յերկինս և յերկրի. որ վասն մեր մարդկան և վասն մերոյ փրկութեան էջ և մարմնացաւ ի սրբոյ կուսէն Մարիամայ. չարչարեցաւ վասն մեզաց մերոց, մեռաւ և յերրորդ աւուր յարեաւ. եւ յերկինս նստաւ ընդ աջմէ Հաւր. գալ գատել զկենդանիս և զմեռեալս: Եւ վասն այնոցիկ ոյք ասեն՝ էր երբեմն զի չէր, և մինչև ծնեալ էր չէր, և զի յոչնչէ եղև կամ իրրև յայլմէ եութենէ կամ ի գոյութենէ համարին թէ իցէ, կամ փոփոխելի կամ անցանելի զՈրդին Աստուծոյ՝ զնոսա նշովէ կաթողիկէ և առարեւական եկեղեցի: — Եւ այլ սահման արտաքոյ այսորիկ կանոն ոչ է, և ոչ ընդունիմք: Քանզի և վարդապետն երկնային Սաղոս յոյժ զգուշացուցանէ զմեզ յերկրաւոր իմաստից մարդկան և ի մոլար խաբուութենէ, Բաղում են վկայութիւնք սուրբ Գրոց, հոլովագոյն և սրբոց հարց ու զլաւիւսաց լուսաւիւր վարդապետութիւնք, որովք լուսաւորեալք լուսաւորին և զգնուն մխիթարութիւն վհատեալքն հոգւով՝ ի սէր և ի յոյս և ի հաւատս սրբոյ Երրորդութեանն, հիմնաւորեալ որ կենդանութիւն է և պաշտպանութիւն հոգւոյ և մարմնոյ: Զայս հաւատ Հոռումք և մեր Հայք և Վիրք և Աղուանք ունիմք: Բայց որպէս ասացին առ մեզ ա-

ռաքեալքն առ ի ձենջ եղբարք՝ Սամուէլ վանական, Հմաւոն երէց և այլ նոցին ընկերք, թէ Բարէ ասորեստան թագաւորիկոս և այլ որ եպիսկոպոսք են նեստորիանոսք զայս խաւսին. երկուս որդիս ասեն լեալ Աստուծոյ՝ զմին Աստուածն Բանն հաւասար Հաւր, որ էջն յերկնից, և այլն Յիսուս մարդ մահանացու նման մեր, որ ծնաւ ի Մարիամայ և վասն զի արդարացաւ՝ աւելի քան զամենայն մարդ պատուեցաւ և շնորհաւ կոչեցաւ Որդի Աստուծոյ՝ անուամբ միայն և ոչ Որդի Աստուծոյ, և ոչ հաւասար Հաւր, այլ մարդ էր արարեալ մահանացու որպէս զմեզս, և վասն զի ազնեաց նմա Հոգին սուրբ՝ կարաց յաղթող լինել սատանայի ցանկութեանց, և վասն արդարութեան նորա և վասն բարի գործոց արժանի եղև շնորհ լինել տաճար Աստուծոյ Բանին, Եւ ասեն թէ արժանի է բաժանել և ասել յայտնապէս Աստուած կատարեալ և մարդ կատարեալ, այսինքն է՝ Աստուած կատարեալ զՅիսուս Քրիստոս, և վասն զի սիրեաց զնա, արժանի արար զնա պատուել ընդ իւր յերկրպագութիւն, և պատուեցաւ մարդն որ ետ շնորհս յինքն, և նշանս և սքանչելիան զոր առնէր Բանին Աստուծոյ՝ որ էջն յերկնից և ընակեաց ի նմա այսինքն է ի Յիսուս, և զաւրացան ի նմա սքանչելիքն զոր առնէր, և զամենայն ցաւս և զխոնարհութիւն ունէր յինքեան, և գտաւ մահանացու որպէս զմեզ լեալ, ի մարդկան ազգէս հաւասար իւր՝ Բանին Աստուծոյ Որդի Աստուծոյ, Եւ ասեն. ոչ վասն Յիսուսի եկն ձայնն յերկնից ի Յորդանան՝ Պա է Որդի իմ՝ սիրելի ընդ որ հաճեցայ. այլ ի Բանն Աստուծոյ էջ, որ է հաւասար Հաւր, որ էջ յերկնից և ընակեաց ի նմա, Եւ ասեն. զբարաքն փակելովք յորժամ եմուտ առ աշակերտսն, ոչ էր փակեալ զգուրսն, այլ աշակերտացն յերկեղէն հրէիցն ի բաց թողեալ էր զգուրսն, Եւ ասեն հերձուածողքն, թէ Յիսուս Քրիստոս մարդ էր մահանացու արարեալ հաւասար մեր, և ոչ յերկնից իջեալ և ոչ յերկինս ելեալ, այլ որպէս Եղիայ և Ենովք վերացան յաւգս, և չև ես տեսեալ զԱստուած, և ոչ տեսանեն զնա մինչև լինի յարութիւն: Զայս ասեն նեստորիանոսքն ընդգէմ մեր՝ ուժաւորութեամբ գրոց Պիոգորի և Թէոգորի և Նեստորի և Թէոգորիտի և Հարայի. կանոն է, զոր եղին Ակակ և Բարծումէ, և Մանի և Պաւլի և այլ ընկերք նոցուն: Եւ սյգպէս ասեն թէ Հոռումք և Հայք և Վիրք և Աղուանք զնոյն կանոն և հաւատ ունին զոր մեքս ունիմք: Զայս լուաք ի սոցանէն թէ ասեն նեստորիանոսքն. և զի կամեցայք ի մենջ վասն նորին իրաց ուսանել՝ ծանուցանեմք ձեզ, եթէ Հոռումք և մեր Հայք և Վիրք և Աղուանք զհայհոյութիւնս զայս ոչ ընկալաք և ոչ ընդունիմք, և ոչ հաղորդիմք, և ոչ հաւատամք, այլ և նշովեմք որ այսպէս ասեն և ուսուցանեն, Որպէս

Պաշտոն առաքելաւ ասաց. Եթէ որ աւետարանեցէ ձեզ աւելի քան զոր առնէքն, նշովեալ լիցի. և դարձեալ զնոյն երկրորդելով ասէ. Այլ թէ մեք կամ հրեշտակ յերկնից աւետարանեցէ ձեզ աւելի քան զոր աւետարանեցաքն ձեզ՝ նշովեալ լիցի. Եւ զնոյն հաստատեցին աստուածային շնորհաւքն լցեալ երանելի հարքն, ԹԺԸ. եպիսկոպոսունքն ժողովեալ ի Նիկիայ, միաբանեցին նմին կանոնի և Կ և Ծ եպիսկոպոսունք ուղղափառք ժողովեալք վասն նորին խնդրոյ ի Պոստանդիանուպոլիս, որոց մեք միաբանեալ նշովեմք զհակառակորդէն այն ճշմարիտ հաւատոյ և կատարեալ աստուածաշնորհ կանոնի. Եւ զայս խնդիր ճշմարիտ հաւատոյ գրեցաք և կնքեցաք ևս Բաբգէն Հայոց կաթողիկոս ամենայն եպիսկոպոսաւք, իշխանաւք և նախարարաւք Հայաստան աշխարհիս. Եւ Սերգիս, որում Բաբգէն անուն է, Արդիշոյեան խուժիկ ի Հոշորի Հաստանէ, ի նմին յանջմնի՝ առաջի մեր ամենայն Հայոց ասաց թէ այդ այդպէս է. լսեմ յաղագս այդ իրաց և ի Խուժաստանի հերձուածքն են, և յայսմ հաւատոյ ինձ հաւատոյ նամակ պիտի, և հաւատոյ նամակ հաստատ և ճշմարիտն և զանշարժ արարէք. Եւ ես Բաբգէն Հայոց կաթողիկոս և ամենայն եպիսկոպոսունք, և Վարդ Մամիկոնեան, և այլոք միանգամ իշխանք և նախարարք էաք, գրեցաք հայերէն և պարսկերէն՝ և կնքեցաք մերով մատանեալ. Սամուէլի և Համառնի և Աջայի և Մերայի և այլ ընկերակցաց առեալ ի մէջ էր, զոր ի ձեռն Սերգէսեայ ետուն. Եւ զայս հաւատո նամակ ընդ իւրեանս առին յաշխարհ իւրեանց, և անուանուցին յանձնարարական յաւանդանքս և զանազան զանազան և զանազան իմ և իմ յայնչեալ ի Քրիստոս, ով որ ասէ ողորմէս:

Այս կարեւոր յիշատակարանն առնուած է Կ. Պոլսոյ Անտոնեան միաբանութեան գրադարանի նշանաւոր «Թղթոց գիրք» ձեռագրից, որի մեզ ուղարկած ընդօրինակութեան վերայ միայն կէտադրութիւնն ենք աւելացրել եւ խիստ աչքի ընկնող տառադիւղւորներն ուղղել: Խորին շնորհակալութիւն ենք յայտնում Պատուարժան Միաբանութեան, որ բարեսիրաբար թող էր տուել այս եւ մի շարք այսպիսի պատմական մեծ արժէք ունեցող թղթեր ընդօրինակել մեզ համար: Այդ թղթերը շատ լոյս եւ սիւսում մեր եկեղեցւոյ պատմութեան ամենամեծ շրջանների վերայ եւ մի քանի պատմական—դաւանական խնդիրների լուծմանը նպաստում, որոնցով կարող ենք յաշնորհ համարից սկսած:

ԴՐՈՒՋՆԵՐԻ ԿՐՕՆԸ. *

Իտալիայում և Ֆրանսիայում մի ժամանակ տարածուած էր այն գրոյցը, թէ Դրուզները մի Ֆրանսիական գաղթականութեան մնացորդներ են, որ Խաչակրաց արշաւանքների միջոցին Դրէօքս կոմսի առաջնորդութեամբ հաստատուել է Լիբանանում: Այդ գրոյցից ճարպիկ կերպով օգտուեցաւ ԺԷ. դարում Դրուզների իշխան Փալքրէդիկը, որ բաւական ընդարձակ երկրի տիրացած լինելով՝ անձամբ վիեննայի և Փարիսի եկաւ և այդ հարուստ վաճառաշահ քաղաքների առեւտրիւնը դէպի իւր թշնամի տաճիկներն աւելի ևս գրգռել աշխատեց: Սակայն հարկաւ այդ գրոյցը ոչինչ հիմք չունի և զույլ յառաջ է եկել մասամբ Դրուզների իրենց ծագումը խորհրդաւոր մթութեան մէջ ծածկելու և մահմեդականութեան հետ ունեցած կապերն ուրանալու ջանքից: Մեր դարում միայն կարելի եղաւ հետզհետէ որոշ գաղափար կազմել նոցա կրօնի մասին, երբ նոցա կրօնական գրքերն սկսեցին եւրոպական մատենադարաններ բերել, մանաւանդ երբ 1830 թ. ին իրաւհիմ փաշան Լիբանանը գրաւեց և միանգամից մեծ քանակութեամբ այդպիսի գրքեր ձեռք բերեց: Այժմ Դրուզներն աշխատում են ամեն կերպ ամուր պահել այդ գրքերը և թոյլ չտալ, որ օտարներն աւելի մօտ ծանօթանան իրենց կրօնին, բայց զորաւ փոխարէն մշտական կենդանի հաղորդակցութիւն է տեղի ունենում եւրոպացի միսիոնարների և նոցա մէջ, և այդպիսով շատ բան հրապարակ է ելնում:

Ժողովում Դրուզների կրօնն անշուշտ սերա կապ ունի մահմեդական Շիա աղանդի հետ: Յայտնի է, որ այս աղանդին պատկանող փաթմայեան հարստութիւնը Ժ. դարում տէր գործաւ Եգիպտոսին և իւր իշխանութիւնը տարածեց նաեւ Ասորիքի մեծ մասի

* Բաղուած Christliche Welt 1898, № 31 և 32 մի յօդուածից, որի հեղինակն օգտուել է The Autobiographie of Theophilus Waldmeier գրքից: Իսկ այս գիրքը գրողը՝ Թէոփիլոս Վալդմայէր, երկար ժամանակ իրրեւ միսիոնար ապրել է Դրուզների մէջ:

վերայ: Շիտ աղանդի հետևողներն այսպէս Պարսկաստանի խորքերից սկսած մինչև հիւս. Ափրիկա տարածուած լինելով՝ շփումն ունենին բնականաբար զանազան օտար կրօնների հետ և ենթարկուում էին նոցա մանաւանդ պարս. հին կրօնի ազդեցութեանը:—Արդ, Դրուզներն ընդունում են որ Աստուած տաան անգամ՝ յայտնուել է աշխարհի վերայ մարդու կերպարանքով՝ զանազան տեղեր և զանազան ժամանակներու մի բայց միշտ Փաթմայեան տան անգամների մէջ: Վերջին յայտնութիւնը եղել է Էլ-հաքէմի միջոցաւ, որ 11 տարեկան հասակում (896 թ.-ին) Փաթմայեանների զահը բարձրացաւ և յայտնի է պատմութեան մէջ իւր մոլեռանդ և զաժան բռնակալութեամբ: Սա հալածել է քրիստոնիաներին, հրէաներին և մահմեդականներին հաւասարապէս և նորա մոլեռանդութեան զոհերը մինչև 18,000 են հաշուում: Ի միջի այլոց 1009 թ.-ին նա կործանեց ս. Յարութեան տաճարը Երուսաղէմում: Ահա այս Էլ-հաքէմի օրով և հանդէս են եկել Դրուզները:

Սորա պալատում երկու պարսիկ քահանաներ կային՝ Էդ-գարադի և Համդէ: Էդ-գարադին միանգամ՝ մզկիթի մէջ հռչակել սկսեց թէ Աստուած մարմնացել է յանձին Էլ-հաքէմի և պահանջում էր որ նորան աստուածափայլ պատիւներ տան: Այսպիսի անյուր պառագամների վերայ զայրացած ժողովուրդը նորան տեղն ու տեղը սպանեց: Բայց նորա հետևողները մնացին և «Դրուզ» անունը ստացան: Համդէն զրքեր շարադրեց, որոնց մէջ բացատրում էր նոր կրօնի սկզբունքները և հրատարակեց Էլ-հաքէմի մահից յետոյ: Սորա յաջորդն էր որդին Ալի Դահիր, որ պահանջում էր՝ նոյն պատիւները և խոնարհութիւնը ցոյց տալ իրեն: Ինչպէս իւր հօր բայց Համդէն մերժեց առարկելով թէ Էլ-հաքէմը աստուած էր իսկ նա հասարակ մարդ է, հետևաբար և ոչ նորա հարազատ որդին: Ալի Դահիր այն ժամանակ չափազանց զայրացած մերժեց իւր հօր և Համդէի կրօնի սկզբունքները և ստատիկ հալածանք հանեց նոցա հետևողների դէմ, որոնք և ցրուելով մինչև Դամասկոս հասան ու հաստատուեցան Լիբանանի վերայ և Հերմոն լեռան մօտերը: Այստեղ

խառնուեցան նոքա մի պարսկական աղանդի հետ և մի քանի տար ցեղերի իրենց կրօնին դարձրին, որով այդ կրօնը ԺԱ. դարից սկսած ամուր արմատ բռնեց Ասորիքում: Վերջին ժամանակ Դրուզները բաւական նուազել են. 1860 թ. ի քրիստոնեաների կոտորածի միջոցին նոցանից շատերը Հաուրան գաղթեցին, և այժմ՝ նոցա ընդհանուր թիւը Լիբանանում Դամասկոսում և Հաուրանում հազիւ 70,000-ի հասնի:

Համդէի զրուածների մէջ ամփոփուած են Դրուզների կրօնի հիմունքները: Սա, ինչպէս Էլ-հաքէմին Աստուծոյ տաաներորդ մարմնացումն է համարում այնպէս էլ իրեն բոլոր արարածոց արմատ ուղիղ ճանապարհ, ընդհանուր խոհանուր թիւն: Ճշմարիտ Բրիստոս հաւատացելոց առաջնորդ: Սորա վարդապետութիւնը Աստուծոյ մարմնացման մասին Բ. դարու երևութականների աղանդի և հին պարսկական կրօնի երկու թեան գաղափարի մի խառնուրդ է ներկայացնում: Աստուած իրական մարմին առնել չի կարող այլ առերևոյթ միայն մարդկային մարմնով յայտնուում է: Ինչպէս բարոյ, այնպէս և չարի սկզբունքը շատ անգամ մարդու կերպարանքով յայտնուել է, բայց բարին բացարձակ է և յաւիտենական, իսկ չարը պատահական և ժամանակաւոր: Համդէի մէջ մարմնացած ընդհանուր խոհանուր թիւնը առաջին արարածն է, բոլոր բարոյ ամփոփումն ու արտայայտութիւնը, որի միջոցաւ ստեղծուած է ամէն ինչ և որ Աստուծոց բղխած լինելով ամենամաքուր լոյսն է՝ հակադիրը ամենամաքլ խաւարի: Այս լոյսից կամ՝ ճշմարիտ Մեսիայից չորս ազգակից հոգիներ են ելեր, որոնք Էլ-հաքէմի ժամանակ մարդկային կերպարանքով յայտնուեցան յանձին Դամայէլի, Մուհամմէդի, Սալմանի և Բէհու Էդ-գէնի (Համդէի չորս գլխաւոր կողմնակիցները), որոնք և չորս աւետարանիչների նման ճշմարտութեան սպասաւորներ եղան և փրկութեան ուղեցոյցներ: Սոյն եղանակաւ տեղի է ունեցել նաև խաւարի մարմնացումը՝ իւր բոլոր կատարելութեամբ յանձին Մահմեդականութեան հիմնադիր Մուհամմէդի, որի հետ խաւարի չորս

ներկայացուցիչներն են Ալի, Արուսեայի, Օմար և Օթման:

Ինչ վերաբերում է այն հարցին թե ինչպէս է յառաջ եկել չարը՝ Համդէն ասում է ընդհանուր խոհականութիւնը իւր բարձր յատկութեանց վերայ հպարտացած՝ բարձր դիրքից ընկաւ և այդ խորին թշուառութեան մէջ նորանից ծնուեցաւ սատանան կամ բոլոր բարւոյ հակառակորդը որ ասաջ գոյութիւն չունէր և այժմ սպառազինած էր խաւարի բոլոր գէնքերով՝ ընդհանուր խոհականութեան դէմ կռուելու համար: Վերջինս սաստիկ ներդուելով առ Աստուած աղաղակեց և Աստուած խղճաց ու հրամայեց որ նորանից չորս օգնական հօգինքն բղխեն: Հակառակորդը նոյնը պահանջեց և Աստուած կատարեց նորա ցանկութիւնն ևս որովհետեւ կամենում էր որ բոլոր արարածոց մէջ բարին ու չարը դրականն ու բացասականը հակակշռեն միմեանց: — Այս վարդապետութեան հետ կապուած է Դրուզների հաւատը հօգինքն փոխադրութեան մասին: Նոքա ընդունում են որ միւսնոյն հօգին մարմնանում է շարունակ զանազան մարդոց մէջ: Այդպէս՝ Համդէի հօգին Մովսէսի ժամանակ Յովթորի մէջ էր մարմնացել: Բրիստոսի ժամանակ Զաքարիայի մէջ: Մահմէդի ժամանակ Սալման էլ Փարզիի մէջ: Նոյն կերպով սատանայի և իւր չորս օգնականների հօգինքն բնակուել են Ագամի, Նոյի, Աբրահամի, Մովսէսի, Ահարոնի, Յեսուի, Բրիստոսի, Պետրոսի, Մուհամմէդի մէջ և ինչ որոնք և բոլորեքեան մոլորութեան ներկայացուցիչներ են: Հոգեփոխութեան մասին ունեցած այս հաւատը գլխաւոր պատճառն է որ Դրուզները ոչ մի վտանգից չեն վախենում՝ ոչ տարափոխիկ հիւանդութիւններից, ոչ պատերազմի գնաակից, և ոչ առհասարակ մահից: Մեզ համար մահ չկայ ասում են նոքա մահը մեզ համար մի ուրիշ սենեակ փոխադրուել է: Այդ է և պատճառը որ նոքա այնպիսի արիւթութիւն են ցոյց տուել պատերազմների և կոտորածների միջոցին: Հոգեփոխութեան հաւատով փորձում են նոքա նաեւ մէկի իսկական դրուզ լինելը կամ չլինելը: Երբ երկու դրուզ միմեանց պատահում են, մէկը հարցնում է միւսին. Ո՞ր են ցանում ձեր երկ-

րադործները և հէյլիջի (մի անուշահոտ իւղ արտադրող բոյս) սերմը միւսը պատասխանում է. Մեր երկրադործները ցանում են և հէյլիջի սերմերը հաւատացեալների սրտերում: Ապա բերում երկու աման են դնում փորձի ենթարկուողի առաջ, մէկը լի ջրով, եթէ օտարականը լի ամանը դատարկի մէջ թափէ, կնշանակէ նա հաւատում է հօգեփոխութեան և կընդունուի իբրեւ կրօնակից:

Ինչպէս ասուեցաւ, դրուզներն ընդունում են որ Աստուած բոլոր արարածներին ընդհանուր խոհականութեան միջոցաւ է ստեղծել՝ նորանից ելած բարի և չար՝ լուսաւոր և խաւար նիւթից. ուստի իրենք, իբրեւ Համդէի հաւատացողներ, աւելի մօտ լինելով ընդհանուր խոհականութեան, աւելի առատ լոյս ունին քան միւս մարդիկ: Սկզբից և եթ մարդիկ նոյն թուով են ստեղծուած, ինչպէս կան այժմ աշխարհում՝ իւրաքանչիւր հօգու համար մի մարմին, մինչև իսկ սեռի, հասակի, զբաղմունքների և ընդունակութիւնների կողմից նոքա նոյն յարաբերական քանակութիւնն են պահանջում և իւրաքանչիւր մեռնողի հօգի իսկոյն անցնում է նոյն րոպէին ծնունդ մի մանուկի մէջ: Այդ անցումը կարող է տեղի ունենալ միայն կրօնակիցների շրջանում՝ ոչ մի դրուզ չի կարող ուրիշ կրօնի պատկանողների շարքը մտնել. եթէ նա իր կրօնը փոխում է այդ միայն երեւոյթ է, իրօք նա նոյն դրուզն է մնում: Այսպիսի համոզմունքով էր որ երբ 1832 թ.-ին Դրուզիմ վաշան Ասորիքը գրաւեց, շատ դրուզներ կրօնը փոխեցին և մկրտութիւն ընդունեցին որպէս զի զինուոր չցնան. իսկ երբ ճնշումն անցաւ՝ կրկին նախկին կրօնին դարձան:

Դրուզներն երկու գլխաւոր գոտակայքեր են բաժանուում՝ ուքալների կամ իմաստունների, կարգացողների, նուիրեալների և ջուհալների կամ տգէտների, անուսումների: Սակայն շատ քիչ ուքալներ կան որոնք նոյա կրօնի բոլոր խորհուրդներին և գաղափարապետութիւններին ծանօթ լինին. ուստի սոցա մէջ ևս որոշուում են իսկական իմաստունները, որոնք Աստուծոյ հետ սերտ յարաբերութեան մէջ են ապրում և այնպիսիները որոնք թէպէտ թաղուած են աշխար-

հայրն զործերի մէջ, բայց Աստուծոյ օրէնք հասկանում են, կատարել և փրկութիւն ձեռք բերել կարող են, մինչ ջուհակները օրէնքի անտեղեակ լինելով և մարմնի կարիքներին անձնատուր՝ կորստեան և դժոխքի են դատապարտուած: Արկին մի երեսնէր, որ հին աբելեան կրօններն ու աղանդներն է յիշեցնում մասնաւորապէս մանիքեցութիւնը:— Ամէնքը վկայում են, որ ուքալները յիշաւի շատ լուրջ և բարոյական կեանք են վարում՝ չեն խմում և չեն ծխում: Եղեղ խօսքեր բերանից չեն հանում: Մոյս գլխաւոր զբաղմունքն է Համգէի գրած 111 գլուխները, որ 6 հատորի է բաժանած, կարգաւ և բերան տնել: Ապա, նոքա են ղեկավարողը հաւատացեալների միատեղ ժողոված միջոցին, որ տեղի է ունենում իւրաքանչիւր հինգշաբթի երեկոյ մի բարձր առանձնացած վայրում խալիլէ կոչուող հասարակ շէնքերի մէջ: Ունկնդիրներին քարոզելուց և խրատելուց յետոյ գլխաւոր ուքալները իրենց մէջ ժողով են կազմում՝ այն նշանների մասին խօսելու, որոնց կատարման ժամանակ պէտք է յայտնուին Էլ-հաքէմն ու Համգէն: Դրուզները հէնց այժմ մեծ աղքատացածութեամբ սպասում են իրենց Մեսիայի յայտնուելուն՝ Ձինաստանի կողմից, որովհետեւ արդէն անցնելու վրայ են այն իննհարիւր տարիները, որից յետոյ Համգէի գուշակութեամբ նա մարդկային կերպարանքով պէտք է երևայ: Վաղմայեր միսիոնարը հարցրեց մի անգամ ուքալներից մէկին. «Եթէ ձեր աղքատ կալած Համգէի և Էլ-հաքէմի գալուստը տեղի չունենայ՝ ի՞նչ կանէք այն ժամանակ»: «Բողոքական կղանակը» պատասխանեց ուքալը, և բացատրեց այդ նորանով, որ եթէ Համգէն այս մի քանի տարուայ միջոցում չյայտնուի՝ կնշանակէ, սուտ էր նա Բրիստոսին իբրեւ կեղծ և իրեն իբրեւ ճշմարիտ Մեսիա ներկայացնում: և իրենց կմնայ հակառակն ընդունել և անգլիկան եկեղեցւոյ ծոյր մտնել:

Ուքալներն առանձին ուշք են դարձնում կանանց կրթութեան վերայ, կարգաւ ու գրել են սովորեցնում նոցա և իրենց կրօնի սրբազան խորհուրդներին ծանօթացնում: Միջին դասակարգը շատ տեղեկութիւններ չունի կրօնից՝ ջուհակները բոլորովին: Շատ ծանա-

պարհորդների տարածած այն ամբաստանութիւնը, թէ դրուզները հորթի են երկրպագում՝ անհիմն է և յառաջացած գուցէ այն հանգամանքից, որ նոքա Ալիին եղ և Սուհամէզին հորթ են անուանում՝ նոցա տըխմար և չար լինելը ցոյց տալու համար: Մոքա ամէն տեսակ կռապաշտութեան հակառակ են, և այդ հարեան քրիստոնեաների (իբրեւ պապերապաշտների) դէմ ունեցած թշնամութեան գլխաւոր պատճառներից մէկն է, որից քանի անգամ սարսափելի կոտորածներ են յառաջ եկել, ինչպէս օր. 1860 թ.-ին:

Դրուզներն աշխարհի կործանման չեն հաւատում: որովհետեւ նիւթը համարում են յաւիտենական: Երբ Համգէի գուշակած 900 տարին լրանայ, որ Էլ-հաքէմի Նզիպուսում երեւալու տարուց է հաշուում (մահմեդական 400 և քրիստ. 1009—1010 թ.-ին), և եթէ մահմեդական տումարով հաշուենք արդէն լրացած պէտք է լինի երկու տարի առաջ (այժմ մահմեդ. 1302 թ.-ն է), մինչ ըստ քրիստոնէականին դեռ մինչև 1910 թ. ձգել կարելի է Էլ-հաքէմը, Համգէն և ընկերները պէտք է երևան և իրենց փառաւոր երանաւետ թագաւորութիւնը հաստատեն: Մոյս յայտնութեան նշաններն են Ձինական պետութեան կործանումը և մի մեծ պատերազմ քրիստոնէական ու մահմեդական պետութեանց մէջ: Պատերազմի գլխաւոր հանգիստաւայրը պէտք է լինի Մէքկան, որտեղ պէտք է գայ նաև, յանձին հաբէշների թագաւոր Յովհաննէսի մարմնացած՝ սատանան իւր զօրքերով, քրիստոնիաներին օգնելու համար: Մինչ այդ՝ յանկարծակի լուր պէտք է տարածուի, թէ Էլ-հաքէմն ու Համգէն իրենց օգնականներով և անթիւ գնաւորով զալիս են Ձինաստանից, քրիստոնեաներին և մահմեդականներին ուրիշ բան չի մնայ, բայց եթէ անձնատուր լինել Էլ-հաքէմին, որ կգայ Բարայի կտրան կնստէ և ահաւոր դատաստան կանէ, նորա հրամանով սաստիկ փոթորիկ և երկրաշարժ կլինի և բոլոր անհաւատներին կարէ երկրի երեսից: Էլ-հաքէմ իւրայիններով հաւաքան կերթայ հաւատարիմ գրուզներին իւր շուրջը կժողովի և Լիբանան կբերէ, կմիացնէ երկնայինների երջանիկ զօր-

քին: Այդտեղից յաղթական գնացքով նա դէպի Եգիպտոս կարշաւէ՝ տանելով հետը մարմնացած սատանային, որին կմորթեն ճանապարհին Ռամլէի և Լիւգայի մէջ: Այդ Կահիրէ կգայ, ուր նոր դատաստան կլինի նախկին դատաստանից ազատ մնացած անհաւատներին համար. քրիստոնեաների մահմեդականների և հրէաների պատիժն այն կլինի, որ տկաններին մէջ ծանր արձիճ, երկաթ կամ ապակի պէտք է ունենան՝ ամուր շողից նեղուեն և ձմեռը ցրտից. բայց ամէնից աւելի ծանր կերպով կպատժուին այն գրուզները, որոնք Համլէի հեռանալուց յետոյ անհաւատութեան մէջ են ընկել: Այդպիսով յախտեալն երանութեան շրջան կսկսուի գրուզների համար: Աստուած կմնայ մարմնով հաւատացեալների հետ և կիշխէ Կահիրէում. Համլէն կայսերական փառք ու պատուով կբազմուի իբրեւ ճշմարիտ Մեսիա. իսկ նորա չորս օգնականները թագաւորների նման կլինեն, բոլոր աշխարհ կպատեն, կենդանի մնացած անհաւատներին կկտորեն և բոլոր հարստութիւնները Կահիրէ կծողովեն՝ ի վայելք գրուզների: Սոքա փառաւոր պալատներում կապրեն, իսկ մահմեդականները, քրիստոնեաներն ու հրէաները սոցա անվարձ ծառաները կլինեն. նոցա մարմնից սարսափելի վարշատութիւն կբուրէ, բայց միայն իրենց համար զգալի կլինի՝ ոչ գրուզների: Սոցանից իւրաքանչիւրը 120 տարի կապրէ, առանց իւր ուժերը կորցնելու. ապա մի քաղցր քուն կգայ վերան, և այդ միջոցին նորա հոգին առանց որ և է ցաւի կփոխադրուի մի ուրիշ նոր ծրնուող գրուզի մարմնի մէջ: Այսպէս յաւիտենական կերպով կշարունակուի ի՞նչ նոցա երջանիկ՝ և թէ անհաւատների տաժանելի կեանքը:

ՕՏԱՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ.

ՕՐԹՈՂՈՔՍ ԵԿԵՂԵՑԻ.

Օգոստոս 16-ին Մոսկուայում շատ փառաւոր հանդիսով, նոցին Մեծութեանց Օգոստոս փառ Կայսեր և Կայսրուհու ներկայութեամբ՝ կատարուեցաւ յանուն Աղեքսանդր Բ. Կայսեր կան-

գնած հոյակապ արձանի բացումը. Օրհնութեան կարգը կատարում էր Մոսկուայի մետրոպոլիտ Սրբ. Վլադիմիր, որ և հանդիսից առաջ պատարագ մատոյց Աւագնակից Մայր տաճարում: Արձանի բացման ներկայ լինելու համար ժողովուած էին բազմաթիւ իշխանական և բարձրաստիճան անձինք, այլ և Ռուսաստանի բոլոր մեծ քաղաքների քաղաքապետները. — Աղսարաւ Կայսեր համար կանգնած արձանի բացումը մի պարզ հանգէս չէր միայն, այլ երախտագիտութեան և յարգանաց այն հարկը, որ ժամանակակից Ռուսաստանն իւր Վեհապետով ընծայում է հանգուցեալ Աղեքսանդր Բ.-ի մեծամեծ բարենորոգումներով անմահացած թագաւորութեան յիշատակին, խոստովանում նոցա բարերար ազդեցութիւնը ստրկական վիճակից ելած և արդար օրէնքների պաշտպանութեան ներքոյ մտած ժողովրդի վերաւ, խոստանում ընթանալ այսուհետեւ յառաջադիմութեան այն լուսաւոր շաւղով, որ դեռ է բարեյիշատակ Աղսարաւը: — Սոյն մեծ հանդիսի առթիւ Թագաւոր Կայսրը բարեհաճեց ա. Անդրէասի ամենաբարձր շքանշանը շնորհել Սրբ. Սինդի օրեր—պրոկուրոր Պորեպոնոսէվին— Հանդիսի յաջորդ օրը՝ օգոստոսի 17-ին, նոցին Կայսերական Մեծութեանց ներկայութեամբ հիմը դրուեցաւ Գեղարուսից թանգարանի յանուն Աղեքսանդր Գ. Կայսեր, իսկ 18-ին Մոսկուայի մի նոր բարեգործական հաստատութեան՝ աղքատաց ապաստանարանի հիմը, նոյն օրը Օգոստոս փառ հիւրերը հելլենական Թագուհու և Թագաժառանգի և ուրիշ բարձրաստիճան անձանց ուղեկցութեամբ այցելեցին Տրոյիցէ—Սերգիէվսկի վանքը. իսկ օգոստոս 19-ին ուղեորուեցան դէպի հարաւ և 21-ին հասան Սևաստոպոլ, ուր փառաւոր ընդունելութիւն և ծովահանգէս տեղի ունեցաւ:

— Բոլղարիոյ իշխանի դէպի Ռուսաստան կատարած ճանապարհորդութեան մի տեսակ շարունակութիւնը եղաւ 2երնոգորիայի իշխանին այցելելը, երկու իշխանները հանդիսաւոր ճաշկերպութի միջոցին կենաց բաժակների առթիւ ճառեր արտասանեցին, տեղական մամուլն առաջնորդող յօդուածներ հրատարակեց, որոնք բոլորը պտտում են Բալկանեան թերակղզւոյ սլաւոն ազգերի եղբայրական միութեան և Ռուսաստանի հզօր հովանու ներքոյ համերաշխ գործունէութեան գաղափարի շուրջը:

— Օգոստոսի 9-ին Պետերբուրգի Հոգեւոր ճեմարանի հանդիսարանում Սինդի օրեր—պրոկուրոր Պորեպոնոսէվին ցանկութեամբ հոգեւոր նուագահանգէս տրուեցաւ ի պատիւ Անդրկայից եկած մի քանի նշանաւոր հիւրերի, գաղափար տալու համար նոցա ուսաց եկեղ. երաժշտութեան մասին: Այդ հիւրերն էին Նիւկէստլի դուքսը իւր ամուսնոյ հետ՝ Օքսֆորդի համալսարանի ուսուցչապետ Բիլկրէկ, որ յայտնի է դէպի օրթոդոքս եկեղեցին

նի անփոփոխելի և հանրաձայնօթ սկզբունքների շնորհիւ խոյս են տալիս պետական իշխանութեան դէմ յարուցած ամէն տեսակ խռովութիւններէն և ապստամբութիւններէն . . Բայց հարկաւ իրեն կաթողիկ պէտք է ցանկանա իրենց հովուապետին վերադարձնել այն անհրաժեշտ անկախութիւնն ու լիազօրութիւնը, առանց որի կաթողիկ եկեղեցին անկախ և ազատ լինել չէ կարող: Այս կէտում նոցա զգացումները ոչ սպառնալիքներով և ոչ բռնութեամբ փոխել չի կարելի նոքա համակերպում են իրերի ներկայ դրութեանը, սակայն քանի որ սորա նպատակը պապականութիւնը ճնշելն է և հիմքը բոլոր հակահրօնական և ազանգաւոր տարրերի դաւաճութիւնը՝ չեն կարող իրերի այդ դրութեան իրենց հաւանութիւնն ու օգնութիւնը ընծայել, առանց մեղանշելու ամենասուրբ պարտականութեանց դէմ: Պապի շրջաբերականն առհասարակ որոշում է Իտալիայ շահերը թաղաւորութեան շահերից և կրկին այն գաղափարն է արծարծում, որ եթէ գերիշխանութիւնը պապի ձեռքն անցնէր՝ բոլոր ցաւերը մի անգամից դարման կգտնէին, բայց նա կարելի և օրինաւոր է համարում հասնել այդ նպատակին եկեղեցական և հասարակական ասպարիզի վերայ աշխատելով առանց քաղաքականութեան մէջ խռովութեան, ուստի և անմիտ զրպարտութիւն է անուանում կաթողիկէների իբրեւ հայրենիքի թշնամիների վերայ դրած մեղադրանքը:

— Մի ուրիշ շրջաբերական ուղղել է Լեոն պապը Հռոմանդիոյ եպիսկոպոսներին, որով խրատներ է տալիս և միջոցներ է առաջարկում կրկին անգլիական ժողովրդին Հռոմէական եկեղեցւոյ դիրքը գրաւելու համար. նորա գլխաւոր պահանջն է կաթողիկէական դպրոցների բարեկարգութիւնը, որոնք « ոչ մի բանով յիտ չպէտք է մնան միւսներից. որովհետեւ պէտք չէ թոյլ տալ, որ կաթողիկ երիտասարդ սերունդը գիտութեան և նուրբ կրթութեան աւելի պակաս պաշար ունենայ, քրիստոնէական հաւատը միշտ գնահատել է այդ բաներն իրեն խիստ յարգելի օժանդակ միջոցներ, որոնք նորան պաշտպանում և զարգն են կազմում: Իբրեւ երկրորդ կարեւոր կէտ յառաջ է բերում նա. « Պէտք է առանձնապէս հոգեւորականութեան կրթութեան համար հոգ տանել, որ այսօր իւր կոչման արժանապէս ծառայել կարող է միայն այն զէպքում, երբ ամէն կերպ աչքի է ընկնում իւր կրթութեամբն ու մտաւոր զարգացմամբ: Երրորդ յորդորը ուղղուած է կաթողիկ քաղաքացիներին, « որ նոքա իրենց քաղաքացիական առաքինութիւններով նպաստելով իրեն մի բոլորովին անհիմն զրպարտութիւն ներկայացնելու այն առարկութիւնը, թէ կաթողիկէական կրօնը թշնամի է պետութեան և ապացուցանեն ընդհակառակն, որ պետութիւնն ա-

ւելի լաւ նեցուկ չունի իւր արժանապատուութիւնն ու բարեկեցութիւնը պաշտպանելու համար »:

— Ինչպէս յայտնի է, պապական եկեղեցին աշխատելով մի կողմից զանազան զիջումներով օտար եկեղեցիներ միացնել իւր հետ՝ միւս կողմից ոչ մի ջանք չէ խնայում արդէն միացածներին խմբելու լատինականութեամբ: Պապը վերջնականապէս հաստատել է Լեմբերգի գաւառական ժողովի դեռ 1891 թ.-ին կայացրած վճիռը, որով այդ թեմի կաթողիկ եկեղեցւոյ հետ միացած օրթոդոքսները պէտք է իրենց գրեթէ բոլոր նախկին ձէսերն ու սովորութիւնները թողնեն և լատինականը յանձն առնեն: Արդեւում է մինչև անգամ նախկին ուխտատեղիները գնալը, յունական ձևի խաչեր շինելը, հոգեւորականների մօրուք պահելը և չն:

— Լվովում օգոստոս 5-ին վախճանուեցաւ Պալիցիայի մետրոպոլիտ Սիլվեստր Սեմբրատովիչը, որ յայտնի էր օրթոդոքս ազգայնութեան մէջ կաթողիկէութիւնը զօրացնելու համար արած ջանքերով: Նորա իշխանութեան օրով, 1886 թ.-ից ի վեր, օրթոդոքս—կաթողիկ միացեալ եկեղեցին կորցրել է իւր յունական առանձնայատկութիւններից շատերը և լատինացել. հռոմեոն մասնակցութիւն է ունեցել նա լեհացոց վարած հակառուսական քաղաքականութեան մէջ և ոչ մի առիթ ձեռքից չէ թողել ուստական ազդեցութիւնը Պալիցիայի ցեղակից և դաւանակից բնակիչների վերայ ջլատելու կամ չէզոքացնելու, որի համար և ստացել էր կարգինալութեան բարձր աստիճանը:

— Յայտնի է թէ ներկայ պապը որչափ ջանքեր է գործ գնում ի միջի այլոց արեւելքը՝ Աւստրիայի նահանգներից սկսած մինչև Ասիոյ խորքերը, կաթողիկ եկեղեցւոյ համար դրաւելու: Ահրջին տեղեկութիւնները ցոյց են տալիս, որ կաթողիկէական պրոպագանդան զգալի յաջողութիւններ է ունեցել, մանաւանդ մի քանի օրթոդոքս երկրներում, ինչպէս Բուլղարիա, Յունաստան, Բոսնիա, Չերնոգորիա, այլ և Ազիպոսում՝ զպոնիկի մէջ: Պլխաւոր դործիչներն այս բոլոր տեղերում հարկաւ եզուիտներն են, որոնք երբեմն չեն քաջութիւնը նայն իսկ մեծամեծ դումարներ զոհելուց գործունէութեան նոր ասպարէզներ ձեռք բերելու համար, իսկ ամբողջ պրոպագանդայի եռանդուն ղեկավարն է Լեգուիսովսկի կարգինալը:

— Պապը մի խիստ բանադրանք է արձակել նախկին կաթողիկ երէց լեհացի Վոլոյմսկու դէմ, որ մի քանի ամիս առաջ, Ամերիկայի հին կաթողիկէների համար եպիսկոպոս ձեռնադրուելով՝ Զիկագօ գնաց և այնտեղ բաւական ընդարձակ գործունէութիւն է սկսել՝ հին կաթողիկ համայնքը զօրացնելու և Հռոմէական եկեղեցւոյ դժգոհներին իւր շուրջը ժողովելու համար: Ահրջին տեղեկութիւնները ցոյց են տալիս, որ հին—կաթողիկները շատ տեղեր

զգալի յաջողութիւն են ունենում:— Հռոմէական եկեղեցին մի կողմից նորանոր նուաճումներ է անում, միւս կողմից կորցնում է իւր զաւակներին: Այսպէս ի յիշատակ Սաւանարոլայի յորիկանի Հռոմում մի միութիւն է կազմուել նորա անուամբ, որի նպատակն է եկեղեցական վերանորոգութեան գաղափարն արծարծել: Նոյն նպատակով Ֆրանսիայում սկսուած շարժումն արդէն զգալի յառաջագիմութիւն է արել և ծանր հոգսեր է պատճառում կաթոլիկական բարձր շրջաններին, որոնք աշխատում են ի միջի այլոց մամուլի միջոցաւ ձգել այդ շարժման վարկը, բայց ի գուր:

— Յուլիսի 30-ին Գերմանական Վայսրուհու եղբայր Շլեզվիգ—Հոլշտայնի դուքս Գիւնթեր պրսակուեցաւ Ալեքսանդրով Սաքսէն—Արբուրգ—Գոթայի իշխանուհու հետ, որ կաթոլիկ եկեղեցուն է պատկանում: Այս եկեղեցին խառն ամուսնութիւնների համար պսակ օրհնել թոյլատրում է միայն այն դէպքում, երբ համաձայնութիւն է կայացել որդիներին կաթոլիկ մկրտելու: Գիւնթեր դուքսը հարկաւ այդպիսի պայման յանձն չէր առել, և այդտեղից յառաջ եկած դժուարութեանը վերջ տրուեցաւ նորանով, որ նորապսակ զոյգը կաթոլիկ քահանայի և 2 վիաների ներկայութեամբ, առանց որ և է արարողութեան, իւր «այո»-ն ասաց, և այդպիսով պսակը եկեղեցական տեսակէտից վաւերական ճանաչուեցաւ: Սակայն այժմ Աւստրիանի պաշտօնական թերթը և ուրիշ կաթոլիկական լրագիրներ խստիւ դատապարտում են այդ զիջումը, որով Ալեքսանդր արքեպիսկոպոսն ստիպուած եղաւ կրկին քննութեան ենթարկել պսակող քահանայի արարքը և հաստատելով, որ նա յիրաւի իւր իրաւանց սահմանից ելեր է՝ հրապարակաւ դժգոհութիւն յայտնեց:

ՆԵՍՏՈՐԱԿԱՆԵՐ.

Ռուսաց եկեղեցական մամուլի մէջ նորանոր յօգուածներ և ուսումնասիրութիւններ են լոյս տեսնում շարունակ՝ նորագործ նեստորականների անցեալին և ներկային վերաբերեալ, որոնցից կարելի է մի շարք հետաքրքրական տեղեկութիւններ քաղել: Այսպէս՝ Церк. Вѣстник թերթի 32-րդ հ.ում մի համառօտ ակնարկով ցոյց է տուած, թէ ինչպիսի կարևոր պատմական յիշատակարաններ են գտնուել Սեմիրէշեան նահանգում, որոնցից երևում է որ ժ.Պ. և ժ.Պ. դարերում նեստորականները Միջին Ասիոյ ուրիշ հեռաւոր նահանգներից զատ այդտեղ ևս մի համայնք էին հաստատել: Այդ յիշատակարանները տապանադրեր են՝ Պիչպեկի գերեզմանատան քարերի վերայ, ասորական տառերով և ասորական թուրքերէն բառեր խառն, լեզուով արձանագրած, Թրքական անուններից և ուրիշ նշաններից պէտք է կըրակացնել, որ նոցա

արձանագրող համայնքը Թրքական ծագումն է ունեցել: Մօտ 300 անուն են յիշուում տապանադրերի մէջ, որոնց թուում բաւականաչափ հոգեւորականներ. յիշուում է ի միջի այլոց հայ եպիսկոպոս Իւստան (Յովհան), որ կին և աղջիկ էլ է ունեցել. հետեւաւոր բարձր կարգի եկեղեցականներ կարող էին նաև ամուսնացած լինել: Ուրիշ յիշատակարաններ ցոյց են տալիս, որ կային սոցամէջ մատաղահասակ եկեղեցականներ ևս, և որ աստիճան ստանալուց յետոյ ամուսնանալէր արգելուում: Ոչ մի տապանագրի մէջ հալածանքների մասին յիշատակութիւն չկայ, ուրեմն թուրք իշխանաւորներն իրենց նեստորական հպատակներին չէին նեղում: Այն հանգամանքը, որ համեմատաբար մեծ քանակութեամբ տապանագրեր են մնացել 1838—1839 թ.ներից և որ այդ թ.ներից յետոյ նորա շատ արագ կերպով նուազում և շուտով զաղաւում են՝ ենթադրել է տալիս, որ այստեղի նեստորական համայնքի՝ եթէ ոչ բնաջինջ լինելուն, գոնէ մեծապէս վնասուելուն պատճառ եղել է նոյն թ.ների տեղի ունեցած մեծ ժամտախտը: Սակայն առհասարակ Միջին Ասիոյ նեստորականութեան անկման և հարեան մահմեդական ժողովուրդների հետ ձուլուելուն բուն ժամանակամիջոցը պէտք է համարուի Ալեքսանդրի իշխանութեան շրջանը, երբ մոնղոլական տարրն այնչափ զօրացաւ, և քրիստոնեայ ազգերի դէմ վարած կոիւների մէջ անյաջողութիւնների հանդիպելով՝ բրանաւորը իւր բոլոր զայրոյթն ու չարութիւնը հպատակ քրիստոնեաների գլխին թափեց: Յամենայն դէպս ժ.Պ. դարի վերջերից ի վեր ոչ մի յիշատակութիւն չեն գտնում այլ ևս այն կողմերի նեստորականների մասին:

Նոյն թերթի 34 հ.ում մի քանի ծանօթութիւններ են հաղորդած ժամանակակից նեստորականների եկեղեցական կարգերի և հաւատալիքների վերաբերեալ: Արմիոյ Նազուլայ գաւառի Աէսսի գիւղում գտնուում է աստուածաշնչի ասորերէն մի շատ հին և պատուական ձեռագիր, որ տեղացիների կարծիքով նոյն իսկ Բ. դարում է գրած և մեծ յարգ է վայելում նոցա կողմից: Յուդայի Յովհաննու թղթերը և Յայտնութիւնը պակաս են այդ ձեռագրի մէջ, որ յիրաւի նորա հնութեան նշան կարող է համարուել, բայց ոչ հարկաւ այդպիսի առասպելական հնութեան, Երենք ասորիները բողոքականների տպած աստուածաշունչներ են գործածում, որոնց մէջ նոյնպէս զանազան տարբերութիւններ կան մեր սովորական օրինակների համեմատութեամբ: Միւս եկեղեցական գրքերն են Տախաւ, Խուդա, որոնք մեր մաշտոցի և ժամագրքի տեղն են բռնում: Միւսգլանիսաւ որ պարունակում է գաւառական գրուածներ և Պեկիլիսաւ որ կանոնների մի ընդարձակ ժողովածու է: Սակայն նեստորական-

ների մէջ շատ քչերը կան, որոնք այդ գրքերից բան են հասկանում և փոքր ի շատէ որոշ գաղափար ունին իրենց հաւատի մասին: Նոցա հաւատոյ հանգանակը իմաստի կողմից գրեթէ տարբերութիւն չունի ամենեւին ընդհանուր եկեղեցւոյ գաւանդութիւնից: Վասն մեր մարդկան և վասն մերոյ փրկութեան իջեալ յերկնից, մարմնացեալ ի Հոգւոյն Սրբոյ և եղեալ մարդ ընդ վշտօք՝ յղացեալ և ծընեալ ի կուսէն Մարիամայ—այս խօսքերն են մարդեղութեան խորհուրդը բացատրում: որոնք բոլորովին ուղղափառ մտքով կարող են հասկացուիլ: Գլխաւոր տարբերութիւնը ուղղափառ գաւանդութիւնից, որի մասին իրենք նետորականները գիտակցութիւն ունին, այն է որ նոքա շարունակում են ս. Աղոյսին Քրիստոսածին անուանել և յիշեցնում են դորանով՝ Նետորի Հին վարդապետութիւնը, որի համար և վկայութիւններ են բերում՝ նորա, նորա ուսուցիչ Գրիգորի և Թէոդորի և պարսկական եկեղեցին կազմակերպող հայրերի գրութեանց: Նետորականները սրբոց պատկերներ չունին իրենց եկեղեցիների մէջ և միայն ս. խաչի և աւետարանի առաջ են խաչ հանում: Սուրբերի յիշատակը տօնում են, բայց նոցա չեն դիմում ազօթքով իրրեւ բարեխօսների, որովհետեւ միակ բարեխօս ընդունում են Յիսուս Քրիստոսին: Մասունքներին յարգանք մատուցանում են և սուրբ տեղերում մոմ ձրագ վառում:

Աւելի ընդարձակ տեղեկութիւններ գտնում ենք Христианское Чтение ամսաթերթի (օգոստոս հ.) «Արեւելքի կաթողիկոսը և նորա ժողովուրդը» վերնագրով յօդուածի մէջ, որ քաղուածք է նոյն անուն անգլիերէն գրքից: Այստեղ ասորի—նետորական ժողովուրդը զանազան տեսակէտներով մի քանի մասերի է բաժանած. նախ ԺԶ. զարում պատրիարքական իշխանութիւնը բաժանուել է երկու տեղ. Մոսուլի շրջակայ դաշտավայրի ժողովուրդն իբրեւ եկեղեցական պիտ ընդունում է «Մար—Էլլիա»-ին, որ «Բաբելոնի պատրիարք» տիտղոսն է կրում: իսկ դէպի հիւսիս տարածուած լեռնակողմի ժողովուրդն ընդունում է «Մար-Շիմոն»-ի իշխանութիւնը, որ կրում է «Արեւելքի պատրիարք» տիտղոսը: Այժմ երբ խօսք է լինում նետորականների մասին՝ սովորաբար վերջիններս են են հասկացում, որովհետեւ առաջինները միացած են արդէն կաթողիկ եկեղեցւոյ հետ և կոչուում են «Քաղդէական Ունիա»: Մար-Շիմոնի ժողովուրդի մի մասը Քուրդիստանի լեռներում է բնակուում: տաճկաց իշխանութեան ներքոյ, միւս մասը սահմանակից Պարսկաստանում գլխաւորապէս Որմիոյ լճին կից հարթավայրի վերայ, Տաճկահայաստանի նետորականները վերջապէս երկու տարբեր դասակարգերից են բաղկացած. Հաքքիարի գաւառի ամուր լեռանց բնակիչները աշխրհիկ են, կէս ան-

կախ դիրք ունին և շրջապատող քուրդերի նման ազատ կենք են վարում: իսկ ցած տեղերում ապրող ռայան ամենաողորմելի վիճակի մէջ է՝ ստրուկ գրեթէ թուրք իշխանաւորների և քուրդ կալուածատէրերի: Մար—Շիմոնի աթոռանիստ Առջանիս գիւղը գտնուում է 7000 ոտք ընդարձակութիւն ունենող մի խիստ գեղեցիկ լեռնադաշտակի վերայ, որի երկու կողմի խոր ձորերի միջով հոսող վտակները Ջաւ գետն են թափուում: Գիւղի ծայրին ցածր մի ժայռի վերայ գտնուում է պատրիարքական եկեղեցին՝ մի պարզ շինուածք, որի շուրջը հանգչում են երկար դարերէ ի վեր այս լեռանց գաւառների հովիւները: Աթոռիկոսի բնակարանը կամ խուցը գիւղի միւս տներից տարբերուում է միայն նորանով, որ աշտարակ ունի: Նորա նիստուկացն առհասարակ շատ պարզ է և անշուք: Շատ սակաւ անգամ րացակայում է նա աթոռից, կառավարութեան կեդրոնը՝ Ջուլամբերկ, գնալու կամ իւր հօտին այցելելու համար, այլ սովորաբար տանը նստած ընդունում է ամէն տեսակ խնդրատուների և հիւրերի: Այժմեան Մար—Շիմոնը մի շատ խելացի և շրջահայաց անձն է, որ գիտէ յարմարուել շրջապատող հանգամանքներին և ժամանակի պահանջներին: Նա սպիտակահեր է արդէն, թէ և մօրուքը բոլորովին սև: հագնում է մեզ ծանօթ քրդական հագուստ և կրում է սև մետաքսէ փաթոյթով փեղդոյ, որ միայն եկեղեցւում է հանում: Սենեակում նա ծալապատիկ նստած է լինում գորգի վերայ, բայց պահում է մի քանի բաղկաթոռներ եւրոպացի այցելուների համար: Աթոռիկոսին շրջապատում են իւր ազգականները, որոնց խորհրդակցութեամբ վճռուում են բոլոր կարևոր խնդիրները: նոցանից իւրաքանչիւրն իւր որոշ տեղն ու աստիճանն ունի, որ և ամենայն նախանձախնդրութեամբ պահպանուում է: Նոքա ազատ են հասարակ աշխատանքից և կաթողիկոսական գործակալների դէր են կատարում՝ այլևայլ եկեղեցական և քաղաքական գործեր կարգադրելու համար ներսն ու դուրսը: Երբեմն նոքա որսի են գնում կամ զրադուում են զինուորական վարժութիւններ անելով ձիու վերայ: Գլխաւոր զբաղմունքներից մէկն է նոյնպէս շախմատի խաղը, որի մէջ վարժ են կաթողիկոսից սկսած նորա տան բոլոր անդամները: Հետաքրքրական է, որ կաթողիկոսի անմիջական շրջապատողների մէջ լինում է միշտ մի խեղկատակ ևս, որի կոչումն է զուարթ տրամադրութիւն պահպանել այս ծանր հոգսերի ներքոյ ճշնշուած շրջանում: Աթոռիկոսից յետոյ նետորականների մէջ ամէնից բարձր եկեղեցական պաշտօնեան Մարիմանիշու (Ողորմութիւն Յիսուսի) անունով մաթրանը կամ մետրոպոլիտն է, որի բնակավայրը Քուրդիստանի ամենագեղեցիկ վայրերից մէկում է բարձր առապարի վերայ, մի հասարակ

վանք է միայն, շրջապատուած մի քանի հովուական խորհիւթներով: Այդ վանքը, ինչպէս և շրջակայքում ապրող քրիստոնեաները, շատ մօտ լինելով Պարսից սահմաններին, ենթակայ են քուրդերի անընդհատ յարձակումներին: որոնք իրենց կողոպուտըն անելուց յետոյ կարող են անպատիժ սահմանի միւս կողմն անցնել:

Ռուսաց մի լաւ կազմակերպուած միսիոնարական յանձնարումը, որ իւր գլուխ ունենալով նորագործ Խնա եպիսկոպոսին հանդիսաւոր շուքով մուտք գործեց Քաւրիդ՝ սկսել է արդէն իւր գործունէութիւնը Պարսկաստանի նեւտորականների մէջ:

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ.

ՎԵՏԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մորին Վեհափառութիւնը ժամանեց Տաթև օգոստոս 12 ինչ ուղեկիցների մեծ բազմութեամբ: վանքի արտաքին դրան առաջ սպասում էր մերձակայ գիւղերի հոգեւորականութիւնը: որի գլուխն էր անցել Շուշուց ընդ առաջ եկած Արժ. Տիրացր վարդապետը: Տաթևում Մորին Սրբութիւնը զրադուեցաւ գլխաւորապէս վանքի տնտեսական գրութիւնը դիտելով և կարգադրելով ինչ որ արժան է: 14-ին առաւօտեան 8 ժամին Մորին Սրբութիւնը բարեհաճեց ուղևորուել գէպի Գեօրիս: Ճանապարհը որքան անտանելի՝ այնուամենայնիւ ծերունի Հայրապետն անցաւ առանց ձանձրանալու: երբեմն ձիով և երբեմն ոտքով: Ճանապարհի կիսում Սախկալ—թուրքանի անտառի մէջ Հալիձորցիք գիւմարեցին Վեհափառ Հայրապետին և խնդրեցին թէ և նախաձառ ընդունել: Մորին Սրբութիւնը բարեհաճեց ընդունել ժողովրդի պատրաստած նախաձառը և երկու ժամից յետոյ շարունակեց Ճանապարհը: Այնուհետև գիւմարեցին Շինուհայր յՍոթի և Բարահունջ գիւղերի բնակիչները, այր և կին մեծ բազ-

մութեամբ: Սրբ. Հայրապետն իջաւ ձիուց, ընդունեց առաջարկուած աղն ու հացը և «պահպանիչ»ով օրհնեց ամէնքին: որոնք ծունկի եկած ընդունեցին իրենց Հովուապետի օրհնութիւնը: ուղեկիցների թիւը հասաւ արդէն 200-ի: Գեօրիսից 5 վերստ տեղ ընդառաջ էր եկել տեղւոյն զաւառապետը ժողովրդեան հետ, որոնց ուղեկցութեամբ Վեհ. Հայրապետը Գեօրիս մտաւ մեծ հանդիսով: յաղթական կամար էր պատրաստուած մեծ հրապարակի վերայ, ուր ձիուց իջաւ և ընդունեց մատուցած աղն ու հացը: Տեղացի մահմեդականների զաղին մի սրտառուչ ձառ. տաաց այդտեղ: ապա Մորին Սրբութիւնը կառք նստելով բարեհաճեց իջևանել Մանուշար բէկ Մելիք—Հուսէյինեանցի տանը, որ շքեղ կերպով զարդարուած էր թէ ներսից և թէ դրսից: Զարդարուած էին նաև աւանի բոլոր տները դրոշակներով, թանկագին գորգերով և ծաղիկներով բոլոր խանութները փակ էին: Գիշերը լուսաւորուած էր աւանը, և Հայրապետական բնակարանի առջև խռնուում էր ժողովուրդը:

14-ի առաւօտեան Մորին Սրբութիւնը ուղևորուեց գէպի Շուշի՝ Շուշեցիների ուղարկած կառքերով: Ճանապարհին ամէն տեղ գիւղացիները զիմաւորում էին աղ ու հացով և օրհնութիւն ստանում: Երեկոցեան 7 ժամին Մորին Սրբութիւնը Թթու ջուր հասաւ և գիշերեց պ. Ամբրոսեանի բնակարանում: Շուշուց ընդառաջ էր եկել մեծ բազմութիւն: Վեհ. Հայրապետն ուղեկիցների բնակութեան համար վրաններ էին դրուած: Յաջորդ օրը առաւօտեան 6 ժամին Հայրապետական զնայքն ուղևորուեց գէպի Շուշի, ուր և հասաւ 8 ժամին: Քաղաքի դրան առջև զիմաւորեց քաղաքագլուխը իրաւասունների հետ և մատոյց աղ և հաց. արհեստաւորները իրենց դրոշակներով էին. ժողովուրդը ծովացել էր և խօսքի ընդարձակ նշանակութեամբ տեղ ձգելու տեղ չկար: Հայրապետական զնայքը ստիպուած էր կանգ առնել: մինչև ոստիկանութիւնը ձանապարհ բացեց. բոլոր պատշգամբներն ու լուսամուտները լեցուած էին հանդիսատեսների բազմութեամբ: որոնք ծաղիկներ ցանկելով հայրապետական կառքի առաջ՝ ձայն էին տալիս. «կեցցէ՛ մեր Հայրիկը, կեցցէ՛ սի-

րելի Հայրապետը: Գնացքը կանգ առաւ Ղազանչեցւոց եկեղեցւոյ հրապարակում՝ յաղթական կամարի մօտ, որ շատ շքեղ պատրաստուած էր: Հոգեւորականութիւնը շուրջառաւորեալ սպասում էր այդտեղ: Սորին Սրբութիւնը բարեհաճեց շուրջառնելու և ամպհովանու տակ մտնելով, որ բռնել էին քաղաքի պատուաւոր անձինք՝ «Հրաշափառ»ով մտաւ եկեղեցի, աղօթեց և օրհնեց ժողովրդին: ապա վերադարձաւ իւր համար յատուկ պատրաստած բնակարանը՝ ու Ղուկասեաններէ տունը: 2 ժամ հանգիստ առնելով՝ ս. պատարագի ժամանակ իջաւ եկեղեցի: Թէև այս անգամ ժողովուրդն աւելի մեծ էր, սակայն կարգապահութիւնն օրինակելի էր: եկեղեցի տանող փողոցի ամբողջ երկարութեամբ կարգապահ զօրք էր կանգնեցրած: Սորին Սրբութիւնը «հայրմեր» ժամանակ քարոզ խօսեց, շեշտելով իւր շուշեցիների տեսնելու ցանկութիւնը: Վերադարձին ամեն բերնից լրսւում էր «կեցցէ մեր Հայրիկը»: Վեհարանը զարդարուած էր զրոշակներով, լապտերներով ու դափնեայ թարմ ծիւղերից հիւսուած պսակներով:

Սորին Վեհափառութիւնը 17-ին, մեռելացի օրը, ներկայ եղաւ Ազուլեաց եկեղեցում՝ ս. պատարագին, ուր նոյնպէս քարոզ խօսեց: Ապա այցելեց Ռուսաց եկեղեցին, մահմեդականաց մղկիթը, ռէպական ուսումնարանը, Մեղրեցւոց և ս. Թովհաննու Մկրտչի եկեղեցիները: Դուսանաց անապատը և Ժամհարեան եղբարց քաղաքին նուիրած հիւանդանոցը, ապա բարեհաճեց Ժամհարեանների բնակարանում սուրճ վայելել: Իսկ 20-ին, առաւօտեան 8 ժամին, ուղևորուեց դէպի Ամարասի վանքը:— Դեօրիսում Ծուշում և Հին—Մախիջեանում յանձնաժողովներ կային նշանակուած Վեհ. Հայրապետի ընդունելութեան և այլ պէտքերը հոգալու համար: Ծուշու մասնաժողովի անդամներից հինգը ուղեկցում էին Ծուշու վանքին այցելելու ժամանակ և հոգում էին բոլոր պէտքերը, առանց վանքի վերայ ծանրանալու:— Այստեղ ևս ճանապարհի մօտ գտնուած գիւղացիները բոկոտն դիմաւորում էին Վեհ. Հայրապետին, որոնց ամէնքի հետ խօսում էր հայրաբար և խրատում

տում քրիստոնէական կեանք վարել: Ամարասի վանքում Սորին Վեհափառութիւնը մնաց մի գիշեր և երեկոյեան ժամերգութեանը ներկայ եղաւ: 21-ի առաւօտեան 10 ժամին Ամարասից ելնելով ճանապարհին Ճարտար գիւղի եկեղեցին մտաւ՝ ժողովրդի մատուցած աղն ու հացն օրհնեց և ժամը 1-ին հանգիստ առաւ Գիշի գիւղում՝ Սարգիս Մահտեսի—Բաբայեանի այգում: Պ. Թովհաննէս Բամալեանցի շերամի դործարանի մօտ ուր ճաշեց և դիտեց դործարանը: Գործարանի կառավարիչը մատոյց Սրբ. Հայրապետին դործարանում պատրաստուող թելերի բոլոր տեսակներից և օրհնութիւնն ստացաւ: Ժամը 3-ին Սորին Սրբութիւնն ուղևորուեց դէպի Սոր—Շէն գիւղը, ընդունեց մատուցած աղն ու հացը, մտաւ եկեղեցի օրհնեց ժողովրդին և իջևանեց գիւղում: Գիշերը Սոր—Շէն գիւղը լուսաւորուած էր: 22-ի առաւօտեան 9 ժամին Վեհ. Հայրապետն ուղևորուեց դէպի Գանձասար: 12 ժամին հանգիստ առաւ Խրամորթ գիւղում մի գեղեցիկ պարտէզի մէջ և նախաճաշեց: Երեկոյեան 8 ժամին հասաւ Գանձասար, ուր դիտեց շինութիւնները, հետաքրքրուեց վանքի տնտեսական գրութեամբ և կարեւոր հրահանգներ տուաւ վանահօրը վանքի վերաշինութեան համար: 25-ին առաւօտեան վանքից վերադառնալով, 12 ժամին Առաջաձորի բնակիչների կողմից հիւրասիրուեցաւ և թէյ վայելեց վանքապատկան Ջրաղացների մօտ եղած հաստարմատ չինարների հովանոյ տակ: մի ժամի չափ ևս հանգիստ առնելով Սէյդիշէն գիւղում, գիշերեց Դաշբուլաղում: ուր հասաւ երեկոյեան 8 ժամին: Դաշբուլաղի բոլոր տներն ու փողոցները, որոնցով պէտք է անցնէր Սորին Սրբութիւնը, լուսաւորուած էին: 26-ին Դաշբուլաղից ելնելով՝ ճանապարհին հանգիստ առաւ Խանաձախ գիւղում և ժամը 12-ին հասաւ Խանքեանդի, ուր ընդառաջ էին եկել Ծուշուց պատուաւոր անձինք: Խանքեանդում ճաշեց, այցելեց Հայոց և Ռուսաց եկեղեցին և ուղեկիցների մեծ բազմութեամբ մտաւ Ծուշի, ուր բոլոր եկեղեցիների զանգակները զոգանջում էին: ճանապարհին դիմաւորեցին Վեհ. Տիրոջ դուստրապետը, քաղաքապետը և պատուաւոր անձինք՝ ձի հեծած:

Այս անգամի մուտքը գրեթե առաւել շքեղ էր և ընդ առաջ եղնողների բաղմունքիւնը շատ մեծ: Նորին Սրբութիւնը Շուշում զբաղուեց մի քանի անյետաձգելի և կարեւոր գործերով և 31-ին, կէս օրից յետոյ ժամը 2-ին, Շուշուց դուրս գալով, ուղևորուեց գէպի Գեօրիս՝ Տաթև գնալու համար: Վեհ. Հայրապետի բնակարանի առաջ մեծ բազմութիւն էր ժողովուել. գաւառապետը, քաղաքագլուխը, իրաւասունները, արհեստաւորներն իրենց գրողակներով սպասում էին այստեղ, և երբ Նորին Սրբութիւնը երևաց՝ ամէն բերնից լսուեց՝ «Պեցցէ Հայրիկը»: Բաժանումը սրտաշարժ էր, շատերն արտասուում էին. Նորին Ս. Օծութիւնը օրհնեց շուշեցիներին և մեծ բազմութեան ուղեկցութեամբ դուրս եկաւ քաղաքից. ժամը 4-ին հասաւ Թթու—ջուր և իջեանեց Պ. Աբրահամեանի տանը: Իսկ սեպ. 1-ին առաւօտեան 7 1/2 ժամին Թթու—ջրից ելնելով ուղևորուեց գէպի Գեօրիս:

Սրտաշարժ էր Ղարաղըշաղ գիւղի ժողովրդեան գիմաւորումը, որ մի պարարտ եղան եղջիրների վերայ եկեղեցական մոմեր վառած, մի ամանով ցորեն ձեռքերնին ընդառաջ եկաւ Սրբ. Հայրապետին. «Հայրիկ ոտքդ զրիւր մեր հողի մէջ և Աստուծոյ սիրտը անշուշտ կը քաղցրանայ մեր վերայ, օրհնիր այս ցորենը, որ խառնենք մեր սերմացուի հետ. օրհնիր և այս մատաղացուն, որ այս օրուան յիշատակի համար նուէր է բերում ժողովուրդը»: Նորին Սրբութիւնը օրհնեց սերմացուն, օրհնեց մատաղացուն, օրհնեց ժողովրդին և զովեց նոցա հաւատն ու ճանապարհ ելաւ. հեռու շատ հեռու խոր ձորի մէջ լսուում էր Հայ. եկեղեցւոյ հաւատարիմ զաւակների կեցցէների ձայնը: Հայրապետը հանգիստ առաւ Զարուխում, ճաշեց և գիշերեց Տեղ գիւղում, ուր Գեօրիսից զաւառապետն ու ձիաւորներ ընդ առաջ էին ելեր. սոցա ամէն մէկի ձեռքին ուռի թարմ ձիւղեր կային և կարմիր զրօշակը ծածանում էր օդի մէջ: Տեղ գիւղի փոստի կայարանի առաջ հաղարից աւելի մարդիկ կային: Նորին Վեհափառութիւնը բարեհաճեց գիշերել կայարանում, ուր հասարակութիւնը ընթրիք էր պատրաստել և 2-ին, ընդառաջողների ուղեկցութեամբ, հա-

սաւ Գեօրիս: Այստեղ գիշերը լուսաւորութիւն կար և փոքրիկ երեխաները երկար ժամանակ երգում էին Վեհ. Հայրապետի բնակարանի առաջ:

Սեպտ. 3-ին առաւօտեան 9 1/2 ժամին օրհնելով Գեօրիսի ժողովրդին, Նորին Սրբութիւնն ուղևորուեց գէպի Քարահունջ գիւղը և իջեանեց ծառուրեանների տանը. այցելեց եկեղեցին, խրատեց ժողովրդին և օրհնեց Պ. Առաքել ծառուրեանի ծնողաց գերեզմանը. ճաշից յետոյ շարունակեց ճանապարհը: Սախկալ—թութանի անտառում սեպ. 14-ին Վեհ. Հայրապետի իջած տեղում, ժողովուրդը կանգնեցրել էր մի խաչքար, շուրջը վանդակապատ՝ զարդարուած խաղողի, խնձորի և տանձի գեղեցիկ շարքերով—և խռնուած սպասում էր Նորին Սրբութեան: Երևեցաւ հայրապետական գնացքը, և օդը թնդաց «կեցցէ»ների ձայնից. ուղևորութիւնը մեծ էր, Նորին Վեհափառութիւնը իջաւ ձիուց, օրհնեց ժողովրդին և հանգիստ առաւ միւսնոյն տեղում: Ժողովուրդը թէյ և նախաճաշ էր պատրաստել. Վեհ. Հայրապետը միայն թէյ ընդունեց, խրատեց ներկայ եղողներին, որ աշխատասէր լինեն, իրանց եկեղեցին, իրանց հաւատը ամուր պահեն. խրատեց կանանց, որ խելացի տնտես և հաւատարիմ պահապան լինեն իրանց զաւակներին և ին և ին և երեկոյեան ժամը 6-ին հասաւ Տաթև, ըստ ամենայնի քաջառողջ: 5-ին բարեհաճեց ելնել Տաթևից. Տաթևի գիւղում մի ժամ հանգիստ առնելով՝ նախաճաշեց և ժողովրդի թախանձանաց գիջտնելով, գիշերեց Լորի գիւղում: 6-ին Գեղաթաղ և Դարաբաղ գիւղերի միջով անցաւ և իջաւ Ուզ գիւղում, որտեղից մեծ բազմութիւն ընդ առաջ էր ելեր. ճաշեց Ուզ գիւղում և գիշերեց Բռնակոթ գիւղում, և 7-ին ուղևորուեց գէպի Բիչանակ. ճանապարհին Մաղրա գիւղի ժողովուրդը այր և կին դուրս էին եկել ընդ առաջ և գիւղից 3 վերստ հեռի իրանց գիւղի սահմանում ճաշէին պատրաստել Սրբ. Հայրապետի համար. ամէնքն արժանացան Հոգեւոր Տիրոջ օրհնութեան. մի 101-ամեայ ծերունի իւր հետաքրքիր պատմութիւնով բաւական մխիթարեց Նորին Սրբութեան: Այստեղից ճանապարհը շարուն-

նակելով՝ ժամ 5-ին հասաւ Բիչանակի ուր սպասում էին Հին Մախիջեանի Փոխանորդն ու պատգամաւորութիւնը։ Մորին Սրբութիւնը բարեհաճեց զիշերել Բիչանակում։ Իսկ 8 ի առաւօտեան Մախիջեանից ուղարկած կառքերով յառաջ ընթացաւ ճանապարհին զիւղացիների խուռն բազմութիւնը ձայն էր տալիս։ «Նեցցենս չայրիկ ջանս, «արեւիդ մեռնեմ չայրիկ»։ մի քանի անձինք երգում էին «Կոռնկ ուսալի կուգաս» և ինչպէս ամէն անգամ այստեղ ևս Մորին Սրբութիւնը իջաւ կառքից և խրատ խօսեց, ամէնքը ծունկի եկան։ ապա «պահպանիչ» տակով կոոք նստաւ։ շատերը ձայնեցին։ «Բարեաւ գնաս և շատ ապրիս սիրելի չայրիկ»։

8 ժամին Մորին Վեհափառութիւնը մնալով գործեց Մախիջեան. ընդունելութիւնը փառահեղ էր։ մեծ հրապարակի վերայ յաղթական կամար էր կանգնեցրած, ուր դիմաւորեց Վեհ. Հայրապետին քաղաքագլուխը՝ աղ ու հաց մատուցանելով և թարգման հանգիստանալով բոլոր քաղաքացիների շեր զգացմանց։ ապա մօտեցաւ զազին և ողջունեց Հայոց Հայրապետի դալուստը։ Ս. Հայրապետը թափորով եկեղեցի մտաւ։ որհնեց ամէնքին և մի ժամի չափ հանդստացաւ յաջորդարանում, ուր մի բաժակ սուրճ ընդունեց, և կոոք նստելով բարեհաճեց փոխադրուել յառկապէս իւր համար պատրաստած բնակարանը։ Երեկոյեան եկեղեցի իջաւ և քարոզ տալով քաղաքը զիշերը լուսաւորում էր։ Մորին Վեհափառութեան բնակարանի առջև երաժշտական խումբ նուագում էր և անթիւ բազմութիւնը զբօսնում էր։ Երեկոյեան Վեհ. Հայրապետը բարեհաճեց ընդունել քաղաքազլին, իրաւասուններին և պատուաւոր անձանց։ 9 ին այցելեց Հայոց և Ռուսաց եկեղեցիները և Մահմեդականների մզկիթը, և ապա ընդունեց ժողովրդեան մինչև կէս զիշեր։ զիշերը դարձաւ քաղաքը լուսաւորուած էր և նուագածութիւն կար մինչև 12 ժամը։ 9-ի երեկոյեան ժամերգութեան ներկայ եղաւ և քարոզ խօսեց. ապա բարեհաճեց պատուել եկեղեցւոյ երեցփոխանին Մորա տանը թէյ վայելելով։ 6 1/2 ժամին երբ հաճեց իւր բնակարանը վերադառնալ հրապարակի վերայ

հրապարակի վերայ սկսուեցաւ և շարունակուեց մինչև 3 ժամ։ 10-ի առաւօտեան 8 ժամին Մորին Սրբութիւնը ելաւ Մախիջեանից, բազմութիւն ձիաւորների ուղեկցութեամբ Կիլիսի կայարանումը ճաշեց և երեկոյեան 6 ժամին իջաւ ու զիշերեց Մորաշէնում, զաւառապետի օդնականի մօտ, որ այս մասին նախօրօք Մորին ս. Օծութեան հաճութիւնն էր խնդրել։ 11 ին ուղեորուեց զէպի Խոր վիրապի վանքը ճանապարհին Դաւալու զիւղում հանգիստ առնելով։ (Մորին Վեհափառութիւնը Մախիջեանից մինչև Դաւալու կառքով էր ճանապարհորդում, իսկ շքախմբի անդամները ձիով)։ Գիշերելով Խոր-վիրապում՝ Վեհ. Հայրապետը 12-ին զիտեց վանքը, ծանօթացաւ վանքի նիւթական վիճակին և ապա ուղեորուեց զէպի Մայր Աթոռ։

ՄԱՅՐ ԱԹՈՐ.

Մորին Վեհափառութիւն Սրբ. Հայրապետը շարաթ սեպտ 12-ին երեկոյեան ժամերգութիւնից յետոյ ողջամբ Մայր Աթոռ հասաւ։ Մորին Սրբութեան վերադարձն այնչափ յանկարծական էր, որ Միաբանութիւնը հազիւ կարողացաւ հաղձեալով Վեհաբանի դուռը ժողովուել՝ դիմաւորելու համար, և ահա երեկեցաւ Սպիտակափառ Վեհ. Հովուապետը, որ այդ օր Խոր-Վիրապի վանքից ուղեորուելով՝ ճանապարհի մի մասը կառքով էր եկել, ապա ձիով, առանց ուրիշ ուղեկիցների ունենալու հետոյ, բացի իւր փոքրիկ շէքախմբից։ Մորին Վեհափառութիւնն ի մեծ ուրախութիւն բոլորի խիտ առոյգ էր ուղուարթ, և միայն հանդերձների վերայ նստած փոշին վկայում էր, որ երկար ճանապարհորդութիւն է արել՝ առանց յողնածութեան այնպիսի նշաններ ցոյց տալու, որոնք բնական կլինէին իւր կէս տարիքն ունեցողների համար։ Միաբաններին իւր ողջոյնն ու օրհնութիւնը տալուց և առձարի դուռը համբուրելուց յետոյ՝ Վեհափառ Հայրապետն անմիջապէս հանգստանալու ելաւ և յաջորդ օրը նոյն-

պէս միջոց չունեցաւ ընդունելութիւններ ա-
նելու. բայց ներկայ էր ս. պատարագին և երե-
կոյեան հանդիսին, ինչպէս նաև մեռելոց
երկու շաբթի օրը ս. Գայանէի վանքում մա-
տուցած ս. պատարագին և հոգեհանգստեան:

Յորին Վեհափառութեան ուղեկցելով
ս. Էջմիածին էին եկել Յոր—Բայազիւի գոր-
ծակալ Արժ. Մատթէոս վարդապետն ու Տա-
թևի վանքի միաբան Արժ. Նիկողայոս վարդ.
Տէր Ա. ետիքեան: Հայր Մատթէոսը Հաղար-
ծընի վանքին վերաբերեալ ինչ ինչ հաշիւներ
ներկայացնելուց յետոյ իւր պաշտօնատեղին
վերադարձաւ. իսկ Տ. Նիկողայոս վարդապետ
Վեհ. Հայրապետի հրամանով ուղեորուեցաւ
զէպի Տիփլիս:

Օգոստոս 25-ին Մայր Աթոռ ժամանե-
ցին Զմիւռնոյ առաջնորդ Բարձր. Ներսէս
վարդապետ Արսւնեան և Կ. Պոլսոյ Պատրիար-
քական Փոխանորդ Բարձր. Գաբրիէլ վարդ.
Ծէվահիրճեան: Բարձր. հայրերը եկած են
պատշաճաւոր վկայութիւններով և պիսկոպոսա-
կան ձեռնադրութիւն ընդունելու համար, և
անհամբերութեամբ սպասում էին Վեհափառ
Հայրապետի գալստեան, որովհետեւ ստիպու-
ղական հանգամանքներ հարկադրում էին նոցա
ըստ կարելոյն շուտ վերադառնալ. ուստի
Յորին Սրբութիւնը բարեհաճեց փութացնել
ձեռնադրութիւնը՝ նշանակելով կիրակէ սեպ-
տեմբ. 20-ին:

Կ. Պոլսից եկել է նաև Մայր Աթոռ ուխտ
Բերայի ս. Երրորդութեան եկեղեցւոյ միաբան
Տ. Յակովբ քահանայ Տէրէճէկեան:

Օգոստոս 26-ին Աբասթումանից վերա-
դարձաւ Մայր Տաճարի աւագ լուսարար Գիր.
Մակար եպիսկոպոս և ստանձնեց իւր նախ-
կին պաշտօնները:

Ամարային ուղեորութիւնից վերադար-
ձան նաև Տ. Յովհաննէս վարդ. Դպիր-Վար-
դանեան և Տ. Գարեգին վարդ. Յովսէփեան:

Սեպտ. 16-ին Մայր Աթոռ եկաւ Մշոյ
ս. Կարապետի վանքի փոխ—վանահայր Տ.
Թադէոս վարդ. Խաչատրեան:

Ի թիւս այլ օտար հիւրերի սեպտ. 8-ին
ս. Էջմիածին այցելեց Կայսերական տան բժիշկ
Ամերիկայի Հ. Ուոլիսսըն:

ՃԵՄԱՐՍՆ ՄԱՐՅ ԱԹՈՌՈՅ.

Օգոստոս 30-ին վերադարձաւ արտասահ-
մանից Ծեմարանի Տեսուչ Մեծ. պ. Կ. Կոս-
տանեան, բաւականաչափ ապաքինած և կազ-
դուրուած, և անմիջապէս գործի ձեռնարկեց:
Սեպտ. 1-ին, ինչպէս որոշուած էր, սկսան
նորեկների ընդունելութեան քննութիւնները
և աւելցին մինչև 9-ը, երբ կանոնաւոր դա-
սատութեան սկիզբ դրուեցաւ: Ծեմարան
մտնել ցանկացողների մեծագոյն մասը դժբաղ-
դաբար անպատրաստ էր Գ. կամ Դ. դասա-
րաններ մտնելու համար, բայց Վարչութիւնը
տեղի տալով խնդրատունների անդիմադրելի
աղերսանքին և վստահ լինելով, որ Վեհափառ
Հայրապետն ու Մայր Աթոռի միաբանութիւ-
նը հաշտ աչքով պէտք է նայեն, եթէ Ծեմա-
րան իւր զոներն ըստ կարելոյն լայն բանայ
ուսումնաձարաւ մանուկների առաջ՝ ընդու-
նեց կրկնապատիկ թուով աւելի աշակերտներ,
քան նախօրօք որոշուած էր: Այնուամենայնիւ
զուրը մնացած խնդրատուներ զեռ չեն հե-
ռանում Ծեմարանի զոներից և նորեր շարու-
նակում են գալ. իսկ Վարչութիւնը ստի-
պուած է մերժել ամէնին, չունենալով այլևս
ոչ մի տեղ՝ ոչ այն դասարաններում, ուր նո-
քա նստել կարող են, և ոչ ննջարանում:

Յոր ուսուցիչներ Ծեմարանի համար հը-
րաւիրուած են այս տարի նախկին Ծեմարա-
նաւարտ պ. Ս. Աբեղեան, որ երկու ամիս ա-
ռաջ յաջողութեամբ քննութիւն բռնեց և փի-
լիսոփայութեան դոկտորի աստիճան ստացաւ
Դենայի համալսարանում: պէտք է աւան-
դէ Հայոց գրականութեան, լեզուի և պատ-
մութեան դասեր, պ. Բ. Խալաթեան՝ կանդի-
դատ Մոսկուայի համալսարանի լեզուաբանա-
կան բաժնի, որ ուսուսաց լեզու, պատմութիւն
և գրականութիւն պէտք է աւանդէ. և Շնորհ.
Արշակ սարկաւադ, որ Ներսիսեան դպրանոցն
աւարտելուց և մի քանի տարի ուսուցչու-

Թեամբ պարապելուց յետոյ՝ երեք տարի ուսել է Գերմանիայում և պէտք է վերականգնութեան պաշտօն վարէ՝ աւանդելով նաեւ մի քանի դասեր Գ. դասարանում:

Տ Ա Ճ Կ Ա Հ Ա Յ Ք.

Լիւմ տնտեսութիւն.—Վանէն կը գրեն 15 Յուլիս Թուականով:

«Լիւմ անապատի վանքին վիճակը շատ անգոհացուցիչ պայմաններու մէջ կը գտնուէր: Վանքը հակառակ իր Թեմին մէջ գտնուած 16 գիւղերու անուղղակի հասոյթին, բերրի ագարակներուն և Ռօտսթոմ ու զանազան կողմեր ինչպէս նաեւ տեղւոյս մէջ ունեցած հասոյթարեր կալուածներուն, չի կրնար ինքզինքը ապրեցնել և բնու կըլլայ ժողովրդին վրայ:

«Վանքը հիմա ունի 9 վարդապետ՝ մեծ մասը անկար, 7 ծերուկ տիրացուներ և 6—7 զանազան աշխատաւորներ, անոնց ալ մեծ մասը ծեր:

«Վանքին մէջ կգտնուին 3000-ի մօտ տպուած և 300 ալ ձեռագիր գիրքեր՝ որոնք տարիններէ ի վեր խառն ի խուռն դիպուած կը մնան փականքի տակ, որովհետեւ վանականները բնաւ չեն ուղեր ու չեն ալ կրնար օգտուիլ անոնցմէ:

«Այս անկերպարան վիճակին դարման մը տանելու համար, ասիէ գրեթէ երկու ամիս առաջ Ս. Պատրիարքը Վուռց անապատի վանհայրական փոխանորդ Տ. Յովսէփ եպիսկոպոսին յանձնարարած էր գրաւորապէս որ Լիւմ անապատի վանքին վանահայրական փոխանորդութիւնը ստանձնելով, քիչ մը բարեկարգէ վանքին վիճակը, Յովսէփ եպիսկոպոս եկաւ և Միաբնակութեան մէջ եղած դժուարութիւնները զգորեցնելով բաւական լաւ տնօրինութիւններ ըրաւ վանքին վիճակը բարեկարգելու համար: այս մասին ընդարձակ ու շահեկան տեղեկագիր մըն ալ ուղղեց Ս. Պատրիարքին: Յուսալի է որ իր պաշտօնավարութիւնը օգուտ մը ըլլայ որչափ վանքին, նոյնչափ ալ տեղւոյն հայ հասարակութեան»:

Վան.—Քաղքիս մէջ հիմա ունինք չորս որբանոցներ, երկուքը աղգային, երկուքը օտար:

Վարազայ վանքը առաջին անգամ այցելող մը գոհունակութիւն կը զգայ տեսնելով նոր կառուցուած վարժարանը իր յարակից շէնքերով, բաւական լաւ վիճակի մը մէջ, եթէ երբեք կարեւոր պահասները լրացուին և արհեստանոցին ալ պէտք եղած նիւթն ու գրամը հայթայթուի, ալ աւելի կանոնաւոր վիճակի մը մէջ պիտի գտնենք զայն

անշուշտ: Արեւը շատ գոհ են իրենց վիճակէն: Հագուստ, անկողին և սնունդ կարելի եղածին չափ կանոնաւոր և մաքուր: Օտարներ Թերեւ մեզմէ քիչ մը ճոխ ապրցնեն իրենց խնամքին յանձնուած որբերը, սակայն մեր տոհմային և կրօնական կրթութիւնը միշտ գերակշիռ պիտի մնայ և ամէն տեսակէտով օգտուէտ: Այս միւսնոյն բաները նաեւ կրնամ ըսել Վարմուրայ որբանոցին համար:

— Վանայ կուսակալ Թահիր փաշա, օգոստ. 2-ին, հետն ունենալով քաղաքայի և գաւառական պաշտօնէից ստուար խումբ մը, բոլոր օրն անցուց այցելելով Վարազայ և Վարմուրի վանքերն ու որբանոցները: Հոգարարձութիւնը, պաշտօնայք և աշակերտք մեծարանօք ընդունեցին զանոնք: Վարազայ մօտ հովստուն վայր մը նախաճաշ տրուեցաւ ի պատիւ կուսակալի, տպա միջօրէին մօտ՝ ճոխ սեղան մը վանքին մէջ, մինչ կերգէին աշակերտք: Վուսակալն յետոյ Վարմուրի վանքը գնաց, ուր նոյնպիսի ընդունելութիւնք եղան: Հատ գոհ մեկնեցաւ, իրիկուան ուշ ժամանակ քաղաք վառնալով:

— Վանայ Գոմինիկեան Բաղերաններն 80 ոսկի առաջարկեցին Հատախի հայերուն՝ զանոնք կրօնափոխ ընելու համար: Բայց Հատախիցի հպարտօրէն մերժեցին:

Սանատրեակ վարժարան.—Պարուցի աղգայինները, Պ. Կ. Եղեանցի յորգորանաց վրայ, իրենց ծախքով յանձն առած էին 8 որբ ստներ խնամել և դաստիարակել տալ Սանատրեան վարժարանին մէջ, անցեալ 57—98 ուսումն տարեշրջանէն սկսեալ: Պ. Եղեանց վերջերս զեկուցած է Սանատրեան վարժարանի Տեսչութեան Թէ 17 սանի պաշտպան գտնել յաջողած է, և հրահանգ տուած է միանգամայն ասոնցմէ 10-ին այլեայլ գաւառներու վրայ բաշխումը կատարել ու որբեր ուղել 98—99 տարեշրջանին համար: Իսկ 7-ին (մնացեալ) բաշխումը մօտաւոր ապագայի վերագահել: Վարժարանին Հոգարարձութիւնը, Տեսչութեան հետ համախորհուրդ, հետեւեալ 9 տեղերու վրայ կատարած է բաշխումն և զեկուցած Առաջնորդարաններուն: Բինիկեան (Ակնայ գիւղերէն)՝ 1 սան, Մարաշ՝ 2, Մալաթիա՝ 1, Խարբերդ՝ 1, Հ. Գարահիսար (Վ. Պոլիս Խնամակալութեան գիմուած)՝ 1, Մարզուան՝ 1, Եւդոկիա՝ 1, 2մշկածագ՝ 1, Սեբաստիա 1, ընդամենը 10 սան:

— Պայպըլ Հաուզէն 250 օրինակ գրարար Աստուածաշունչ նուիրուած է, կարօտ եկեղեցիները և դպրոցները զրկուելու համար:

— Արօն. Ժողովը իր 4 օգոստ. նիստին մէջ Վանայ և Գուրապէլէնի մէջ պատահած կրօնափոխութիւններու մասին խորհրդակցութիւններ կատարելով, այս մասին տեղեկութիւններ առաւ Ս. Նախագահէն իր կողմէ կատարուած ձեռնարկութիւններուն և գործողութիւններուն նկատ-

մամբ, որոնցմէ երեւցաւ թէ այդ շարժումները արդէն գաղթած են: Նիկոմիդիոյ Առաջնորդ Տ. Ստեփան եպիսկոպոս արդէն Պուրտպէլէն երթալով, տեղացիներուն ինքիքները կարգադրած և կրօնափոխութիւններուն առաջը առած է: Շարժման պարագլուխ Տ. Ամբակում Ա. Պոլիս եկած է, բայց Պատրիարքարան չէ ներկայացած, ժողովը հարկ տեսաւ որ Աւնայ Առաջ. Տեղապահէն տեղեկութիւններ ստացուն Աւնայ և Աղթամարայ կողմերը պատահած կրօնափոխութիւններուն նկատմամբ, որոնք նիւթական պէտքերէ առաջ եկած են:

— Ալ լսենք թէ Պուրտպէլէնի կրօնափոխութեան շարժման պարագլուխ Ամբակում Արդ. Աղդ. Պատրիարքարանի կողմէ իրեն նկատմամբ տեղի ունենալիք կարգադրութենէն խոյս տալու համար, Հոգովէականներու Պատրիարքարանը ապաստանած և իր դիմով մը ընդունուած է Տ Աղարեան պատրիարքին կողմէ:

— Թոփշանէի կայս. նպաստամատոյց Յանձնաժողովը այս անգամ ևս 1000 օսմ. ոսկիի գումար մը ղրկած է Աղդ. Պատրիարքարան, զաւառացի կարօտեցող բաշխուելու համար:

— Սկիւտար ս. Խաչ եկեղեցիին քարոզիչ Տ. Գրիգորիս Արքեպիսկ. Ալէքսանդրէն՝ Արօն. Ժողովին որոշման համաձայն, 9 օգոստ. նոյն եկեղեցիին մէջ Արմաշու միարան Տ. Մատթէոս արեղային վարդապետական զաւազանի մասնաւոր իշխանութիւն տուաւ: Գաւազանի տըւելութեան արարողութենէն վերջը Տ. Մատթէոս վարդապետ իր առաջին քարոզը խօսեցաւ, ընթացքին ունենալով «Նախ առնել և ապա ուսուցանել» և բացատրեց վարդապետական կոչման նշանակութիւնը:

— Պատրիարքական Փոխանորդ Տ. Գարրիէլ Ծ. Ա. Ճէվահիրճեան և Իզմիրի Առաջնորդ Տ. Ներսէս Ծ. Ա. Ասլանեան 10 օգոստ. մեկնեցան Ս. Պօլսէ գէպի ս. Իշմիածին, եպիսկոպոսանալու համար:

— Ս. Պատրիարք Հօր կարգադրութեան համաձայն, փոխանորդարանի գործերը պիտի վարէ Խոս գիւղի քարոզիչ Տ. Գնէլ Ա. Գալէմբեարեան:

— Միքայէլ էֆ. Յակոբեան 25,000 ոսկիի չափ հանգանակած էր «Աղգին տան» վերաշինութեան համար, (անոր մէջ ըլլալով նաև իր և իր եղբոր նուէրը), Իր հոգաբարձութեան օրով, իբր 22,000 ոսկի ծախսեց շինութեան, ու կամար 2,500 ոսկիի չափ, զոր հիմակ ուղղակի իր պատասխանատուութեան տակ կգործածէ, կառուցանել տալու Հիւանդանոցի շէնքին այն թէն որ պիտի ըլլայ հիւրանոց, գեղարան և տեսարան. հիւրանոցը պարունակելով բժիշկներուն համար ննջասենեակ, խորհրդակցութեան սենեակ, ինչպէս և այցելուններուն համար ընդունելութեան սրահ: Յակոբեան էֆ. այս կերպով սպառելէ ետքը վերաշինութեան զրա-

մբ, գեո բաց կման (1) Մատուռն և (2) Շէնքին այն գլխաւոր թէն որով քառակուսին պիտի ամրոցանար: Արանց Հիւանդարանի մը շինութեամբ, մինչև իսկ հիմա արանց հիւանդանարանն և յիմարանոցը խճողուած են շէնքին առաջուց շինուած թէնքուն մէջ, որոց ճարտարապետութեան ոճին դէմ հանապաղ բողոքարկու են բժիշկները: Արդ, կլսենք թէ Միքայէլ էֆ. Յակոբեան իր ծառայութեամբ շինած առեր և բոլորովին իր անձնական ծախքով կառուցանել նոր Ս. Փրկչի մատուռն, և արդէն կտուի թէ հիմա կատարուելու վրայ եղած շինութիւնն ևս ամրոցացնելու համար պէտք ունի իր անձնականէն մաս մը բան աւելցնելու վերաշինութեան գրամին մնացորդին վրայ, Բայց անկէ անդին, նորակառոյց մատուռն ալ օրհնել և օծել տալէ ետքը, Միքայէլ էֆ. Յակոբեան իր արդիւնաւոր գերը վերջապէս վերջացած կնկատէ Աղգ. Հիւանդանոցին նկատմամբ, և կուզէ որ քիչ մ'ալ ուրիշներ՝ պակաս խօսին և շատ գործեն, նամանաւանդ շատ տան գրամ:

— Պէլէնի (Հալէպի նահանգ) Հայերուն մէջ վերջերս կրօնափոխութեան շարժումներ երեւան ելած էին: Բայց Աիճակին առաջն. Տեղապահին ջանից շնորհիւ, այս շարժման պատճառները մեջտեղէ վերցուելուն, կրօնափոխը դարձեր են ի ծոց Հայ. եկեղեցւոյ: Կրօնափոխութեան պատճառ եղած է, կտուի, տեղւոյն Տ. Նշան անուն կուռասէր և տգէտ քահանան, և շնորհքով քահանայի մը անհրաժեշտ պէտքը մատնանիշ կրլայ:

— Ժողովրդեան իր մայրենի եկեղեցւոյ ծոցէն անջատման գլխաւոր պատճառ մ'է եղեր նաև Անտիոքի Թեմօրէից հոգեւոր հովիւ Տ. Թադէոս Ա. անուն ոմն, որմէ շատ դժգոհ է իր ժողովուրդ:

— Անտիոքի թեմ Պիթիաս գիւղի մօտիկը Ս. Յովհանն Ոսկերեարան անուն ուխտատեղի մը կայ որ նշանաւոր է իր գեղեցիկ և զմայլելի գիրքով ու ջրով, և իր շրջակայ գետինով Աղգ. սեփականութիւն մ'է: Բողոքականք երկար ժամանակէ ի վեր կաշխատին միջոց մը գտնել այդ գետինն իւրացնելու, բայց մերայինք փոյթեալն կգտնուին իրենց իրաւունքը պաշտպանելու: Նամակագիր մը տխուր պատկեր մը կգծէ Անտիոքի վիճակին հայ ժողովրդեան կացութեան վրայ: Կրօնքի կապին բացակայութեան երեսէն, միշտ տրամադիր են կրօնափոխութեան բան մը որուն միում կուտան բողոքական և կաթոլիկ կրօնաւաւալք, ձրի կրթութիւն տալով, մինչ հայ կղերն իր պարտականութեան անգիտակից և անհոգ է բացարձակապէս:

— Աւհ. Սուլթանը բարեհաճած է ներում շնորհել Բաղէշի մէջ բանտարկուած կամ ձերբակալուած հարիւրի չափ Ախլաթցի աղգայնոց:

— Կրօնական ժողովը գումարեցաւ օգոստ.

35-ին Պատրիարքարանի մէջ նախագահութեամբ Ս. Պատրիարք Հօր և ատենապետութեամբ Տ. Գրիգորի Արքեպիսկ. Յովհաննիսեանի, և զբաղեցաւ հետեւեալ խնդիրներով:—Մարդուանի ս. Աստուածածին վանքին Հոգաբարձութեան զլխաւոր անդամ ընտրուած է վանքին փոխ—վանահայր Տ. Գեորգ արեղայ Իրրիանոսեան և միւս եկեղեցական անդամն է Տ. Եղիա Վ. Գերձակեան: Իոյն Հոգաբարձութեան երկու աշխարհական անդամաց ընտրութիւնն ալ յանձնուեցաւ Սերաստիոյ Առաջնորդ Տ. Պետրոս Արքեպիսկոպոսի, որպէս զի ժողովրդային ընտրութիւն կատարելով տեղեկագրէ Պատրիարքարան:—Վանայ Մեծոփայ Վանքին՝ Տ. Գրիգոր Վ. Կորովանցի, և Աղբակու ս. Բարդուղիմէոս վանքին՝ Տ. Ներսէս Վ. Թէն կոչուած են ի պաշտօն վանահայրութեան: Բայց ըստ վերջին տեղեկագրոց, դեռ իրենց պաշտօնին սկսած չըլլալով որոշուեցաւ վերստին յորդոր կարգալ անցնելու իրենց պաշտօնին գլուխն և իրենց հոգևոր գործունէութեամբ օգտակար ըլլալու ազդին: Անկէ ետքը պիտի բարձրանան յաստիճան մեծի վարդապետութեան, իրենց բաղձնաց համաձայն, իրենց հոգեւն վաստակոց ի վարձատրութիւն:—Աղթամարայ միաբան Միթար Վ. որ անվաւեր պսակ կատարելուն համար ժողովոյ կողմէ կանոնական ապաշխարութեան ենթարկուած էր, այս անգամ Տ. Արսէն Վ. Մարգարեանի միջոցաւ զղջում յայտնած և ներում ինքրած է: Ժողովը բաւական համարեց ապաշխարանքն և ներում շնորհեց:—Բալուի առաջն. Տեղապահ Տ. Եղեկ Վ. իր Վիճակին եկեղեցեաց համար մատենաներ ուղած ըլլալով, ժողովը որոշեց զրկել այդ գրքերը: Ժողովն ասոնցմէ զատ զբաղեցաւ ամուսնական և այլ խնդիրներով:

— Ամեն. Տ. Պատրիարք Հայրը 15 օգ. շաբաթ իրիկուն Մայր եկեղեցի իջնելով, ժամերգութեան ներկայ գտնուեցաւ և Մարգարեան Տ. Տիրայր արեղային վարդապետական գաւազանի մասնաւոր իշխանութիւն տուաւ:

— Սերաստիոյ առաջնորդ Տ. Պետրոս արքեպիսկոպոս, ընկերակցութեամբ իր անձնական քարտուղար Տիրքան էֆ. Բիրիշեանի, 7 օգոստ. Մէսա ժըրիի շոգենաւով կիւկնի մայրաքաղաքէս Սամսոն ճամբով իր պաշտօնատեղին վերադառնալու: Ի Գերապատուութիւն Ամասիա պիտի մնայ, Կրօն. ժողովին կողմէ իրեն յանձնարարուած Տ. Տաճատ քահանային տեղւոյն առաջն. Տեղապահին և ուրիշ կարգ մը խնդիրներու վերաբնութիւնը կատարելու և արդիւնքը տեղեկագրելու Կրօն. ժողովին: Տ. Պետրոս արքեպիսկ. նոյնպէս մէկ ամսուան չափ պիտի մնայ Եւգոկիայ վիճակային գործերը կարգադրելու համար:

— Վեհ. Սուլթանը բարեհաճած է Կայս. Բարձր. Իրադէով մը հրամայել որ Ազգ. Հիւան-

դանոցին ու Որբանոցին տրուած պետական հացի ու մսի պարէնին վրայ յաւելում մը ըլլայ:

2մշկածագէն կգրեն օգոստ. 10-ին.—Տեղապահը վերադարձաւ Խարբերդէ, ուր որբերուն խնդրոյն համար տեսակցեր է Միսիոնարաց հետ որք նպատակ ունին ներկայացուցիչներ զրկել հոս, որպէս զի Թէ քաղաքին մէջ և Թէ գիւղերը զըտնուած որբերն հաւաքելով տանին ի Խարբերդէ իրենց սեպհական Ամերիկեան Որբանոցը գնելու համար: Տ. Թաթուլ Հայր եկածին պէս՝ շրջաբերականներ զրկեց բոլոր շրջակայ գիւղերը, ծանուցանելով որ, առանց Սեդրոնի գիտութեան՝ այդպիսի խնդիրներու համար ոչ բանակցին և ոչ իսկ յանձնեն իրենց որբերն, յուսադրելով Թէ շնորհի Ս. Պատրիարք Հօր բարեհաճութեան՝ մեք մեր զաւակները տոհմային հարազատ կրթութեամբ կըրնանք խնամել Ազգ. Որբանոցի մը մէջ, զոր բանալու վստահութիւնն ալ ունինք:

— Տեղապահը կաշխատի երկար տարիներէ ի վեր անխնամ մնացած Թեմական վիճակին բարուորման: Վարժարանին մնացեալ մասն ևս շինել տալու ձեռնարկեց: Անձամբ կհսկէ շինութեանց, շատ անգամ նոյն իսկ կաշխատակցի վարպետին կամ գործաւորներուն:

— Վիւմիւշ—Մատեն այցելած միջոցին տեղւոյն Հայ ժողովուրդը հոգևոր խնամքէ բոլորովին զուրկ գտած և առաքարկած է որ քահանայացու մը ընտրեն: Այդ խեղճեր իրենց մէջ այս նուիրական պաշտօնին տրամագրելի մէկը չունենալով կաղաչեն որպէս զի ինք գտնէ ըստ կարի յարմարագոյն ընտրելի մը: Տեղւոյս բնիկներէն յանձն Յովհաննէս Տ. Գասպարեանի այս խնդիրն ալ վերջացաւ:

Կիւմիւշ-Մատեն եւ Գրգըլ-պաշխ.— Կիւմիւշ-Մատեն ունէր երբեմն 4—5000 տուն բնակիչ, հիմակ հազիւ 200 տուն, որոցմէ 60 ն հայ, 8 ն յոյն, մնացեալ մեծամասնութիւնը թուրք է: Լեռներու մէջ ընդարձակ աւերակներով շրջապատուած վայր է սա, օգն հեղձուցիչ. 10 վայրկեան հեռաւորութենէ կանցնի Մուրատ գետն. ունի գեղեցիկ պարտէզներ, այգիներ, բանջարանոցներ, սիրուն եկեղեցի մը, երկրագործական ու տնտեսական տաղնապի բերմամբ հետզհետէ մերկացած իր թանկագին հարստութենէն, ոսկեղէն, արծաթեղէն, և զգեստեղէն զարդերէն: Խուլէգեղցի քահանայ մը երբեմն այցելարար կմատակարարէ ժողովուրդին հոգևոր պէտքերը: Ունին երաժիշտ դասատու մը: Կիւմիւշ-Մատենցիին ամառը կգաղթէ Մուշ-Ելլի և Պիրվան գիւղերն: Մուշ-Ելլի՝ 2մշկածագի հարաւ արեւմտեան կողմը, Տաւրոսի լեռնաշղթայի մէկ կողմին վրայ հիմնուած Գրգըլ-Պաշերու գիւղ մէ, Ամեն Գրգըլ-Պաշ գիւղ ունի իր ժողովրդապետը, Պապա կոչուած, Իրենց մեծագոյն կրօնապետը

կիողութի Սէր-Չէշմէ, որ կնստի Խարբերդի Սիւն գիւղը, Սէր-Չէշմէն ունի իրեն ստորագրաս պաշտօնեաներ, Միւրչիտ. Միւրչիտին ստորագրաս է Տէտէն, որ ունի 12 անդամէ բաղկացեալ ժողով մը, Պապան՝ Տէտէնի որդի ստորագրաս է, Ամէն տարի Տէտէններ այցելութեան կելնեն իրենց թեմերուն, Ի Մուշ-էլլի Ս. Էղիա լերան ստորոտն, օձախներ կան, ուր Տէտէն ամէն Ս. Եղիայի տօնին օրեր կհաւաքէ ժողովուրդն, հոգևոր խրատներ կխօսի, երգեր կերգուին, զոհեր կը մատուցանեն, զոհուած դառներու ոսկորներն, աղիքները մաքուր տեղ մը կթաղեն, ապա կեփեն, Տէտէն հրապարակաւ կխօստովանեցնէ հաւատացեալներն և հաղորդութեան կը պատրաստէ. ո՞վ որ յանցաւոր է պարտաւոր է երթալ իր թշնամիէն ներողութիւն խնդրել. մէջերնին արիւնհեղութիւն իսկ արած ըլլայ՝ կնեքեն, առանց մէկի մը բողոքելու. ապա կը համբուրեն Տէտէնն ոտքը՝ ծուկն և ձեռքը (միշտ 3 թիւը նուիրական), ժողովուրդը կվկայէ այս ինչ անձին անմեղութիւնն ու արժանաւորութիւնն, ետքը Տէտէն այդ խոստովանողաց կըսածն զոհի միս և հաց, ու կվերջանայ իրենց արարողութիւն, Արհաւատան Արիին, որ, ըստ իրենց, յանձին Քրիստոսի՝ քրիստոնէից երեցեր է. կհաւատան Քրիստոսի Աստուածութեան և 12 առաքելոց, Սն ի՛յի Խմարտ անուանով, Սնին միայն մէկ օրինակ գիրք, Պայտոզ կոչուած, որ կպարունակէ իրենց կրօնական հաւատալիքները, բայց անտեսանելի՝ ո՛ր է մահկանացուի աչքէն, Մուշ-էլլի միայն 8 տուն Մատենցի հիւրընկալած է, 40 տան չափ Մատենցի Հայեր Պիրփան կը զըտնուին, Այս գիւղն ալ ամբողջովին Գըզըլ—Պաշերէ բնակուած է. Հայերն հիւր են, Ունի ընդարձակ ծառաստաններ, յորդ և զով ջուր, քիչ մը խոնաւ օդ:

Մասնաւոր աղբիւրից տեղեկանում ենք, ինչպէս և ազգ. մի քանի թերթերի մէջ հաղորդուած է արդէն, որ մօտ օրերս Ա. Պօլսում մի նոր օրաթերթ պէտք է սկսի հրատարակուել «Սուրհանդակ» անունով, Այգափիտով մեր տաճկահայ աղգայինք երրորդ օրաթերթը կունենան մայրաքաղաքի մէջ «Բիւզանդիոն»-ից և «Արեւելք»-ից յետոյ, վերջինս կոտորածների միջոցին կայսեր. հրամանաւ դադարեցրած լինելով՝ վերստին հրատարակուել սկսաւ անցեալ Օգոստոս 1-ին, Մասիսի փոխարէն, որ վերջին տասնեակ տարիների միջոցին մի քանի անգամ իւր պատկերը փոխել է և ժամանակաւորապէս օրաթերթի էր վերածուել:

Նոր թերթի խմբագիրը պէտք է լինի յայտնի հրապարակախօս Տիգրան Ճիվէլէկեան՝ արդէն իսկ խմբագիր «Ճերիտէի» Հարգիյէ՝ հայատաւ և թրքաբարբառ թերթի, որ յաճախ հայերէն յօդուածներ ևս ունենում է՝ անուանի գրող-

ներկերէից ելած (որպէսի մէկն օր. Արարատի յուլիս հ.ի մէջ յիշեցինք), և Մայր Եթոռի պատիւն առաջին պաշտպանողներից մէկն էր, երբ մի քանի ամիս առաջ «Բիւզանդիոն»-ի մէջ այն անհեթեթ զրպարտութիւնը լոյս տեսաւ:

ՊԱՐՍԿԱՀԱՅԳ.

ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԹԵՄԻՆ ՀԱՅԱՅ ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ. *

Ս Ա Լ Մ Ա Ս Տ.

Թաւրիզից 80 վերստ դէպ արեւմուտք Ուրմիոյ լճի մօտ գտնուում է Սալմաստը՝ հին Պարսկահայոց «Ջարեանդ»-ը, որ Ատրպատականի թեմի ամենից կարեւոր վիճակն է. հիւսիսից սահմանակից է Խոյի գաւառին, արեւմուտքից Տաճկաստանի Աղբակին, հարաւից քրդաբնակ Սօմախին, Սալմաստ մի ձուածն ընդարձակ դաշտափայր է, 40 վերստ երկայնութեամբ և 15—20 վերստ լայնութեամբ, ոռոգուում է Զօլա գետով, որ արեւմուտքից արեւելք հոսելով դաշտը երկու մասի է բաժանում, Հողը խիստ բարեբեր է, առատութեամբ մշակում են հացաբոյսեր. օգը բաւական ցուրտ լինելով նպաստաւոր չէ բամբակի և բրինձի մշակութեան, Աշխատասէր գիւղացիները արուեստական ընդարձակ անտառներ են տնկել, որոնցից առատ ատաղձ և վառելափայտ է ստացուում, պտղատու ծառերն և այգիները անհաշիւ են, չրջակայ լեռներից նայած այս դաշտը մի խիստ ընդարձակ այգիի տպաւորութիւն է թողնում մարդու վրայ, Սալմաստի կենտրոնն է Տիլիման քաղաքը, զուտ թրքաբնակ, 1000 տուն, հայերն այստեղ միայն վաճառանոցներ ունին, առևտուրը ծաղկած է, Սալմաստի նախկին քաղաքն է հին Սաղամաստը, այժմու հին—քաղաք կամ Բէօհէյ շիհէր կոչուածը, այստեղ կան հին շինութեանց մնացորդներ, արաբական տիրապետութիւնից մնացած մի մեծ մինարէթ, բնակիչներն են հայ, թուրք և հրեայ, հայերն ունին երկու հողաշէն եկեղեցի, մի ուսումնարան, Սալմաստի հայերը բնակում են 28 գիւղերում, որոնց 6 ը միայն զուտ հայաբնակ, միւսները խառն թրքաց և ասորոց հետ, Այս ցրուած վիճակը տեղացի հայոց մտաւորական զարգացման ահագին արգելք է եղել, զատ զատ գիւղերում բնակուած լինելով կարելի չէ եղած միեւնոյն ուղղութեամբ ուժեղ միջոցներով կրթական մի գործ սկսել, մի ամբողջութիւն կազմել:

* Տե՛ս «Աղբարտ» 1898 թ. համար Բ. եր. 356.

ներկայ դրութեամբ ամեն զիւղ իւր սեփական բաղ-
դին է թողնուած:

Գովելի նախանձախնդրութեամբ քանի տարի-
ներէ ի վեր Սալմաստի հայերը սկսել էին կրթական
գործին կարեւորութիւն տալ. արտասահմանից եկած
մի քանի կրթական առաքելներ մեծ զոհողու-
թեամբ աշխատել են: որոնց մէջ ամենից կարեւոր
դաժին ունեցել է հանգուցեալ նախկին թեմական—
տեսուչ Մ Աւետիսեանը: բայց վերջին երկու տա-
րուան հալածանքները որ օսմանեան կառավարու-
թեան գործամբ եղան, ամեն գործ խանգարեցին:
Պէտք է այժմ նորից սկսել ուժեղ միջոցներով:
Թաւրիզի Առաջնորդի ազգեցութեամբ և Սալմաստի
մի գործունեայ եւանդոս փոխանորդի նախաձեռ-
նութեամբ կարելի է ժողովրդի հանգիստը վերա-
դարձնել, կրթական գործին մղում տալ, վաղուց
մտադրուած կենտրոնական վարժարանի հիմը դնել:
Յուսալի է որ Ազգիս Աւհափառ Հայրապետի մի
հրաւերով Ռուսաստանում գտնուող հարուստ Սալ-
մաստցիներ օժանդակութեան կը հասնեն: Սալ-
մաստի բնիկ վաճառական և հասարակ ժողո-
վուրդ շատ սիրով կ'օգնեն և այս խաւար անկիւնում
մի լուսոյ տաճար կը բացուի: Մի քանի տարուան
արտաքին օգնութիւնը տեղացիներին կը վարժեցնէ
զոհողութեան, որից յետոյ գործը ինքնին առանց
գրսի նպատի ևս կարող է շարունակուել: քիչ չեն
Սալմաստի վաճառականներ, որ իրենց զաւակներին
մեծ ծախքերով Թիֆլիզում կրթութիւն են տալիս:

Սալմաստի հայաբնակ գիւղերից այժմ միայն
Հաֆթվան, Փայաճուկ և Ղալասար կարող են երկ-
դասեան ուսումնարան պահել, վիճակագրական
ցուցակից կերեան այդ հաշիւները: Քահանաները
շատ քիչ բացառութեամբ տգէտ են, ոմանք հա-
մարձակ կախարդութիւն են անում, չկայ ոչ մի
քահանայ որ կարողանայ ուսուցչութիւն անել:
գիւղերի մեծ մասը փոքր լինելով՝ չեն կարող ու-
սուցչի առձիկ վճարել, իսկ կրթուած քահանան
կարող էր և ուսուցչութիւն անել:

Ղալասար հայաբնակ գիւղերում հոյակապ ե-
կեղեցիներ կան, ուսումնարանի շէնքեր բաւական
յարմար, մեծ մասամբ շինուած Ատրպատականի ար-
գիւնաւոր Առաջնորդ Մուշեղեան հանգուցեալ Գրի-
գորիս եպիսկոպոսի նախաձեռնութեամբ, Հաֆթ-
վանում կայ նաև թատերական սրահ, գրադարան—
ընթերցարան որ 1000-ի շուրջ գրքեր ունի: Փայա-
ճուկ, Ղալասար և Մահլամ գիւղերում ևս գրա-
դարանի փորձեր եղան և այդ նպատակով ընկերու-
թիւններ հաստատուեցան, սակայն տեղացի երի-
տասարդները շարունակ պանդխտելու ստիպուած
լինելով՝ չեն կարողացել պէտք եղածին պէս նուիր-
ուել գործին և ուշադրութիւն դարձնել: Գրասի-
րաց ընկերութիւններից զատ Ղալասարում կայ
նաև կանանց բարեգործական ընկերութիւն, որ զգա-

լի յառաջադիմութիւն չէ արել: օգնում է միայն
օրիորդաց դպրոցին, երբեմն Դէրիքի վերաշինու-
թեան համար տուել է իր դրամի մեծ մասը: Քանի
որ այս վանքի անունը տուինք՝ տեղն է յիշելու
որ այժմ բոլորովին աւերուած է, քիւրդերը միայն
մի պատը թողել են: Եթէ այս անխնամ դրութեան
մէջ մնայ՝ կալուածները քիւրդերի սեփականու-
թիւն կը լինին, որոնք երկու տարիէ ի վեր՝ ամենայն
համարձակութեամբ օգտուում են նոցանից: Աի-
ճակագրական հաշուից երեւում է որ 1569 տուն
ունեցող Սալմաստը 15 ուսուցիչ և 432 աշակերտ
միայն ունի: մինչդեռ 1200-ից աւելի ուսումնարա-
նի հասակ ունեցող տղայ կայ, բացի աղջիկները, որոնց
կրթութիւնը բոլորովին բարձի թողի է եղել, որով-
հետեւ վարժուհի չկայ: Միայն Ղալասար գիւղում
կայ օրիորդաց մի դասեան վարժարան, Հաֆթվան,
Փայաճուկ և Մահլամ գիւղերում, երբեմն լինում է
երբեմն ոչ, Սալմաստի ընակչաց վրայ պէտք է ա-
ւելացնել և 500 տուն գաղթականների, որոնք վե-
րագառնալու միտք չունին, և պէտք չկայ արդէն:
ուրեմն իսկապէս ուշադրութեան արժանի է այս-
պիսի բազմահայ մի տեղ, ուր բացուելիք կենտրո-
նական վարժարանը չըջակայ գաւառներից ևս բաղ-
մաթիւ աշակերտներ կարող է ընդունել, քանի որ
այստեղ ապրուստը համեմատաբար աւելի աժան է
ամեն տեղից: Այժմ գոյութիւն ունեցող վարժա-
րանների վիճակն էլ ապահովուած չէ: Եկամտից
հաստատուն աղբիւրներ չկան, եկեղեցիները գրա-
մաղուիս կամ հասութեան կալուածներ չունին:
բոլոր ծախքը ծանրանում է միայն աշակերտաց
վրայ: Սալմաստի ամենից կարեւոր ուսումնարանը
Հաֆթվանին է, տարեկան ծախսը յաջող տարիներ-
ում 700 բուբլին չի անցնիլ: Ազգային վարժա-
րաններից զատ Ամերիկացի միսիօնարներն ունին մի
ուսումնարան Հաֆթվանում և կաթոլիկ Միսիօն-
արանները Սալմաստում, պէտք է ասած որ այս զըպ-
րոցները մերիւններից շատ աւելի անխնամ և խեղճ
դրութեան մէջ են:

Արօնափոխութեան շարժում չկայ Սալմաս-
տում: նախկին Առաջնորդներից կաթոլիկների և
բողոքականների դէմ եղած հալածանքները, որ տե-
ղացիներին ահադին վնաս պատճառեցին, վերջացել
են: Ամերիկացի միսիօնարները հեռացել և մի քա-
նի շամաշաներ են միայն թողել: Լազարիստ կրօ-
նաւորների առաջարկութեամբ Աննետիկի Միսիօն-
արան հայրերը մի առաքելութիւն են ուղարկել
Սալմաստ, որի կենտրոնը Սալմաստում է: զժբախ-
տարար Աննետիկի անուան պատուարներ դրութեան
մէջ չեն: Անցեալ տարի գերմանական մի ընկերու-
թիւն Ղալասարում բացել է որբանոց, երկու սեռի
մանուկների համար, այժմ 43 որբ ունին, բաւա-
կան լաւ են խնամում: բայց կրթութեան հոգ չեն
տանում: (միսիօնարաց մօտ ծառայող խոհարար

րին ուսուցիչ նշանակելը աժան լինելուն արդեօք թէ ուրիշ նպատակի համար էր): Համեմատած Ասորիպատականի միւս գաւառներին՝ Սալմաստեցիք բաւական կրօնասէր են: Տիրասէր վերին աստիճանի, գաղթականներն և հալածականներ ամենից աւելի այստեղ խնամուած են: մինչև այսօր Թաւրիզից և շրջակայքից գաղթականները փախչում են Սալմաստ գնալու համար:

Անցեալ 97 թուին Սալմաստում և սահմանադրի վրայ կատարուած մի կարգ անխոհեմ շարժումները Օսմ. և Պարսից պետութեանց մէջ բարդութիւններ յառաջ բերին. պարսիկ կառավարութիւնը ստիպուեցաւ խիստ միջոցների դիմել և այդ պատճառաւ ժողովուրդը չափազանց վնասուեցաւ. խուզարկութիւններ տեղի ունեցան, բայց Ազգ. իշխանութեան ազդու միջամտութեամբ հայերի համար անվնաս անցաւ և կառավարութիւնը զգալով որ խարուել է՝ իր վստահութիւնը վերահաստատեց: Առկասի հայ թերթերի մէջ այդ մասին երեւցած թղթակցութիւնները կարմանք միայն պատճառեցին տեղացիներին, քանի որ իրողութիւնները խեղաթիւրուած և զրպարտութիւններով համեմուած էին: Պարսիկ կառավարութիւնը միշտ բարեացակամ է եղած դէպի հայերը. փոթորիկներ թէև երբեմն վրդովել են խաղաղութիւնը, բայց երբ թեմակալ Առաջնորդը ազդուապէս պաշտպան է կանգնել, կարողացել է կառավարութեան տրամադրութիւնը փոխել և զրպարտիչներին խայտառակել:

Ատրպատականի Առաջնորդը լոկ մի հոգեւոր գլուխ չէ իր հօտին, նա կառավարութեան հետ անդադար բանակցութեան մէջ է լինում ժողովրդի իրաւունքները պաշտպանելու, դատեր տեսնելու՝ գրեթէ մի հիւպատոսի ազդեցութիւն և պատիւ ունի. հայաբնակ գաւառներին սարփարաստ նշանակելու, վնասակար պաշտօնեաներ փոխել տալու մէջ Առաջնորդի ձայնը ահագին կշիռ ունի:

Սալմաստի գիւղերի մեծ մասը աղաների սեպահականութիւնն է, Հաֆթվան և Ղալասար միայն գիւղացիներից գնուած:

Աղաները ստանում են երկրագործութեան արդիւնքի 8-ից 1-ը, բայց ընդհանրապէս 3-ից 1-ը միւս տուրքերը համեմատած Ռ. րմիոյ գիւղօրէից թեթեւ են: Այս գաւառը տնտեսապէս բաւական ապահովուած կարելի է համարել, Սալմաստցիներից հարուստ վաճառականներ կան Ղալասար և Փայաճուկ գիւղերում: Ընդհանուրի ապրուստի միջոցը պանդխտութիւնն է, դժբախտաբար վերջերս սկսել են ընտանիքներն ևս փոխադրել, մանաւանդ Սաւրի գիւղացիները մեծաւ մասամբ Ռոստով են փոխադրուած. կանայք և երեխաներ միայն և 10-15 ծերունի կարելի է տեսնել այս գիւղում: Միւս գիւղերում միջին հաշուով տան գլուխ մի պանդուխտ կայ:

1896-ի վիճակագրութեան համեմատ 1488 պանդուխտ կար, այնուհետև շատացել է:

Պանդխտաւայրը միայն Ռուսաստանն է, ուր զբաղուում են առևտրով և մշակութեամբ: Սալմաստի հայերը գրեթէ արուեստ չգիտեն, կտանելիքը (շիլէճի) հայերի միակ արուեստն էր որով շատ տուներ զբաղուում էին. շիլէն արտահանում էր Ալէքսանդրապոլի, Ղարսի, Երևանի նահանգները և մեծ սպառում ունէր Պարսկաստանում: Բայց ուսական չթերը սրա գէմն առանձնորոշ Սալմաստում միայն մի տուն այժմ այդ գործով է զբաղուում: Հաֆթվանում կան դարբիններ, որ լաւ արհեստագործներ են համարուում Ցաճկաստանում ևս: Բացուելիք Պենտրոնական վարժարանը, եթէ ունենայ նաև արհեստից բաժին՝ պանդխտութիւնը կէս առ կէս կարող է պակսեցնել:

Հայ կանայք ծոյլ և առտնին դորձերի անվարժ են: Նոյն իսկ գուլբայ հիւսել չգիտեն: Բարոյականութիւնը կարելի է միջակ համարել. պանդխտութեան արդիւնքն է այս ի հարկէ. տղամարդկանց շատերը Ռուսաստանից անտաւոր են վերագառնում և տեղացիների առողջութիւնը խանդաւրում:

Ամուսնութիւնը վաղաժամ է կատարուում: 12—14 տարեկան աղջիկն արդէն հասած է, 16—18 տարեկանը պառաւած. երիտասարդն ամուսնանում է 12—24 տարեկան: Մերձաւոր ամուսնութիւններ յաճախ են պատահում: Առաջնորդական տուրքերը բաւական յօժարութեամբ վճարում են: Թաւրիզի Առաջնորդ Սալմաստից ստանում է 240 ո. պտղի, նոյնչափ և պսակահարկ, հոգեբաժին ևլն: Փոխանորդարանը Հաֆթվանումն է: 4 տարի առաջ յանկարծ ստորերկրեայ ջրերը բարձրանալով շատ տներ քանդեցին, ընդ որս և փոխանորդարանը, եթէ շարունակուի այդպէս՝ քիչ ժամանակից այդ գիւղը անբնակելի պիտի դառնայ. նոյն երեւոյթը նկատուում է նաև միւս գիւղերում:

(Կր շարունակուի)

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ.

ՕՏԵՐԱԶԳԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԴՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՑ.

Մանկավարժութեան գրականութիւնը այնպէս է ստուարացել, որ այդ ծիւղի ամէն

մի նոր գրուածք՝ շատ անգամ հին ասած-
ների կրկնութեան տպաւորութիւն է թող-
նում: Իսկ հոգեբանութիւնը, քարոյական փի-
լիսոփայութիւնը, կենսաբանութիւնը, քննելա-
կան գիտութիւնը, որոնք որ օժանդակ մա-
կացութիւններ են մանկավարժութեան հա-
մար, այնքան առաջ են գնում, որ նոր հո-
քիզոններ են քանում մանկավարժութեան
համար: Այժմ հարկաւ կը կարդացուին առա-
ւելագոյն այն մանկավարժութիւնները, որոնք
հին խնդիրները պայծառացնում են այդպիսի
նոր լոյսերով: Յանկալի է, որ եւ մեր գրա-
կանութիւնը շատ ու քիչ խեղամուտ լինի ժա-
մանակակից հայեցողութեան, ուստի եւ մեր
հրատարակիչներն ու թարգմանիչներն ուշա-
դրութիւնը դարձնում ենք արդի մանկավար-
ժութեան մի երկու հեղինակութիւնների վե-
րայ, որոնք խիստ մեծ համակրութիւն են
վայելում ոչ միայն իւրեանց հայրենիքում,
այլ եւ դուրսը: Այդպէս են.

Jeunesse {
և } Ֆրանսիացի վագների
Vaillance }

և Wie erziehen wir unsern Benjamin? գերմա-
նացի Մասախասի:

Մենք մեր կողմից քառական կը համա-
րենք իւրաքանչիւր գրքից մի մի գլուխ թարգ-
մանել:

Ս. Ս

Ս Է Ր.

(Jeunesse-ից)

Սի հմուտ և համակրելի բժիշկի թե-
պէտ միշտ հանդիպել էր միայն գիտնացեալ-
ներին, խոր հասկացել էր կենաց սրբու-
թիւնն ու վեհութիւնը, սա արտունջ է յայա-
նել, թէ կենաց հետ հենց սկզբից վարժում
ենք խիստ անփոյթ կերպով: Նա պնդում էր,
թէ մենք աւելի անգեակ ենք ընտանի կե-
ղանիներ կրթելու, քան մանուկներ դաս-
տիարակելու: Բժշկի խօսքը շատ անգամ
մտքիս մէջ է եկել, երբ որ սիրոյ մասին եմ
մտածել: Եթէ, կեանքի մէջ մուտք գործողներին
հարկաւոր է բարի խորհուրդներ տալ ամէնից

առաջ պէտք է սիրոյ մասին խրատել: Այս
խնդիրը ամէնքը համարել են անաւանելի և
անհաճելի: Դաստիարակիչները այդ բանի հա-
մար աւելի ձեռնհաս են համարում ծնող-
ներին, իսկ ծնողներն էլ այդ պատիւը տալիս
են առաւելագոյն դաստիարակիչներին: Ուստի
և շատ անգամ երկու կողմից էլ զօրծը ան-
հոգութեան է մասնավոր: Պատանիները ամե-
նապատեցաւ որ հասակի ճշմարտութիւն մնում են
առանց առաջնորդութեան: Բայց ոչ, ես սխալ-
վում եմ, ծնողներից և դաստիարակիչներից
այսպէս տարբեր կերպով ըմբռնած մանկա-
վարժական խնդիրը՝ լուծվում է առանց նոցա
գործակցութեան, ինքնին: Մանկական հետա-
քըքրութիւնը եթէ ոչ այսօր, դէժ վաղն ան-
շուշտ կը լրացուի: Մի անպիտան բնկեր, մի
զիրք՝ որ այնքան շատ ձեռքէ ձեռք է անցնում,
անմեղ էակի աչքը բաց կանկ կենաց զաղա-
նիք կոչուածի համար: Այնուհետեւ նոր-
ընծայի երեւակայութիւնն սկսում է ստատկու-
թեամբ գործել: Դէպի ծնողներն և դաստի-
արակիչները տածած հաւատարմութիւնն
սկսում է արագ ջնջուիլ, իսկ այն անկոչ
դայեակների ազդեցութիւնն խիստ զօրանալ:
մի անանկալ նորութիւն և վտանգաւոր բան
է մտնում կեանքի մէջ, որ յետոյ շատ
գժուար է լինում այն անկից դուրս խլել:

Մենք շօշափում ենք սիրոյ բարդ խնդրի
կարեւորագոյն, անառողջ և շփոթ հանդա-
մանքը: Թէպէտեւ գրում ենք պատանիների
համար, բայց հարկադրուած ենք սիրոյ մա-
սին խօսել: Սերը իւր բազմաթիւ ճիւղաւոր-
ութիւններով սփռուած է կենաց ամբող-
ջութեան մէջ, և շատ անգամ անմեղ մանկան
ապագայ վարքը՝ հենց այն բանից է հիւս-
վում ինչ որ նա ականջ գնելով է լսել իրա հա-
մար տակաւին փոխուած աշխարհի դռների
յետեւից: Սիրտս արիւնով է լցվում, ոչ այս
սրբազան և նուիրական զիտութիւնը ստա-
նում ենք առաւելագոյն օտար օտոններից և թէ
գայթակղիչ ապականութիւնը երկար ժամանակ
թերեւս ընդ միշտ՝ պղտորում է մեր հոգին
մինչդեռ այս գործում հարկաւոր է բանեց-
նել ամենայն զգուշութիւն: Հարկաւոր է
մայրական իմաստութեամբ գործել, որպէս զի
մեր սիրելիները չկորցին:

Միայն հարեանցի ականակելով մանկական հասակը, ուզում եմ խնդիրը քննել աւելի բուն կողմից:

Ի՞նչպէս պէտք է վարուի սիրոյ հանգամանքում ամուրի եւ չնշանած երիտասարդը:

Նախ և առաջ հարկաւոր է, որ նա ընդելացած լինի կեանքը յարգելու զգացման, ճանաչէ անոր սրբութիւնն ու գերիշխանական նշանակութիւնը, ուրեմն և այն պարտքերը, որ մենք պէտք է կատարենք որպէս կենաց ժառանգորդներ: Մարդկային վարքը առաջնորդող հիմնական զգացում պէտք է լինի այրական արժանաւորութեան, ազամարդութեան զգացում: Եթէ նա ունի այդպիսի զգացում, նորա աչքում կեանքը հասարակաց բարիք կը լինի, և ոչ թէ անձնական քմահաճոյք, և իւր անձի մէջ իսկ կը գտնէ այն ազնիւ և զօրաւոր գաշնակիցը, որ իրապահանջ և ուղիղ կը լինի:

Հասկանալի է, որ ազամարդութեան զգացումն ու ինքն իրան յարգելու արամագրութիւնը կարող է զարգանալ և ոչնչանալ՝ հազար տեսակ երկրորդական հանգամանքներից: Այն հասակում երբ որ սկսում է զարթնել հեշտութեան զգայութիւնը, երբ որ այդպիսի զգայութեան նոյն իսկ նորութիւնն ու անհանգստութիւնը խիստ վտանգաւոր է դառնում՝ փորձանքը կարելի է և՛ թուլացնել, և զօրացնել: Այսակող կենցաղը, սնունդն ու միջավայրը այնքան նշանաւոր հանգամանք է դառնում, ինչքան որ է մարդկային բնութիւնը: Զաւազանց մտաւոր աշխատութիւնից, նստական կեանքից, փոստակար գրքերից, պարագութիւնից՝ նոր յուզումը կարող է գառնալ խիստ տանջող և անգիմադրելի ցանկութիւն, որ ներհակ պայմաններում կարելի էր խաղաղացնել: Առողջարար կենցաղը, գործունեաց սովորութիւնները, զուարճութիւնները, ֆիզիքական աշխատութիւնը այնքան օգտաւէտ են, որ այդ հնարներով ճգնաժամի տարիները ընթանում են դրեթէ աննշմարելի կերպով: Մարդ պէտք է կանոնաւոր կեանք վարէ, եթէ դուք խանդարեք նորա հասարակչութիւնը, դուք կը խանդարեք նաեւ նորա վարքը:

Շատ կարեւոր հանգամանք է նմանապէս

թէ ինչ գաղափար ունենք կենաց մասին, թէ ինչպէս ենք հասկանում անոր նշանակութիւնն ու նպատակը: Այս վախճանով հարկաւոր է, որ պատանեկութեան ժամանակ մենք յարգենք մեր անձը: Բարձր իղէալը, ազնուութեամբ վերաբերուիլը կեանքի տմէն կազմերին, գիտենալ թէ օրքան վսեմ է մեր այնպի կատարելքը զերկրէն — ասոնք ամէնքը ապահովապէս կարող են առաջնորդել մեզ սիրոյ գործում և պահպանել այնպիսի սովորատութիւններից և մօլի խորհուրդներից, որ փչացած մարդիկ չեն զլանում շոյալիլ մեր առաջ: Երիտասարդի կեանքում հազիւ թէ ուրիշ որեւէ կողմից այնքան անհեթեթութիւններ և մոլեկան սկզբունքներ պատահին, քան այս կողմից: Փիզիքական անգիմադրելի պահանջի անուշով՝ պատանիների քարոզում են չղրապել անձը և ընթանալ աննշի համեմատ, ասում են, թէ այսպէս վարուիլը — լաւ է, հակառակ վարուիլը — յիմարութիւն է և վատ է: «Այն երկրում, ուր որ 20 տարեկան երիտասարդի կուսութիւնը աւանդաբար և ազդովին ծաղրի է ենթարկվում» — պէտք է սեփական անձի մէջ պատրաստ ունենալ մի հաստատուն հակաշիւտ այդպիսի գարշութեան գէմ: Նայեցէք մեր ջահիլների, բացի իրանց մատաղ գօրութեան պահպանութիւնից՝ ուրիշ ոչինչ պէտք չունին:

Այն անյաղթելի համարուած բնական պահանջը, որի մասին այնքան ազմուկ են հանում և ականջ խլացնում գոյութիւն ունի միայն երեւակայութեան մէջ, որ տաքանում է վատ գրքերի խօսակցութիւնների և օրինակների ազդեցութիւններից: Բայց ասեմք, թէ այդ կարիքը մի իրականութիւն է: Հենց այդպիսի գէպքում էլ մենք պարտաւոր ենք յարգել մեր բնութիւնը իւր ամբողջութեամբ, իւր ազնիւ բնազգումների և բարձր պահանջների բոլոր որոտայայտութիւնների ժամանակ: Մեր ամէն մի գործ, ամէն մի վարմունք, որով թուլանում է մեր յարգութիւնը գէպի մեր անձը և գէպի ուրիշները, որոնք արատաւորում են մեր պատիւը — չար և վատ թար են, մինչև իսկ եթէ ծաղում լինին մեր օրինական կամ բնական թեկադրութիւնից: Բանի հազար բաներ կան, որ խեղապէս չնշին են, բայց որոնցից մենք

պէտք է հրաժարուինք՝ ապա թէ ոչ խիստ ծանր կը տուժենք։ Հասարակաց գործերու մ' մասնակցողը՝ շատ անգամ ամաչում է, մտածել իւր հանգստեան կամ ծաշ ու տելու մասին։ Թէպէտ այդ գործերի անվիճելի իրաւունք ունի։ Իդէալ, տոկունութիւն և կեանքի սկզբունք ունեցող մարդը՝ ուրիշներէց տարբերուում է իւր վերաբերութեամբ դէպի կեանքը, դէպի իւր անձի գանազան պահանջները, այն ևս կոնխատեսութեամբ և հաստատամտութեամբ, որով նա զիտէ մինք հպատակեցնել միւսին։ Ահա այս պատճառով ևս իբրեւ սկզբունք եմ հրատարակում թէ սիրոյ մէջ ամենից առաջ հարկաւոր է իդէալ, որովհետեւ այդ իդէալը կօղնէ մեզ կառավարել մեր անձը։ Ով որ զընահատում է իւր կեանքը իւր անձի և ուրիշի արժանիքը, նա գերի չի դառնայ իւր ցանկութիւններէ, որովհետեւ նա չի ուզենայ ուրանալ իւր ազնիւ թելադրութիւնները լոկ միայն մարմնին ծառայելու համար։ Նա ուրիշն այդ ցանկութիւններէ օրինակաւորութիւնը ծանաչելով անգամ՝ սիրով կը զօհէ նոյնը իւր բարձրագոյն բնութեան մաքուր սիրոյն և կուսութեան։

Կուսութիւնը շատ թշնամիներ ունի։ Եւ չեմ խօսում անտաւակների և ծաղրածուների մասին, զոքա մեր խնդրում համարում չունին։ Աւելի վտանգաւոր են բարեք կենաց մասին տարածուած գաղափարները։ Ամենից առաջ մենք պէտք է պատասխանենք այն լուրջ համարումը՝ նկատողութեան, իբր թէ չափազանց ժուժկաութիւնը խտաակրօնութիւնը— վտանգաւոր է առողջութեան համար։ Չեզ պատանձեցնում են այս խօսքով թէ անմեղ հրեշտակ դառնալ ուզողը՝ առաջ խոտ ուտող անասուն պիտի դառնայ (qui veut faire l'ange, fait la bête)։ Այս հին առածը մասամբ ճշմարիտ է։ Բայց մենք չուտով կը տեսնենք, որ մենք չենք էլ պահանջում որ հրեշտակներ դառնանք։ Չար հրեշտակները ազմի մէջ ընկան ոչ այն պատճառով, որ խիստ բարձր էին ուղում թռչել, այլ որովհետեւ հենց ի սկզբանէ խիստ ցածր թռչել սկսեցին։ Յանկութեանց գերի դառնալու լուաքայն միջոցն է, — ոչ թէ իշխել անոնց վերայ այլ անոնց հպատակ դառնալ։ Ով որ վանական կուսակրօնութեան զէմ

է խօսում թող չմոռանայ թէ որքան մարդիկ ապականուել են միայն այն պատճառով, որ այլ օրէնք չեն ծանաչել, բայց եթէ իւրեանց ցանկութիւնը։ Եւ ես ընտրութեան մէջ չեմ տատանուիւ եթէ ընտրութիւն անելու լինեմ չափազանց սանձարձակութեան և չափազանց զսպութեան մէջ, եւ աւելի կը գերադասեի վերջինը, որովհետեւ այստեղ աւելի պակաս է զօհուում մարդկային արժէքը։

Յամենայն դէպս ես չեմ քարոզում կուսակրօնութիւն և հերոսութիւն, երբ որ խօսում եմ կուսութեան մասին։ Եւ չեմ պահանջում որ արհամարհուի մարդկային բնութիւնը յախուռն կերպով, այլ որ այն յարգուի և պահպանուի։ Ինչ որ մենք ասացինք, այն շօշափում է խնդրի միայն բացասական և չոր ու ցամաք կողմը։ Շատերը միայն այդքանով են վերջացնում։ Դարեր և ազգեր զբաղուել են այդ խնդրով և ելք չեն գտել։ Մարդիկ յայտնում են ծայրայեղ մտքեր միմեանց աւելի գրգռելու համար։ Նախորդների պէս մեր արդի հասարակութիւնն էլ զերծ չմնաց այս օրէնքից։ Հասարակութիւնը սիրոյ մասին խօսում է կամ թեթեամբութեամբ կամ պաճու ձեռք պարկեշտութեամբ, որով միանգամայն ապականուած և անգութ է հանդիսանում։ Եւ պատճիւն էլ յայտնի է։ Մի հասարակութիւն, որ երիտասարդներին թողնում է և խորհուրդ է տալիս անձնատուր լինել բնագլու մեներին, ոտնակոխ է անում սէրը, հետեւապէս սէրն էլ համարվում է ստոր և ցած բան։ Այսպիսիների ապականութիւնից սննդով պակաս չէ միւսների երեսանց խտաակրօնութիւնն ու ճգնաւորականութիւնը, ուստի և այսպիսի հակամիտութիւնների պզտոր խառնուածքից ծագում է կեղծ բարեպաշտութիւնը, ծարախ ֆր— ճգնաւոր է յորտաքուստ և շամբուէ է կուսութեամբ։

Աւագ, այսպիսի մտքորութիւններից խախտվում են հասարակութեան հիմքերը, սկզբունքներն ու հաստատութիւնները, որ և ներդրում է ամէն տեղ և ամէն բանի մէջ։ Եթէ, դուք սիրոյ դէմ մեղանշում էք երիտասարդութեան ժամանակի հեռանկարը կը յայտնուի ամբողջ ազգի մէջ անթիւ անհա-

մար թշուառութիւններով և դժբախտութիւններով:

Պեղում եմ, թէ կեանքի կանոնը պիտի լինի կուսութիւնը: Անոր ամէն մէկ խախտումը — յանցանք է: Որքան որ խիստ թուի այս օրէնքը — այլ օրէնք չկայ: Արտաքոյ այս օրինաց ուրիշ ամենայն բարոյախօսութիւն մաշուած խրատ է: Արդարամիտ և ազնիւ լինելն էլ հեշտ բան չէ, բայց մի՞թէ այս բանից հետեւում է, թէ ուրեմն ստախօսութիւնն ու գողութիւնը ներելի է: Ով որ ինքն իրա գէմ մեղանշել է և սիրոյ վերաբերութեամբ գայթակղուել է, թող հասկանայ և խոստովանի, որ չարութիւն է դործել: Բարոյական գայթակղութիւնների ժամանակ միակ փրկութիւնը այսպիսի զիտակցութիւնն է: Իսկ չարութիւնը բարութիւն կոչել այն պատճառով, որ դժուարին է չարութիւնից զերծ մնալ, այս նշանակում է զանց առնել բարոյականութեան օրէնքները և խաբել իւր անձի խղճմանը:

*
* *

Սկզբունքը խոստովանելուց յետոյ, մենք այժմ պէտք է մանկնք պատանիների կեանքի մէջ, ուր որ նոքա փորձում են այդ սկզբունքը իրագործել: Մենք այստեղ ամենահամակրելի մաքառման վկայ կը լինինք: Բարոյական տեսակետից նայելով՝ աւելի սքանչելի տեսարան չի կարող լինի: Փրանսիայի բարձրերը, ուր որ իսկական նշանադրութիւն գոյութիւն չունի, շատ դժուարացնում են երիտասարդի դրութիւնը մինչև աժառանգալը... Այս տեղից ծագում են չարաչար խղճահարութիւններ, անկումներ, հերոսական կռիւների վերին աստիճան բանաստեղծական բանագործութիւն: Այսպէս է ասում Պրիւգոմը մի երգարան քննադատելիս: Ապա շարունակում է, «կարգալով այս ոտանաւորները, որ համեստ բայց անկեղծ կերպով նկարագրում են 20-ամեայ հասակի մաքառումն ու չարչարանքները, շատերի հոգու մէջ կը բացուին հին վերքերը... Մենք չենք կարողանայ անտարբերութեամբ տեսնել նորա (պատանու) կրած տանջանքները... Ալեկոծեալ ծովի եզրից մենք կարկառում ենք նորան օգնութեան ձեռք»:

Այս պատկերացմի ընդարձակութեան չափը կախուած է մարդու բնաւորութիւնից և խոսնուածքից: Կան արտօնեալ էական, որոնք իրանց ինքնարոյս ազնուութեամբ զգուշութիւն են դնում ցած և անարդ բաներից: Զարուածիւնը այդպիսիներին չի դիպչում: Բայց ուրիշները, այն ևս առաւելապէս լաւագոյնները, ի բնէ օգորմելի վիճակի մէջ են դրուած իրանց զիւրազրգոյթութեան, ծննդական երեւակայութեան և մի ս բոլոր յատկութիւնների պատճառով: Առաջինները ճգնաւորի ողի ունին, որ կարող է մարմնի ապականութիւնից վեր պահալ, երկրորդները բանաստեղծի ողի ունին, ուր որ թագաւորութեան ձեւը և գեղեցկութիւնը, սոցա սիրտը աւելի է բորբոքվում, սոքա աւելի շատ և աւելի յաճախ կը տանջուին, բայց ոյժ չեն ունենայ կիրքը յայժահարելու:

Սակայն մենք պէտք է ի մօտոյ տեսնենք մաքառումը: Այդ այն մաքառումն է, որից ոչ ոք չի ազատվում, բայց բանն այն չէ, որ մաքառման մէջ միշտ զօրեղ լինինք մեր ոստիկցի, այլ որ երբէք չնահանջենք, Կենսական իմաստութեան հոյակապ դրքի մէջ մի գլուխ կայ, ուր ասուած է, թէ ով որ ընկնի, պէտք է վեր կենայ, որ ոչ նուազ կարեւոր է, քան որ խրատում է, թէ զգոյշ եղէք, որպէս զի չընկնէք: Մարդ պէտք է կատարեալ արարած լինի, որ կեանքի ճանապարհն ընթանայ, երբէք խղճի խայթ չզղալով: Իսկ մենք այդքան կատարեալ չենք: Ապա ուրեմն պատրաստ լինինք խաւար ժամերի համար, երբ որ տեսողութիւնը թուլանում է, մաքառումն անհաստատ է դառնում, ոյժերն սկսում են նուազիլ և յուսահատութիւն տիրել, թերևս անկումն է պատրաստվում: Այս ամենատեսանելի և վտանգաւոր ժամեր են: Սակայն ինչ էլ լինի, ընկածը տակաւին չի մեռել, նա միայն վերաւորուել է, կամ թերևս լոկ միայն սայթաքուել է: Բանն այն է, որ նա պատկած չը մնայ այն տեղում, ուր որ ընկած է, չկորցնէ յոյսը և մանաւանդ չզաւաճանէ իւր նպատակին: Թող իւր իղէալը անդաւաճանելի մնայ, թող վաղ թէ ուշ մաքառումից յայժոյդ ելլելու յոյսը՝ իրանից չփախչի, թող որ չարիքը անկեղծութեամբ չարիք կոչուի և զայժակղուողը խոստովանէ, այդ:

Հարկաւոր չեն սփեւաութիւններ, հարկաւոր չէ ստութիւն և կեղծութիւն:

Այսպիսի հանգամանքներում պէտք է փորձառու և վստահելի բարեկամներ հանդէս գան: Շատ վտանգաւոր բան է, եթէ ուղղամիտ և սրտով մաքուր երիտասարդը սկսէ յուսահատուիլ և առել իւր անձը, մի որ և է պարտութիւն ստանալուց յետոյ: Եկէք ոտքի կանգնեցնենք նորան, քաջաբերենք, բարեկամութեան մէջք ու թիկունք դառնանք:

Բայց, աւագ, այս բանի հոգսը ով է քաշում: Հասարակութեան վերաբերութիւնը դէպի երիտասարդութիւնը դատապարտելի չափով անհետեւական է: Մորան տալիս են վատ օրինակ, նորան հալածում են մոլորութեան համար, նորան աւելի ևս ցեխի մէջ են գործում: Երբ որ նա ընկնում է, և ուրիշ ոչինչ չեն անում: Մորան երբեմն երես տալով, երբեմն ամենայն բռնութեամբ հալածելով, մենք այնպիսի գութ չենք ունենում որ ոտքի է կանգնեցնում և բժշկում է, և մեզանից միայն շատ սակաւները այնքան արդար ողորմածութիւն են ունենում որ կարողանում են առել չարութիւնը, բայց սիրել չարութիւնից վարակուածին: Միթէ կեանքի մեծ մասը չի՞ ընծայվում սխալների ուղղութեան: Լաւագոյն բանակն այն չէ, որ երբեք պարտութիւն չի կրել, մենք տակաւին չգիտենք, թէ այդպիսի բանակը ինչպէս կը վարուի, եթէ մի օր ջարդ ստանայ: Կարողանալ պարտութիւնը տանել, նահանջը ապահովեցնել, յոգեւոր նորոգուիլ, կորուստները լրացնել, վերքերը կաշնագել, վհատածներին սիրտ տալ և կռուի մէջ նոր եռանդով մտնել — հա քաջութեան բարձրագոյն ապացոյցներ: Իսկ եթէ փարիսեցիներից մէկն ասէ, թէ կարող է պարծենալ իւր կանխատեսութիւններով և խոհեմութեամբ, — ես կը յիշէի մեր Տէր Թիսուսին, որ խիստ և միանգամայն բարեխիտ էր, որ աւետարանում էր ներդաժնութիւն, դատապարտելով մեղանշութիւնը և թողութիւն տալով մեղաւորին, և կը կրկնէի Մորա խօսքը, թէ անմեղն ի ծէնջ, նախ՛ նա ընկեացէ քար ի վերայ դորա:

Բայց ժամանակ է, որ թողնենք այս նախադուռը և մտնենք աղնուացած սիրոյ սահմանները: Թանուկ այդպիսի սիրոյ և որպէս զի արժանի լինինք անոր, մենք յայտնում ենք անողոք պատերազմ ամէն բանին, ինչ որ կարող է խաւարեցնել նոյնը կամ բիծ զնել անոր վերայ: Միայն ճշմարիտ սէրը կարող է փրկել մարդուն: Այդպիսի սիրոյ համար պիտի պատրաստուի երիտասարդութիւնը, որին և հետամուտ պէտք է լինի ամենայն վսեմ և սուրբ հանգամանքներում: Միով բանիւ, ես քարոզում եմ կուսութիւն, բայց ոչ թէ ներքինիների կուսութիւն, այլ ազամարդու կուսութիւն: Մեծ նշանակութիւն չեմ տալիս լոկ արտաքին և բացասական կուսութեան: Ծշմարիտ կուսութիւնը նոյնչափ հոգու կուսութիւն է, որչափ և — մարմնի: Դատարկ սիրտը չի կարող կուսական սիրտ լինել. կնոջ իղէալը պէտք է սրտի մէջ արժանաւոր տեղ բռնէ:

Եւրոպէլ կնոջ — նշանակում է անծի յարգութիւնը լրացնել: Կեանքը ամէն տեղ երկու տարիքի միաւորութիւնից է կազմվում: Ասես թէ մի կատարեալ էակ բաժանուել է երկու մասի, որոնցից իւրաքանչիւրը ընդունակ չէ բաժանուած կեանքով ապրելու, և ուրեմն միշտ պէտք է իրար ձգեն, որպէս զի փոխադարձաբար լրացնեն և միութիւնը վերահաստատեն: Այս ձգողական զօրութիւնը աւելի լոյն է սփռվում քան առժամանակեայ մարմնական գոհացման նեղ սահմանը: Այս խորհրդաւոր զօրութիւնը, որ այր մարդուն մերձեցնում է դէպի կնոջ, յաւերժ կանաչիւթիւնն է: Որպէս զի յարգենք մասնաւորապէս այս կամ այն իրական կնոջ, նախ և առաջ մեր մէջ պէտք է ծնուի յարգութիւն դէպի ընդհանրական կանաչիւթիւն. հոգին պէտք է առաջ յարգուի, քան մարմինը: Սիրոյ խնդիրը ճիշդ այն պայմաններն ունի, ինչպէս և միւս խնդիրներից շատերը, որոնցով որ հրապուրվում և հետաքրքրվում է երիտասարդութիւնը, այսինքն սէրը ծագում է ընդհանուր - հասարակ զգացմամբ և ապա կենդրոնանում է մի առարկայի վերայ: Ինչպէս որ կեանք մտնելիս՝ պատանին հետաքրքրվում է ամէն բանով, համակրում

է ամէն բանիս և ապա սակաւ առ սակաւ իւր ուշքը կենդրոնացնում է բացառիկ առարկաների վերայ՝ այնպէս էլ նորա սէրը սկզբում հանրական բնութիւն ունի։ Առաջ մեր սէրը չի վերաբերում մի որ և է կնոջ, և ոչ մանաւանդ շատերին, որ բարձր ապականութեան ժամանակ է յայանվում և բարոյական ու փիլիսոփայական տափաղութեան արգիւնք է լինում սկզբում մենք պաշտում ենք կնոջ կամ աւելի ճիշդ կը լինի ասել զգում ենք անվկանդ քաղցր—բայց փսեմ և յափշտակուած զգացումներ, որ իրօք պիտի կոչուի կնոջ աստուածացում։ Կնոջ աստուածացումը—այս է սիրոյ սկիզբ և աղբիւր։ աստուածացումը պէտք է կանխէ սէրին, ապա կցորդէ և վերջապէս շարունակ զուգընթացանայ մինչև կենաց վախճանը։

*
* *

Բայց այսքանով չեմ վերջացնում։ Բացի կնոջ իրաւից, մենք ուզում ենք, որ պատանիները հնարաւորութիւն ունենան ճանաչել իրական կնոջ։ Մենք չենք կամենում, որ կիներ երիտասարդից հեռացրած, ծածկուած, փակուած լինի և արգելեալ պատուի փառնգաւոր հրապուրով զգեցուի։ Ընդհակառակ դոքա պէտք է որչափ կարելի է յաճախ հանդիպին, որպէս զի իրար լաւ ճանաչեն։ Այս կողմից մեր հասարակութիւնը մեծ սխալ է գործում։ Մենք ոչ միայն չենք քաջալերում կնոջ իրաւական աստուածացումը, այլ ամէն հնարներով հեռացնում ենք երկու սեռը իրարից և արգելք ենք դնում, որ իրօք ճանաչեն իրար ինչպէս հարկն է։ Այս ահագին չարիք է։ Այս ընթացքով միթէ հնարաւոր է խուսափել սիրոյ թեթեւամտութիւններից։ Միթէ այսպէս չի տարածվում երիտասարդութեան մէջ կնոջ առեւտրութիւնը—հասարակաց այն մեծագոյն թշուառութիւնը, որով երիտասարդութիւնը ճանաչելու հնար է ունենում միմիայն անպատիւ կանանց հասարակութիւնը։

Երկու սեռի երիտասարդութիւնը ստեղծուած է, որպէս զի իրար հետ տեսնուին, խորհրդածութիւններ փոխանակեն։ Նոյն համար հարկաւոր են ընդհանուր զուար-

ճութիւններ և զբօսանքներ, ի հարկէ ծնողները հսկողութեամբ և այն զգուշութիւնները բանեցնելով, որոնք անհրաժեշտ են մեզ պէս հասարակութեան համար։ Մեր այժմեան կեանքը երիտասարդութիւնից խել է բոլոր մաքուր ուրախութիւնները։ Երիտասարդութիւնը կարօտ է մտերմութեան, զուարթամիտ և արժանայարգ կանանց հետ մտքերի փոփոխութեան, անխարդախ խնդութեան՝ մասնակցութեամբ հասակակից օրիորդներին։ Չփչացած և անժամանակ չթառամած երիտասարդի այս մարդկային պահանջը աւելի զօրեղ է քան մարմնական տափանքը, որի մասին զրաբանութիւններ շատ ենք լսում։

Այո՛, այս մոլար, խարխափական կենաց մէջ, ուր որ ապրում է երիտասարդութիւնը, մեզ հարկաւոր են լուսամիտ մարդկանց բարեկամութիւն, քաղցրութիւն, զուարթութիւն, մի լոյս՝ որ կարողանար ցրուել մեր մտքերի վերայ նստած ստուերները, մի քաջալերող դէմք, որ փարատէ մեր տխուր և վատ մտածողութիւնները։ Մարդու մէջ կայ սիրտ, բայց ափսոս, որ այս բանը ոչ ոք չի ուզում տեսնել։ Միթէ զարմանանք, որ սիրտը ճրգտում է արգելած ճանապարհներով գոհացում փնտռել, երբ որ կիւսները փակուած են։ Բայց աւանդ արգելուած ճանապարհում էլ զուր ենք փնտռում։ մենք չենք զանում մեր ըզձացածը, ամենայն ինչ պատրանք է և զգուշութիւն, և ուշ ենք հասկանում թէ թեթեւամիտ սէրը միշտ է անապատի օդապատկեր է, վաղուց հանգած աստղի մնացորդ ցոլացումն է։

*
* *

Մեր անկարգ կենաց պատճառով մենք կորցրել ենք զիւլժական և գեղեցկութեան աշխարհը, որ ես կը կոչեմ սիրոյ արշալոյս։ Կայ մի աշխարհակողմ, ուր որ արեգակ է ծագում, որի ճառագայթների զօրութեամբ ծաղիկներ են բացվում ուր որ երկիրը դեռ ևս անկոխ է մարդկանց ստքերից և ոչ մի բանից չապականուած՝ մաքուր և կուսական է։ Այն տեղ կրում են զգացման միայն քաղցրութիւնը, գաղափար չունենալով անոր դառնութեան մասին և թէ որքան խոր է անոր

պատճառած տանջանքը: Սէրը լաւ բան է նաեւ այն ժամանակ, երբ որ նոյն իսկ արցունքներ է թափել տալիս. մանաւանդ, որ սիրոյ մէջ չպէտք է վախենալ ոչ արցունքից, ոչ տըրտմութիւնից: Բայց այն երկրում, ուր որ արեգակ է փայլում արցունք չգիտեն: Այն է մեր կենաց նախագաւթը, լուսաւոր դրախտը, որոնց բնակիչները բախտաւոր են, գիտենալով որ կենդանի են, որ տեսնում են իրար, որ կարողանում են հեռուից իրար պաշտել, շատ անգամ լուռ և մոռնջ և ուրիշ աւելի պահանջուն հունկնալով: Մենք փակել ենք այդ դրախտի դռները: Առանց սիրոյ երիտասարդութիւնը նոյն է թէ առաւօտ առանց արեւի: Եթէ մեր երիտասարդութիւնն այնպէս մոռնալ է պատճառն այն է, որ սէրն այլ ևս հաւատ չի ազդում: Երիտասարդների ճանապարհը՝ սէրից հեռացնող ճանապարհ է: Կեանքն էլ հրաժարվում է այնպիսիներից, որոնք պզտորում են կենաց աղբիւրը: Մոքա էլ չեն տեսնի սէրը իւր յաղթ գեղեցկութեան կատարելութեան մէջ: Ոչ երկնքի կապոյտը, ոչ ծաղիկները, ոչ կարկաչին վտակը չեն բաց անի նոցա առաջ իւրեանց խորհուրդը: Մոքա իրանց մերժութեամբ են զգում կեանքից — իսկ աւելի զարհուրելի բանագրութիւն՝ չի կարող լինել: Իրանց թառամած հոգուն՝ ամբողջ աշխարհքը թառամած է թուում:— Բայց ով որ ինքն իրան յարգում է, նա միայն ունենում է մեծագոյն խընդութիւններ, որ յայտնի չեն միւսներին: Մորա երակներում հոսում է առողջ և զօրեղ կեանք, ինչպէս հիւթը կաղնու բնի մէջ, և իւր մատաղ կրծքի մէջ ուրախութեամբ է թնդում ամբողջ աշխարհը: Աշխարհի բոլոր մաշուած կեանքերը չեն հաւասարի նորա կենաց մի ժամին:

Սիրոյ երկուորեակն է — պատանեկան յափըշտակութիւնը, որ աճում և նուազում է սիրոյ հետ ի միասին: Ինչ չափով որ սիրոյ ընդունակութիւնն է թուլանում և սիրոյ յատկութիւնն է ցածանում, այն չափով մեր յափըշտակութիւնն էլ թուլանում և փոխվում է: Պաշտած սէրը աղբիւր է ոչ միայն բանաստեղծութեան, ուրախութեան, ոգեւորութեան, այլ և զօրութեան և արիւթեան: Ուրեմն առաքինութեան գաղանիքը նա ունի, ով որ

արիւթեամբ կուսութիւն է պահպանում: Գեղեցկութեան և հաւատարմութեան աշխարհումն է զօրանում առաքինութիւնը, որով մարդու սիրտը հաստատ և անդրդուելի է դառնում, աչքը պարզվում է և ձեռքը ընդունակութիւն է ստանում ազդու հարուածներ տալու: Անշուշտ ամենամեծ պարգև է զօրութեան այսպիսի կենդրոնացումը, անձնական արժանեաց այս գիտակցութիւնը:

Բայց միթէ չպէտք է յիշենք և միւս պարգևը, որ մարմնով առողջ և սրտով մաքուր տղամարդը ստանում է իւր ընտրած հարսնացուի հետ լծակից դառնալով: Սա միշտ պէտք է գիտենայ այն պատասխանատուութիւնը, որ իւր վերայ կը ծանրանայ, երբ որ դառնայ ընտանեաց գլուխ, ամուսնու պաշտպան և զաւակաց հայր: Աղաոտել կենաց աղբիւրը, տալ զաւակներին թերատ կեանք, վտիտ մարմին, մաշուած հոգի — ահա այն մեղքը, որ աւելի կը խայթէր իմ խիղճը, քան Աստուծոյ արեւի տակ կատարուող միւս բոլոր մեղքերը:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ.

ՕԽԱՆ ՕԾՆԵԼԻ. 1

Ուռու մի թագաւոր շատ խաւարեցաւ, բոլոր կողեր զաւթեց, մեր խայու ազգ էն յըմալ նեղութուն քաշեց էնպոչ ձեռ օ իսկի չեղեր ա, տախտակ կծակեն, կընցուցեն խալու վիզ, կեւլին տախտըկի վրէն ու կեր ու խում կենեն:

Օխան Օծնելին էլ Մանգկերաու Էրկիր առաջնորդ էր, գիշեր ու ցերեկ ուր ազգի յարով Ասուն աղօթք կէնէր. — Ծա՛ Աստուած,

1. Պատմիկ Է Խրարայ Փրիւռս գիւղից Բրնցի Արեւշտ (Սարիքի): Դրի Է առնլ Ս. Հայկունի:

իմ խայրու աղգ Կոստանոս Թագաւորի ձեռքէն ազատ էնայ:

Մէկ Մէհմէտ մէլա կէր տաճկին, Շամ կը նստէր, ունէր ուրին սէքսան ջան ասկար:

Աստուածութենէ ի Օխան Օճնէլին ու Մէհմէտ սիրելի աղբէր էրաց խըւ իրարու, էրզի մէջ:

Աուր մէկ օր խայրոց կնկայ մէկ տղայ կը խիւընդնայ, էն յրմալ օ ցորեն խաց ուռու մի աղգ մեր վերէն կտուեր էր. աղէն յանկըսկծի աչք էրաց.—Մարէ, վասն ի Աստու սիրուն, ձի կտոր մի խաց:

Մէրն դոր օ զարկուաւ, չկրցաւ ցորեն խաց խայրու տուն գտեր էր, ասաց.—Հաճ, ես իմալ էնիմ, դո՛րվի օ գացի ցորեն խաց ձեռքըս չկաւ:

Մօր չարան կռաւ, գնաց ուռումի Ֆրօնճու մօտ, ասաց. Վասն ի Աստու սիրուն, իմ աղէն խիւանդ ա, ցորնի խաց կուզայ:

Փրօնճին ասաց.—Խա, արի էս բան խը ձի էրայ, խաց տամ տուր քու աղին:

Կնիկ ուրին ուրին ասաց.—Խողեր տամ էս յրմալ աղգի, էսրմալ առաջնորդի գլխուն, օ Ֆրօնճին էլա ձի էսրմալ զրուցք կէնայ:

Կնիկ դառ ու դարդակ Ֆրօնճու մօտէն դարձաւ, գնաց առաջնորդի մօտ. վերուց ուր լաճուն թալեց առաջնորդի գլխու վերէն:—Կնիկ, ասաց, դու ընկնաւորա՞ր, ծռա՞ր, էդ ի՞նչ դաւի ա:

Ասաց.—Յէ դու էղիս, նէ քու աղգ տիրել, աղգ շախել էղի:

—Կնիկ, մարէ, յորի՞ն, ճանձ՞ յորի՞ն, ասաց.

—Իմ աղէն խիւանդ ա, աչք բացեց, ցորնի խաց ուզեց, չգտուաւ. դացի մըտ Ֆրօնճին, հիւի լաւի, դաւի էրեցի, ինչ օ էրեցի, չտուեց.—խը ձի էսրմալ բան էրայ, ասաց:—Ես էլա ասի.—Փարազա իմ աղէն չմեռի, իդա բան չըմ էնի:

Ասաց.—Կնիկ զաւակ, քու ձէն կտռայ, առ կոտ մը ալուր, գնա, շաղա, խաց թխա. ես էս աղգ եան պիթուն պիթուն, պտի ազատիմ, եան պիթուն պիթուն կուրիսիմ:

Ժողուեց բոլորի իշխաններ, խորխուրդ էրաւ. տկանց լեշի վերէն խազաւ մազիզէն

զարդրուն շապիկ, վերէն էլա խազաւ սեսուր գեստեր, ժողովուրդին էլա ասաց.

—Ես կը կուրիսիմ, դոր կերթամ կերթամ, կեղի օ ուռումներ զիսի կը խարցուցին, դու ասէք. նուիրակ տէի գացեր ա, աղգի մէջ ժողովք էնայ:

Օխան Օճնէլին առաւ ուր փոքրաւոր, գընաց գնաց ի Շամ, դու դոր իս, գնաց էն տեղ օ զիշերուան էրազ տեսեր էր, գնաց Շամ, էլաւ դուս:

Մամադ ասաց.—Տղա, ելէք մէ իշկէք էն ի՞նչ ձիաւոր ա, էկեր ա դուս:

Մարդ էկաւ տեսաւ, զարձաւ ի ներս, ասաց.

—Կրմանի էն մարդ օ դու զիշեր ցերեկ կգովա թէ էս յրմալ մարդ տեսերիմ էրզի մէջ:

Մամադ լսելուն բաշտան բորիկ թռաւ դուս, տեսաւ օ ուր էրզի մէջ տեսած սիրելի աղբէրն ա, դրկեց, ոտք չթողեց գետին առեր էր, տարաւ ի ներս, ասաց.—Բարով աղբէր, բարով, դու իմալ էկար ձի գտար:

Ասաց.—Աղբէր, ես իմ նեղութեան, քեզի չկայ նեղութուն օ դաս, ձի գտիս:

—Աղբէր, ասաց, կիշկիմ քու ոտը ու գլխի քեզի ի՞նչ նեղութուն կայ. ձեր Բրիտտոս ձորով էդմալ գեստ խաղաւ:

—Մամադ, մի իշկեր իմ դստ գետտեր, ներսի նեղութուն իշկայ:

Ձուր ի յիրկուն մնաց, Մամադ մէկ էլա կտուր էրես գեստեր:

—Մամադ, ասաց, դահա հինգ սահաթ ա էրկու գիր իմ գետտեր իմ էրես կուտաս. դիւան խալվաթ էրայ (առանձնացուր). քիչ մը խօսք կայ խըւ քե:

Մամադ ժողովուրդ էխան դուս. Օխան ուր մէջք յարձկեց, ասաց.

—Մամադ, արի տես: Մամադ իշկեց մազեղէն շապիկ, ու էրկթէ գարգարներ մտեր ա մնի մէջ:

—Են, են, ասաց. յորի՞ն էս յրմալ զքու լեշ ճղարեթի ես տուե:

Ասաց.—Մամադ, մէկ մարդու նեղութուն չեղի, ուրին էսքան կրթոյ:

—Բու նեղութուն ի՞նչ բանի ձեռքէն ա:

— Դմալ օ իմ ջան բիբեռներու մէջ ա իմ ազգ չորս էս յըմալ նեղութենի մէջ ա վասն ի Աստրծու սիրուն, դու մէկ չարամ էնիս:

— Է, Օխան, էնի մի թագաւոր ա աշխարհապետ ա ես միճակ ունիմ սեքսան ջան, դու իմալ նեղ տեղ մը կապեցիր ձի, ես իմալ էնիմ:

— Ես կը յուսամ Աստուած, դու օ սրտով դըլլալիս, Աստուած կը յաջողայ:

Ասաց— Դու օ էկար էն սեքսան ջան զուրբան կենիմ քու ուղուրին:

Ասաց— Ես էլա էն յըմալ թուր մը կօծեմ օ Շամայ թալիս Ստամբուլ կառայ:

— Թէ Աստուած զէդ քերիմ էրաց խրա ձի, իմ թուր կառեց, ես էլա քու ազգ պտի տիրիմ, չու՛մ յաւուր դատաստանին իմ ձեռամս հոգւանի պտի բռնիմ:

— Ես էլա թամպի կենիմ չուր յաւուր դատաստանին, նաֆուսի գլօխ խարիր փարայ խարճ տայ իմ ազգ քեզի:

Օխան զազգ թասլիմ էրաց, թուրն օծեց, տուեց Մամադին. էդ ապով Օխան Օծնելի կասեն:

Մամադ աշխար տուեր ա ուր առէջ ու կուգայ. շատ տեղ էդոր կոտուելու, աւերելու ձէն ցըվրու աւ, շատ տեղ էդոր ասկերի առէջէն կփախին, կեղեն սարերը, ինքը կուգէր զօրտու կզարնէր, կտենէր, դար ու դարտակ աներ մա. ինք զուր ասկրին էն յըմալ դատաստան կեներ օ չեզի մէկ ասկար աւիրութենի յարով էթէր մոներ աներ:

Ջախիրայ օ պէտք էդեր, Մամադ ինք կերթէր գեզի դարտակ աներու մէջ, կը գնէր ալըրի հախ ալըրի ամանի մէջ, ցորնի հախ ցորնի հոր կթալեր, ցանի հախ ցանանոց, ու կերթէր:

Կռեց ու տաճկացուց, չուր խոսաւ Ուսկուտար. Գնաց Կոստանոս թագաւոր, Կոստանոս բանէ խազար չունէր, նստեր էր ի Պալլըլու, ուրին կեր ու խում կէնէր: Գացին, ասին. — Թագաւոր ապրած, Փաթի Մամադ էկեր, լցուեր ա Ստամբուլու մէջ, դու նստեր կեր ու խում կենես:

Թաւի մէջ էլա ձուկ կեր կարմրուկ ա

տաց. — Զրմ խաւատայ, էսա ձկեր օ սաղցան թաւի մէջէն ջրի մէջ թռան, կը խաւատամ:

Ասու խրամանքով ձկներ թաւի մէջէն թրփ-թրփ թռան խաւուզի մէջ ընկան: Կոստանոսի գլխուց զինին թափաւ, նոր հաւատաց օգորթ ա:

Փաթի Մամադ լցուաւ Ստամբուլ, առաւ Այասօֆիան, Այակուրկին, ընցաւ Այաստաֆանու, Պալլըլուայ չորս բոլորը փաթեց:

Փաթի Մամադ մտաւ ի ներս, տաաց Կոստանոսին. — Իջի՛ր թախտէն, խերիք ա. Աստուած քեզնէ առաւ:

Փաթի Մամադ, տաաց, ձի չու՛մ ձեռ խօսողին ժաման տուր:

Ասու խրամանքով ձեռեր թեկեր զարկին, չորեք զիմաց զըզըրժալէն դանչեցին:

Դրա արե չէր մաեր, Կոստանոսին նոր խելք կռեց օ Աստուած ուրնէ առաւ, տուեց Փաթի Մամադին:

Դարձաւ Կոստանոս տաաց. — Փաթի Մամադ, թախտ կուտամ, բայց իմ անուն չը կուրիսիս. սիքի (դրամի) մէկ էրես գիմ անուն զարկես:

Էս զրուցքէն Մամադի արարը ըռըքաւ. — Դըռ օլոր-մըլոր կը թալայ, տաաց. քաշեց թուրը, Կոստանոսի վիղը թռուց:

Ստամբուլուց Փաթի Մամադ քշեց, Ուսուսկուլուց էլա վեց թագաւորի խող առաւ: Աստրծուց շատ փախեցաւ, դարձաւ:

— Էսա էլա խերիք ա ընձի, տաաց:

Ամեն էլա մոցին թուրքի ձեռաց տակը:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ.

Մի ուսումնական գնդորդար, Նորերիս Վենետկում վախճանուել է Դանտէի քաջ տեղեակ Անտոնիո Մասչիօն, որ յայտնի էր ոչ միայն Իտալիայում, այլ այդ սահմաններից էլ շատ հեռու Դաիւր ամբողջ կեանքը նուիրել էր բանաստեղծութիւն բանաստեղծութեան և պաշտաման: Ուսումնականները խիստ գովել են դորա զանազան հրատարակութիւնները Դանտէի մասին և «Դժոխք»-ի մեկնաբանութիւնները:

Այդ պարզ նաւաւարին վիճակուած բախտը

շատ հետաքրքրական է. Դա ծնունդ է 1825 թ. Վենետիկի մօտ Մուրանոյում. Խանութպան հայրը զորան տարաւ գիւղական ուսումնարանը, բայց տղան շատ սէր չուներ ուսման համար և աւելի գերադասեց մնալ իւր հօր խանութում. 20 տարեկան հասակում Մասչիօն մի իշխանի գոնդոլավար դարձաւ, բայց շուտով թողեց Վենետիկը և հացի կարօտ մնաց. Ապա հացթուխ դարձաւ, բայց դարձեալ անյաջող կերպով, 1848-ին Անտոնիօն մասնակցեց Աւստրիայի ատելի լուծի դէմ հանած խռովութիւններին, միևնոյն ժամանակ օգնելով ծնողներին, որոնք դարձեալ իրանց փոքրիկ խանութով էին հայթայթում իրանց ոգեպահիկը, Մի օր իւր յաճախած թութուկի խանութում թղթի փաթեթների մէջ գտաւ ոտանաւորների թերթեր, որ հետաքրքրութիւնից սկսեց կարդալ, հաւանց, թէ և լաւ էլ չհասկացաւ. Կարգացածն էր «Աստուածային կատակերգութեան» 13 և 14 հագներգութիւնները. Իսկոյն գոնդոլավարը մի քանի սօղիով գնեց հին գրքեր վաճառողից ամբողջ երկասիրութիւնը և օրուայ մի քանի ազատ ժամերը նուիրեց վիպասանութեան վերծանութեան. Եւ որովհետեւ ձեռքին ունեցած հրատարակութիւնը ծանօթութիւններ չուներ, ուստի նա աշխատում էր խրթին տների իմաստը ըմբռնել իւր գլխի խորհրդածութիւններով, որ և իրան լաւ յաջողութեամբ թէպէտ ինքն անկիրթ տգէտներից մէկն էր. Նորա սկզբունքն էր. „Dante si spiega con Dante“ (Դանտէն Դանտէից պէտք է մեկնուի) և այդ սկզբունքի վերայ հաստատութեան իւր այս հուսկապ բանաստեղծութեան շարունակաբար նուիրած ուսումնասիրութիւնները:

1865 թ. նորա մեծագոյն տենչն էր մասնակցել Դանտէի 100-ամեակին, որ պիտի տօնուէր Ֆլորէնցիայում. Սակայն կասկածոտ աւստրիական կառավարութիւնը գոնդոլավարին մերժեց անցագիր տալը. Իսկ այս բանից նա բնաւ չյուսահատուեցաւ. Մէջքին երկու մեծ կապոց, որոնց մէջ ծրարուած էին իւր Դանտէի թղթերը, և գրպանի մէջ էլ «Աստուածային կատակերգութեան» մի հրատարակութիւն՝ նաւեց նախ դէպի Զիոջլիա. Ապա շարունակեց ոտքով գնալ. Մասչիօն իրան ամէն տեղ անուանում էր գինեվաճառ և երեկոյին վերջապէս հասաւ Պօ գետին. Նա վճռեց լոյ տալով փոխուել գետի իտալական ափը. Բայց ջրի յորձանքները նորան քշեցին և նորա կենքին մեծ վտանգ սպառնացին. Այնուամենայնիւ չխեղդուեցաւ նա և մեծամեծ դժուարութիւններով կարողացաւ հասնել ափին — բայց աւանդ, բախտը վերստին բերեց նորան աւստրիական ափը, կորստեան մատնելով նորա բոլոր թղթերը. Ուրեմն նորա ճանապարհորդութիւնը ի գերեւելաւ. աւստրիական զինուորները կալանաւորեցին նորան և տարան Ֆէրրարա. Մի ամիս այնտեղ բանտում պահեցին և լաւ խրատելուց յետոյ դարձրին

Վենետիկ. Դանտէի Յորելեանի անմեղ պատճառով այս անհաճոյ դէպքից յետոյ՝ Անտոնիօ Մասչիօն չընդհատեց իւր ուսումնասիրութիւնների շարունակութիւնը. ոչ այսքան միայն, այլ նա կամեցաւ իւր հետազօտութիւնները դասախօսութիւններով հրապարակ հանել. Բայց որպէս զի հանդիսականներ ծափահարութիւններին և նոյն իսկ սուլոցներին վաղօրօք ընդելանայ, մի քանի երեկոյ Մալիբրան թատրոնում ձրի խաղաց աննշան դերեր և վերջապէս 1868-ին Վենետիկում առաջին դաս խօսեց Դանտէի մասին մեծ հասարակութեան առաջ. Եւ համեստ գոնդոլավարի համար այս եղաւ մի կատարեալ փառաւորութիւն. Հետեւեալ տարիներին շարունակեց դասախօսութիւնները իտալական բոլոր մեծ քաղաքներում — Ֆլորէնցիայում, Միլանում, Տուրինում, Լիւորնոյում և ին. — և ամէն տեղ մեծ հաւանութիւն գտաւ:

Եւր ժամանակի մեծահամբաւ մարդիկ աշխատում էին նորա հետ ծանօթանալ և իւրեանց յարգանքները ձօնել նորան. Այն ժամանակներում Անտոնիօ Մասչիօն աղգային պարծանք էր. — Եւ յետոյ, 1879 թուականին, իտալական լուսաւորութեան նախարարութիւնը կարգեց նորան Վենետիկ՝ Մարիօ Ֆոսկորինի անուան նուիրած՝ գիմնազիոնի թիղէջօ (բարապան), և այս չնչին պաշտօնում մնաց նա մինչև մահը. այսպիսի մարդու համար՝ աւելի պատուաւոր պաշտօն չգտան:

Ծովախից պաշտպանութիւն. Ուրիշ ոչինչ հարկաւոր չէ, բայց եթէ փորը պինդ կապել կամ ճընշած պահել կալանգով (բանդաժով)՝ Իտալացի բժիշկ Պալիանօի ասելով, ծովագնացութեան ժամանակ պատահող փորի ջրաձգութիւնները ծագում են համակրական կոչուած նեարդի և ստամոքսի հանգոյցների գրգռումից, հետեւապէս ծովախից ժամանակ ճնշումը ազդեցութիւն պիտի գործէ ստամոքսը գրգռումից պաշտպանելու համար. Վաղուց յայտնի էր, թէ այդ ախտի դէմ փոր կապելը լաւ միջոց է. բայց ոչ ոք չգիտէր, թէ կապելը շնորհքով և խորհրդով պիտի կատարուի, այսինքն — յատկապէս միայն ստամոքսի նեարդային հանգոյցները ճնշելով. Այս միջոցի գործածութիւնը թէ ծովախիցի ծագումն է արդեւում և թէ ըսկըսուած ծովախիցի դադարեցնում է:

Ախիւնի պայտարացնելու նոր միջոց. Այդ միջոցն է թանձրացած ոսկրահիւթը, որ կոչւում է միլասին = գոնդոլ: Աղաջրի մէջ պէտք է հալեցնել այնքան գոնդոլ, մինչև որ 5—100/0 լուծուած նիւթ ստացուի. Եւ որպէս զի այդ նիւթը վնասակար սաղմերից զերծուցանուի, պէտք է երկու անգամ քառորդ քառորդ ժամ՝ ենթարկել ջրի տաք գո-

լորշիններն. կարելի է մէջը նաեւ աւելացնել հա-
կանելիչ գեղ, զոր օր սուրբիմատի (շոքիացուցած
և ապա թանձրացած սնդիկի) կամ կարբոնի հեղուկ:
Այդպէս ստացվում է մածուած և թանձր զան-
գուած, որ գործածելուց առաջ պէտք է եռացող
ջրի վերայ հեղուկ դարձնել, նոյն իսկ ներսի
գործարանների (զոր օրինակ կանանց ցաւերի)
արիւնահոսութիւնը կարելի է դադարեցնել, եթէ
անոնք մատչելի են ճարձ սրսկելու համար. Բժի
արիւնահոսութեան ժամանակ նախ պէտք է տաք
ջրով քթի խողովը լուանալ, ապա մէջը սրսկել
գոնդողի հեղուկը և վերջապէս քիթը կանխել այդ
հեղուկի մէջ թաթխուած բամբակով: Բայց դոն-
դուլի հեղուկը շատ տաք չպէտք է լինի գործա-
ծութեան ժամանակ:

* *

Քնաշրջութիւնն այն-
պիսի անկատար քուն է, երբ որ մարդու գիտակ-
ցութիւնը վերացած գոլով՝ հիւանդն այնուամի-
նայնիս խորհրդաւոր և նպատակի յարմար շար-
ժումներ է կատարում: Հարժումները հիւանդի
կեանքն են յիշեցնում: զոր օր, անտառապահ
հրացանով նշանում է երեւակայած գաղտորսակին
կամ հրդեհից փրկուած և ահաբեկուածը՝ գիշեր-
ները վեր է կենում, արագ արագ հագնվում է և
դէպի պատահանն է վազում՝ աղաղակելով «այր-
վում ենք»: Յայտնի է, որ քնաշրջութեան վիճա-
կում տեսողութիւնը խիստ թուլանում է, բայց
ազոր փոխարէն շօշափութիւնը նրբանում է վերին
աստիճան, այնպէս որ քնաշրջիկը աներկիւզ կարող
անում է դրօսնել տանիքների եզրների վերայ և ուրիշ
աւելի վտանգաւոր տեղերում: Արդ, այս հիւան-
դութիւնը մինչ ցօրս անբուժելի էր համարվում:
Բայց մօտ օրերիս Ալեքանդրի բժիշկ Հիւրշկոնը՝
գրեթէ պատահաբար՝ գտաւ դարմանը, նորան
հրաւիրել էին մի քնաշրջիկ կնոջ բժշկելու ոչ թէ
այդ անբուժելի ախտից, այլ թեթեւ կաթուածու-
թիւնից: Բժիշկը սկսեց վրի ողններն ելեքտրական
զօրութիւն տալ, որպէս զի վերացնէ նեարդային
կաթուածութիւնը: Հետեւեալ օրը հիւանդապահ-
ները զարմացմամբ ծանուցին բժշկին, թէ հիւանդը
առաջին անգամ տեղում՝ հանգիստ քնեց՝ շատ
տարի գիշերաշրջութիւններից յետոյ: Եւ շարուն-
ակելով միևնոյն դարմանը, բժիշկը հիւանդին
խսպառ աղատեց քնաշրջութիւնից, այնուհետեւ
կարճ ժամանակում ուրիշ շատ քնաշրջիկներին ևս
բժշկեց նոյն պարզ միջոցով:

* *

Ինչպես եր կուլտուր «Գերմանիայի ազատիչ» —
Հոռմայեցեաց պատմագիր Տակիտոսը «Գերմանիայի
ազատիչ» անունով է փառաւորում այն մարդուն

(liberator haud dubie Germaniae), որին աւանդաբար
սկսեցին կոչել Արմինիոս: Թէ ի՞նչ է նշանակում
այս անունը — ուսումնականները տարբեր կերպով
են բացատրել, բայց տարակոյս չկայ, թէ այդ ա-
նունը ոչինչ առնչութիւն չի կարող ունենալ գեր-
մանական ձեւակերպի հետ: Այս փորձեցին գերմա-
ներէնով մեկնել, զոր օր, Արմինի «արծուախոհ»
կարճանուն էրմին՝ փոխանակ էրմինոսի: Հերմե-
մեր անունն, սակայն այս բոլոր լուսարանու-
թիւնները քննադատութեան չեն դիմանում —
Ինչպէս «Umschau»-ն հաղորդում է, ձեռագիրների
արդի քննութիւններից հաստատում է, որ Արմե-
նիոս ձեւը նոյնչափ է յաճախում անոնց մէջ, որ-
չափ և Արմինիոս ձեւը: Ստորադրել և Աստիուսը
գիւցազնին անուանում են Արմինիոս: Տակիտոսի
տարեգրութեանց մէջ ձեւը անհաստատ է, բայց լաւ
ձեռագիրների երեք հատուածներում (I 55, II 88,
XI 10) ճշգրիտ կարգացում է Արմինիոս: Դոմի-
նիանի ժամանակ ապրող Յուլիոս Փրոտինուս սպան՝
զօրականների ցանկերից մէկի մէջ յիշում է նաեւ
Արմինիոս, և հին աղբիւրներից քաղող Հոետոր
Փլորուսը, որ նոյն անունը իւրով է աւանդել, այ-
ժում լաւագոյն ձեռագիրների վկայութեամբ ան-
շուշտ պէտք է սրբագրուի եւձեւով: Աւրեմն այսու-
հետեւ մեկնութեան ամենայն նոր փորձը պէտք է
առաւելապէս աչքի առաջ ունենայ անուան այս
ստուգագոյն ձեւը:

* *

Կար կրելք մի առիւտս է. Ամէն մի երեխայ կը
ծիծաղէ, եթէ իրան ասեն, թէ կամ կի՞նքն էլ մի
արհեստ է եղել, որ պէտք է ուսումնասիրուի:
որպէս զի գիւղացին մեծամեծ վնասներից զերծ
մնայ, Աովը պէտք է լիովին կի՞նքն, որովհետեւ ա-
մենապարտ կամը վերջն է կի՞նքն: այնպէս որ
զոր օր, եթէ առաջ կի՞նքն 172 գրվանքայ կամը
տայ մի գրվանքայ իւր, վերջին կամիլը երի 12 գրվան-
քան բաւական կը լինի մի գրվանքայ իւր ստանա-
լու համար: Դանիացի Եօրգէն Պետերսէնը այս
առթիւ հետեւեալ հրահանգութիւնն է տալիս.
կի՞նքն առաջ կովը պէտք է օւրախ տրամագրուի,
քաղցր խօսքերով, փաղաքշելով, շփելով և այլն:
կի՞նքն ժամանակ նա հանգստութիւն է սիրում,
ուրեմն պէտք է զգուշանալ բարձրաձայն խօսակ-
ցութիւնից, աղմուկից, «բայց իրան խիստ հաճե-
լի կը լինի մի լաւ խրատուսիշ երգ», և գործը
աւարտելուց յետոյ «կովին պէտք է ընծայել
դարձեալ մի քանի անոյշ խօսքեր և գգուանքներ
որպէս տրիտուր շնորհած կամի համար», ապա
թէ ոչ նա երբէք չի մոռանում «փոխարինել ան-
գիւրութիւնների զլացումը, ինքն ևս զլանալով
շատ կամ տալը»: Նա ասում է, թէ Դանիայում
մի միլիոն կի՞նքն կով կայ և տալիս են 4000 միլիոն
գրուանքայ կամ:

Ամերիկացւոց օրոյաց վեպը. — Ամերիկացիք ամէն կիսամեկին ունենում են մի մի վէպ, որ ի փառս փառաց են բարձրացնում: անցեալ ամառը այդ պատուին արժանացաւ Ջորջ Վորիէրի «Տրիւքի», իսկ այս ամառը տեղը բռնեց Վայպլայի «Captains courageous»: Ինչպէս անցեալներում Վարկ Տփէնը, այս հեղինակն էլ մօտերումս կորցրեց իւր վաստակած կարողութիւնը: Բայց այդ կորուստը լիովի պիտի վերագրանայ, որովհետեւ իւր հրաշալի վէպը ահագին քանակութեամբ է տարածվում: Հիւսիսային Ամերիկայում Վէպը ամենայն արժանիքներ ունի՝ նկարներ չլատող աշխատութիւնից յետոյ՝ ցանկալի հանգստութեան ընթերցանութիւն դառնալու համար: Մանկահասակ հերոսը շատ միլիոնատերի երես առած և ստահակ զաւակ է, Հայրը՝ մայրն ու որդին ճիշտ ամերիկական տիպեր են: Հայրը՝ այն մարդկանցից մէկը, որ իւր յոյժերով համարում և հարստութիւն է ձեռք բերել, բայց բնութամանակ չէ գտնում իւր որդուն դաստիարակելու համար: Ղեկավարվում մայրը՝ որ իւր միահատիկ որդուն անդունդն է գլորում: որովհետեւ նորա բոլոր ուզածները կատարում է, և ինքը պատռնին՝ որ ճիշդ ճանապարհ է բռնել անտանկի ծոյլ վէս դառնալու համար: սոքա ամէնքը սքանչելի նկարագրուած են միայն մի քանի գծերով: Ընթերցանութեան ամէնից զրօսալի մասն այն է, թէ ինչպէս այս մատաղահաս ամերիկացին մի «բազմաւոր դժբաղդութիւնից» խրատվում է և գերազանց ճարտար մարդ է դառնում:

* * *

Բժշկութիւնն ուսումնարան մի նոր ձևով. — Ամերիկայի համալսարաններից մէկում եկող կիսամեկին բժշկութեան բաժնի աւարտող ուսանողները պէտք է խոհարարութեան արհեստի վարժութիւն ստանան: Գոսսսոսութեանց ցանկի մէջ այս ճիւղը կոչւել են «Practical Dietetics» (առողջութիւնը կազմակերպող գործնական արուեստ): Աւսանողները պարտաւոր են «գործանոց» - ի (լաբորատորիումի) անդամ՝ գրուել և հիւանդների ու առողջների համար՝ արգանակներ, խաշուներ, օթերանների տեսակներ (խիւս, փափա), տապակածներ և այլն պատրաստելու հմտութիւն ձեռք բերել: Որչափ որ ծիծաղելի թուի այս գործը, այնուամենայնիւ պէտք է կանկիներ գործնական իմաստութիւնը արժանապէս գնահատել: Անշուշտ գործնական բժշկի համար խիստ կարեւոր է, որ ճշգիւ և յաջողութեամբ հրահանգ տայ, թէ ինչպէս պէտք է պատրաստուին հիւանդի կերակուրները և ինչպէս փոփոխուի կերակուրների ցանկը:

ԿԻՊՐՈՍԻ ԱԶԳ. ՈՐԲԱՆՈՑԻ ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՅ.

Կիպրոսի Ազգային Կրթարան Որբանոցին, և անոր տեսուչ պ. Վահան Բիւրքճեանի նկատմամբ՝ Լօնտօնէն մի ամբաստանական թղթակցութիւն հրատարակուած էր Արձագանքի Յունուար 14/26 թուակիր թերթին մէջ:

Խնամակալութիւնս՝ այդ թղթակցութեան իւրաքանչիւր կէտը մանրակրկիտ քննութեան տոնելով, և անոնց մասին վստահելի ազդեցութիւններ տեղեկութիւններ ստանալով, նայեալս ազգային ձեռնհաս իշխանութենէ և մինչև իսկ յօդուածին մէջ ի վկայութիւն յառաջ բերուած անձերէ, գրութիւններ ընդունած լինելով:

Համոզում գոյացուցած է

Թէ կրթական — որբանոցին զրուիտեան և անոր տեսչին մասնաւոր և հանրային գործունէութեանց նկատմամբ Արձագանքի թղթակցին հաղորդուած տեղեկութիւնները՝ նախանձոտներու կողմէ յերիւրեալ անհիմն և անտեղի զրոյցներ են, և թէ պ. Վահան Բիւրքճեան արժանաւոր կը գտնուի իւր վրայ գրուած պատուաբեր վստահութեան:

Այս առթիւ Խնամակալութիւնս յատուկ ուշադրութիւն կը հրաւիրէ Կրթական — Որբանոցի կանոնադրոյն և առաջին տեղեկագրոյն վրայ, որոնցմէ բացայայտ կը տեսնուի որ սոյն հաստատութիւնն անձնական նկատումներէ, անկախ մարմնոց հսկողութեան ներքեւ կը գտնուի և մի գոհացուցիչ ուղղութեան վրայ կը ընթանայ, հետեւարար լիովին արժանի է ազգին բարոյական և նիւթական աջակցութեանը:

Ի ԴԻՄԱՅ ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ

Նախագահ. — Թ. քհնյ. Տ. Խոսհակեան
Ատննապետ. — Ս. տ. Գ. Տր. Յարութիւնեան
Գանձապահ. — Սարգիս Եղիազարեան
Պատուակալ քարտուղար. — Յոհ. Անդրէասեան

ՅԱՆՎԱՐԱԾԻ ԱՐԲԱՆՔԻ 1898 Թ. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ.

(Նարոնականութիւն եւ վերջ) *

ԸՍՏ ՍԱՐԳԻՍ ԵՐԷՅԻՄ՝ ՄԵԾՆ ՎԱՐԳԱՆԻ ՅՕՐԻՆԱԾ

Զ. ԱՆՈՒՐ.

Յ. Գ. Այսաւր զենար դասն աստուծոյ.

« Որ փան մեր որդի աստուծոյ ի վերայ քառաթիւ խաչին բեկեղեցար մարմնով. ողորմեա մեզ:

Որ փոխանակ մահաբեր պողոյն շնորհեցեր մեզ կենաց փայտ զխաչ քո՝ տէր, յոր ելիր կամաւ. ողորմեա մեզ:

Յորժամ յարեւելից փայլես զնշան խաչի քո քրիստոս փառաք, յայնժամ լուսաւորեա սովաւ զմեզ և ողորմեա:

« Որ զխաչ քո շնորհեցեր քրիստոս գաւազան հաստատութեան և ցուպ յարուցիչ՝ զլորելոյ նախաստեղծ մարդոյն. և ետուր հաւատացելոց ախոյեան զսա և զէն ընդդէմ թշնամոյն. աղաչեմք պահպանեա սովաւ զերկրպագուս ամենասուրբ երրորդութեանդ:

Որ տիգախոյ կողիւդ քո քրիստոս ի վերայ քառաթիւ խաչին՝ մեռուցեր զմահու զաւրութիւնս և ընդ վերին զաւրս հրեշտակաց համապսեցեր զորդիս սիովնի. աղաչեմք պահպանեա սովաւ:

Յ Որ կենարար արեամբդ քո լուսաւորեցեր սուրբ զեկեղեցի. և անմահութիւն պարկեցեր մահացու բնութեանս. ի համարեն տիպ յարութեան մերոյ յարուցեր զպատանին կենարար խաչիւն. աղաչեմք պահպանեա սովաւ:

Դ. Զ. Այսաւր ցնծայ երուսաղէմն վերին

* Տես Արարես, 1898 թ համար Բ. եր. 374.

« Ծանօթ և վաւերական Հց: Հարցիս յարդող ո. ս. ճշ. գտնուում են միայն—ԺԷ 178-ա. 179-ա: Տ գրուած է Բ կանոնի տակ իբրեւ ճշ:

1. ճշ—գերելոյ, ս—գլորելոյ.
2. ճշ—լուսաւորեցեր սուրբ զեկեղեցի. եւ ընդ...
3. ճշ—Որ կենարար անուամբն քո քրիստոս մեռուցեր զմահու գործարար և անմահութիւն...
4. իմա—գալով.

ընդ յարութիւն քրիստոսի. որ յարեաւն այսաւր ի մեռելոց, ելոյժ զերկունս մահու:

Հրաշագարդէ եկեղեցի ⁴ զոլով առ քեզ մեսիայն և ի վերայ քո բազմի աստուածընկալ սուրբ. սեղանն:

Յորմէ սերորեքն և քերորեքն ոչ իշխէին մերձեալ. այսաւր տեսաք սքանչացեալ ի խորանն սրբութեան:

Դ. Զ. Գ յարայէլեան բանակին՝ եղեր առաջնորդ ² ի ձեռին մովսէսի ³ գաւազան, որ և հերձ զծովն կարմիր. աւրհնեալ ես գու փայտ սուրբ, սուսեր անեղին:

Դսկ ⁴ յերեւել նշան խաչի քո ի Յ յարեւելից, ուրացողքն ⁶ կոծեսցին. և բերկրին հաւատացեալք սուրբ ⁷ երրորդութեանն:

⁸ Դսչն փայլէ ի յարեւելից եաւթնպատիկ պայծառ քան զարեգակն. պայծառանան արդարքն և մեղաւորքն մերժին յանստուեր լուսոյն:

Է. ԱՆՈՒՐ.

Դ. Զ. « Ի վեց աւուր երրորդի բարձար ² ի յուս սիմովնի աստուածազարդ գերահարշ

գ. Գտնուում է—Ժ 150-ա կրճատ. ԺԶ 221-ա. 222-ր. ԼԲ 231-ա. ԽԱ 200-ա. ԽԶ 369-ա. ԾԱ 279-ա. ԾԷ 290-ա. ԿԴ 918. ԿԹ 195-ր կրճատ:

1. ԼԲ—եղի.
2. ԺԶ, ԼԲ, ԽԱ, ԽԶ, ԾԱ, ԾԷ—ի մեռիմն.
3. ԺԶ, ԽԱ, ԽԶ, ԾԱ, ԿԴ—գաւազանն.
4. ԼԲ—երեւել. ԾԱ—յերեւել. ԾԷ—երեւել.
5. ԼԲ—սրեւելից.
6. ԼԲ, ԾԷ—պապանմի.
7. ԺԶ—երրորդութեան.
8. Հանգստեան դժ «Մեծ և անեղ» շարականի

Գ տան կէսը—խաչն փայլի յարեւելից եօրեպսիկ պայծառ. քան զարեգակն. պայծառանան արդարքն. եւ մեղաւորքն ծածկին յանստուեր լուսոյն:

« Գտնուում է—Ժ 150-ա կրճատ. ԺԷ 174-ա. ԼԲ 231-ր. ԽԱ 202-ր. ԾԱ 281-ա. ԿԴ 919. ԿԹ 195-ա կրճատ:

1. ԺԷ ի վեց... բարձար ուսոյն սիմովնի աստուածաբոյն զերեւելաշ... (ըստ այսմ և ԽԲ 256-ր.)
2. ԽԱ, ԾԱ, ԿԴ—ի յոյս.

և պատուական սուրբ նշան, ընդ անմարմնոց զատուցն քեզ երկրպագանեմք:

5 Զադամ եմոյժ ի դրախտին ճմլեալ ողկոյցն առ ի քէն, և ի հրացայտ ի կողէն լուսաւորեաց զարարածս, ընդ անմարմնոց:

4 Որ ի յերկրի ես պարծանք և զէն հաւատացելոց ամենաւրհնեալ սուրբ նշան, որ կանգնեցար ի յերկրի յաղթող ընդդէմ թըշնամւոյն, ընդ անմարմնոց:

Դէ. 52. Ի Խորհուրդ սուրբ նշանին յառաջնումն երևեալ կենաց փայտն ի դրախտին, կենեք զքեզ մեզ յայտնեաց քրիստոս, որ խաչեցար և զմեզ փրկեցեր:

Պայծառ քան զարեգակն պատուական սուրբ նշան, կանգնեալ ի գողգոթայ ի փրկութիւն աշխարհի, քրիստոս որ խաչեցար:

Արմատ անմահութեան որ անկեցաւ ի դրախտին, ողկոյցն անապական որ ճմլեցաւ ի խաչին, քրիստոս:

Մեծաւքանչ և հրաշ. առ արքաշա, եղեալ. փոխա. ք. Սահա. տեսե. զխոյ. կախե. րդառ. քս. (կրճատ):

Սանդուղք. յի. է. յ. ինս. առ յակ. աւերկ. միկա. և հրեշտակաց ընդ նմա ել և էջ. քս (կրճատ):

Ահեղ և եօրասքանչ 2 առ նոյնի երևեալ. փոխանակ իսահակայ տեսեալ զխոյն կախեալ 5 ընդ ծառոյն, քրիստոս:

Յնծայան այսաւր երկինք և երկիր:

5. ԺԷ.—Զադամ սենեալ ի դրախտին, որից ճմլեալն ի ծալիկն, և ի հրացայտ . . . (ըստ այսմ և ԼԲ 256-ք):

4. ԺԷ.—Հունի այս տունը, այլ—«Հրովարտակ անկոյ երեւման զատուրին և զատուրի յաւորն ասեկի, յորում յոյսն անշիջանկի ի քեզ կառուցեալ սեանի, ընդ անն»:

ք. Գտնուում է—Ժ 152-ա կրճատ, ԼԲ 233-ք, ԽԶ 369-ք, ԿԳ 919, ԿԺ 196-ա. Հարականիս տեսնը չկան բոլորի մէջ կարգաւ. այլ ԽԶ ունի—Խորհուրդ, Ահեղ, Պայծառ, Նախանձեալ, Ահա կատար, Ժ ԼԲ ունի—Խոր, Արմատ, Ահեղ, Պայծ, Նախանձեալ, Ահա, ԿԳ ունի—Խոր, Պայծ, Արմատ, Ահեղ, Յնծան, Նախանձ, Ահա, Նոյն ինքն, ԿԺ ունի Խորհ, Արմատ, Ահեղ, Մեծաւքանչ, Սանդուղք, Պայծ, Նախանձ, Ահա, Նոյն ինքն:

1. ԼԲ, ԽԶ—փայտ խաչի.

2. ԿԳ—առ կոյնի.

5. ԿԳ—ի ծառոյն.

4 զուարճանան ընդ սուրբ յաղթող նշան և ընդ փայտ փրկութեան. քրիստոս:

Նախանձեալ 5 ընդ մեզ չարին հանելով ի դրախտէն, 6 Եհաս բանն անեղին ի խնդիր պատկերին. քրիստոս:

Ահա կատարեցաւ բան մարգարէին որ ասէ. աստուած ի հարաւոյ եկեացէ և սուրբն ի փարան լեռնէ. քրիստոս:

Նոյն ինքն է աստուած որ գալոյն է խաչին, խաչիւ կենագործէ զմեռեալքս մեղաւք. քրիստոս:

Դ Խորհուրդ սուրբ նշանին . . . (ըստ վերնոյն)

Պայծառ քան զարեգակն պատուական սուրբ նշան, ի գողգոթայ տեսեալ զուարճացան արարածք. քրիստոս:

Ողկոյցն անմահութեան ճմլեցաւ ի խաչին, արբոյց մեզ ծարաւեացս զրաժակ քաղցրութեան. քրիստոս:

Եհաս բանն աստուած ի խնդիր պատկերին, եկեալ ի գողգոթայ բեռեալ ի խաչին. քրիստոս:

Ահեղ և նորասքանչ առ նոյեան տապանին, իսահակայ տեսեալ զխոյն կախեալ զծառոյն, քրիստոս:

Մախացեալ ընդ մեզ չարին և եհան ի դրախտէն, իջեալ աւերկ ի յերկինց ազատեաց զքերեալսն. քրիստոս:

Մեղաւ մայրն առաջին և կերեալ ի պըտղոյն, իջեալ բանն աստուած ի խնդիր պատկերին քրիստոս:

Յնծան այսաւր երկինք և երկիրս ընդ սուրբ յաղթող նշան և ընդ փայտ փրկութեան. քրիստոս:

Ով նշան յաղթող զքեզ ունիմք բարեխաւս առ տէրն և արարողն որ ի քեզ բեռեալ. քրիստոս:

Ահա կատարեցաւ բան մարգարէին . . . (ըստ վերնոյն):

Վ Ե Ր Ա Յ Մ Ա Ն Խ Ա Չ Ի

«Կանոն Ութերորդ աւուրն Արհնութիւն»

34. «Սրբութիւն սրբոց, Հնորհեցեր . . .

5. Ծառագայթ փառաց աստուածային

4. Զեռ. — զուարճանայ.

5. ԿԳ—ընդ մեռ.

6. ԿԳ—խրեալ.

գ. Գտնուում է միայն ԺԷ 179-ր տարբեր ձևով.

ա. Ծանօթ և վաւերական շարական. Վերացման խաչի Դ աւուր օրհ. կէսը, Օրհնութեանս յա-

նշանի խաչի քո՝ տէր, յերկնից փայլատակեալ, արփիափայլ հրաձե ցուցաւ բազմութեան ժողովոյն. որ է կարապետ քո ահաւոր զայլուտեանն. տէր աստուած հարցն մերոց:

Ծագումն փայլակնացայտ ի գողգոթիա ցուցեալ երևի նշան քո՝ տէր, սա բացցէ մեզ զսրբէափակ սրոյն ամբութիւնն ինքնիշխան հրամանաւ. որ է փառք տէրութեանն քո ահաւոր. տէր աստուած հարցն մերոց:

Զաւրութիւն քառաթիւ խաչի քո՝ տէր, խորատակաց զգլուխ խարգախողին. և թափանցիկ լուսով պայծառացոյց զկաթողիկէ, որ է պսակ պարծանաց եկեղեցւոյ քոյ սրբոյ. տէր աստուած հարցն մերոց:

Զ. Բարձր արարէք զբազմեալն ի վերայ խաչին

Որ այսաւր եկեալ ի չարշարանս՝ գերազանցեալ սրբոյ խաչին ի քառակերպին. մըշտընշնաբուխ հոսեալ փակ արեան արբույցանելով արեգեաց, բարձր արարէք զբազմեալն ի վերայ խաչին:

Որ անձառելի աստուածային փառաւք պայծառացոյց հրակերպ փայլմամբ զնշան խաչին, հրաշագործեաց ի մեզ զաւրութիւն ճառագայթիցն, արփիահրաշ լուսով զարգարեաց զկաթողիկէ եկեղեցի, բարձր:

« Որ բարձրագ ևս բարձրելոյն քառակուսի աթոռ խաչելոյն, ներկեալ արեամբ անմահ անեղին, սուրբ կենդանարար և մեզ ողորմեա:

Որ բեռնաւք և բազկատարած բանն աստուծոյ ի քեզ միացաւ զեղարդնահոս բխմամբ ներկեալ զքեզ արեամբ, սուրբ կենդանարար և մեզ ողորմեա:

Որ վայելուչ փառաւք կազմեցար ի ձեռակեղոյն մանուշակի առաւառտու աստղ արասեկի, սուրբ կենդանարար և մեզ ողորմեա:

« Աթոռ անեղին և սեղան լուսոյ պայծառ արեգակն և լոյս բերկրեալ ի սուր սրբութեափայլ ծառ կենաց անկեալ, վասն որոյ և մեք երկրպագեմք սրբոյ նշանիդ:

Բանալի զբախտին նորոգաւդ բնութեանս:

Ջորգոյ Է. յ. ձ. մկ. գտնուում են միայն ԺԷ 180-ա 182-ա:

զաւաղան կենաց նախնոյն աղամայ. գերազանց գտար ծառոյն սաբեկայ. վասն որոյ և մեք երկրպագեմք սրբոյ նշանիդ:

Գեղեցիկ ծաղիկ յարմատոյն յեսեալ ի քեզ բարձրացեալ արեամբ ծաղկեցաւ և նորաբողբոջ լցոյց զարարածս. վասն որոյ և մեք երկրպագեմք սրբոյ նշանիդ:

ՅԶ. Պ. Բ. Իսկ դու պարծանքդ պարծանաց զեղարդդ սուրբ և գերազանց, որ ձեռամբ Թադէոսի սուրբ և ընտրեալ առաքելոյն առաքեցար մեզ աղաւէն՝ հիմն բարեաց հաստատութեան. քեզ զքրիստոս բարեբանեմք, հիմն բարեաց եկեղեցւոյ:

Թեաւոր սուր երկայրի և բանալի անձառ շնորհաց. զի դու բարձր գիտն կենաց, ջուր և արիւն արաբերեալ՝ որով մկրտեմք և հաղորդեմք ի բնակութիւն երրորդութեան. քեզ զքրիստոս բարեբանեմք:

Գեղեցիկ դոյն գովելի ներկեալ արեամբն ՝ քրիստոսի ի փառս ազգիս հայաստանեաց արձանացար յերկրի մերում, աշտարակ բարձր և ամուր պարիսպ հրեղին շուրջանակի. քեզ զքրիստոս բարեբանեմք:

Աստուածամուխ սուսերդ սուրբ աստուածախառն զաւրութեամբ, որով կարին արմատք ախտից և ցաւք յանցանաց. քեզ փրկեցուք ի փորձանաց և յամենայն որոգայթից. քեզ զքրիստոս բարեբանեմք:

Գեղատաճոյճ զեղարդն սուրբ և թարգմանիչ անմահ որդիւնոյն, որով ցուցաւ մարդ և աստուած ստոյգ մեռեալ և կենդանի. յոր հաւատաց հարիւրապետ և վկայեաց աստուածութեանն. քեզ զքրիստոս բարեբանեմք հիմն բարեաց եկեղեցւոյ:

Աստուածաներկ սուր փայլածու նիզակ ի ձեռին յիսուսի, որով փախչին փաղանդ դիւաց և բնակին գունդք հրեշտակաց. քեզ

Բ. Մանկունքս 1842 թուին առաջին անգամ տպագրեց Մ. Աթոռիս միաբան Յով. եպ. Շահ-խաթունեան (տես Ստոր. կաթ. էջ. հոր. Բ. 48.), և ապա Հայր Ալիշան (տես «Այրարատ» 348. ծանօթ. 1. առնելով Շահխաթունեանի օրինակից, Տպագրածի մէջ կան մի քանի բառերի աննշան փոփոխութիւններ, որ և նշանակում ենք:

1. Տպ. — յիսուսի. 2. Տպ. — ի փորձութեանց: 3. 2եռ. Նախ «Աստուածաներկ» (վերջին տունը) և ապա «Գեղատաճոյճ»:

4. Տպ. — Աստուած ևւ մարդ.

կնքեսցուք զգա[յ]արանս և զըռշմեսցուք զմի-
տըս և զհոգիս՝ տալով պատիւ երրորդութեանն
հաւր և որդ[ւ]ոյ և սուրբ հոգ[ւ]ոյն, կեն-
դանութեան և յետ մահու և յանսպառ
յաւիտենից:

ՍՐԲՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՅ.

ՅԷ. հԷ. «Յնծացէք այսաւր ազգ և աղինք
ամենայն ի յիշատակի սուրբ վարդապետացն,
որք պայծառացան լուսովն երկնային:

Յնծացեալ բերկրեցան ի փառս որդւոյն
աստուծոյ, եղեն զաւրաւորք ի պատերազմի,
զիշխանն անաւրէն ի միջոյ բարձին:

Անմարմնացեալք ի մարմնի հրեշտակա-
կրան առաքինութեամբ զարդարեցին փա-
ռաք սուրբ զեկեղեցի և եղեն քարոզք որ-
դւոյն աստուծոյ:

ՇԱՐՍԱԿԱՆՔ

ՍՐԲՈՅՆ ՍԱՐԳՍԻ ԶՕՐԱՎԱՐԻ.

ԳԼ. «Հաւար արքա[յ]ին զաւրեղ զինակիր՝
որք յուսով կարգան, արագաժաման յայտնի
աւգնական համազգի մարդկան. ի քէն բեկիտ
և զաւրք իւր դողան, ընտրեալ և գովեալ
սարգիս զաւրական, մարտիրոս որդ[ւ]ոյ քո-
[յ]ին սիրական. աղաչեմք զքեզ լեր մեզ աւգ-
նական:

Ծառիս ճշմարիտ և յարանման, յե-
րեւալս ի պարս խորին խորասան, վայելուչ
վայրին ի մաղանդարան, ի մաւա ի քաղաքն
որ կոչի տամիան, ի գաշա ծաղկածին՝ զոր
յիշէ վարդան, ի յամուրն անառ քրդաքաւ
անուան, անդ ուր զմարտիրոս արկին ի կա-
պան. աղաչեմք զքեզ լեր մեզ աւգնական:

Բարձրագոյն գահուն ի թագաւորական
ընտրեալ և գովեալ սարգիս զաւրական. որ
2 պարտեր զմարտ պատրոզ զիւական, այրեցեր

ա. Գտնուում է—ԺԷ 193-ա:

ա. Գտնուում է—ԺԷ 47-ր: Հարականիս զրիշ
Սարգիս երէցը թէն շարականս ընծայում է Երե-
ւելցի մեծն Վարդան վարդապետին, բայց թերեւ
սրա հեղինակն է Յովհաննու Արքայեղբոր աշակերտ
Բարձրբերդցի Վարդան: Վարդապետ, ինչպէս և
յայտնել ենք մեր յօդուածում:

1. Վարդանի գրած «Անկեանստոր երրորդութեան»
շարականի մէջ «ի պաշտ ծաղկածին»:

2. Ձեռ.—պարսեր:

զրադին կռոցն պաշտաման, 3 շարժեր Շապու-
հոյ ցաւ հոգ[ւ]ոյ մահուան, ով սուրբ զաւ-
րական և արիական. աղաչեմք զքեզ լեր մեզ
աւգնական:

Ով սուրբ վարդապետ ընտիր և արժան
մեսրապ բաղման և հայոց թարգման. որ
զնշանակիրն քե յայտնեցան, և պակասու-
թիւն հայոցս լցան, ըստ այնմ՝ արինակին
կանգնեցեր նշան ի մէջ մացառայ և ի խու-
ժաստան, բարձր ի զիտակի Գաղա գաղաթան,
որով պահպանի քառանկիւն սահման, և փայ-
լէ լուսով մեծ արեգական, շահաւէտ շար-
ժումն շրթունք ի բերան, անուն սարսկի
սարգիս զաւրական, մարտիրոս որդովք քո-
[յ]ին սիրական. աղաչեմք զքեզ լեր մեզ աւգ-
նական:

ԴԼ. հԳ. «Յերկնաւոր զաւրացն աւրհնեալ
աստուած հարցն գովեալ. այսաւր 2 յերկրի
ընտրեալ զինուոր 3 զսուրբն սարգիս պապա-
ւոր. զքեզ բարեբանեմք աստուած հարցն մե-
րոց:

Որ 4 անդրանիկ արարածոց և նախկին
արդար հոգւոց, 5 այսաւր ցուցեր արգեամք
յերկրի զսուրբ զաւրականն ցանկալի. զքեզ
բարեբանեմք:

6 Հուրը առաքեալ ի վերնատունն հոգիւ
հզար և 7 մեծատուն. այսաւր լցեր քոյին
շնորհաւք զսուրբն սարգիս առատ փառաք.
զքեզ բարեբանեմք:

Գ. Ձեռք: Ընդ զաւրապարին զաւրք Տերկ-

3. Ձեռ.—շարժեր շապան:

ա. Հարցս և սրան յաջորդող ու զտնուում
են—ԻԳ 58-ր. ԼԵ 267-ա. ԻԹ 302-ր. ԽԱ 50-ա.
ԽԲ 56-ա. ԿԳ 90. ԿԼ 44-ր. ՀԳ 40-ա:

1. ԻԳ, ԻԳ, ՀԳ—երկնաւոր.

2. ԻԹ, ԽԱ—յերկրի.

3. ԻԳ, ԻԹ, ԿԷ—սուրբ.

4. ԻԳ, ՀԳ—անդրանիկ.

5. ԻԳ, ԿԳ—այսօր .. արդեամք. ԽԱ, ԽԲ—այ-
սուր յերկրի (ԽԱ—յերկրի) զնշանակ զինուոր սուրբ ...
ԻԹ—այսօր ցուցեր ... սուրբ գորապետ. ԿԳ—այսօր
ցուցեր... սուրբ գորապետ:

6. ԻԳ, ՀԳ—սուրբ. ԻԳ, ԽԱ, ԽԲ—հարս ...
ի վերնատուն.

7. ԻԹ.—փառասուր.

8. ԻԳ, ԻԹ, ԽԱ, ԽԲ, ԿԳ, ՀԳ—երկնային և
երկրային.

նայինք և երկրայինք բարձր արարէք զնա յաւիտեան:

Այստար ⁹ զինաւորք սուրբ զաւրապետին սպառազինեալք ¹⁰ արիւթ թեամբ հոգւոյ ¹¹ քրարձրացուցիչն ծնաւդին և ¹² ծնելոյն սրբոյն սարգսի մարտիրոսի՝ բարձր արարէք զհայրն երկնաւոր:

¹³ **Ն**որոյս սիովնի շինուածք լուսածին, ¹⁴ խաչիւ խաչեալ ընդ խաչելոյն և խաչակցեալ սրբոյն սարգսի և մարտիրոսի նորին որդւոյ ¹⁵ զ՝ ի խաչ կոչաւ զգորգին միածին բարձր արարէք ¹⁶ զլոյսն անստուեր:

Նեղեալք ի վշտաց անտրինաց, սուրբ ¹⁷ զհոգին ազատութեան, որ զանդորրութիւն ¹⁸ շնորհաց ի ձեռն որդւոց ազատաց, բարեմանեցէք ի ձայն ¹⁹ գոհութեան, բարձր արարէք ²⁰ զբաշխողն շնորհաց:

Ի սուրբ տաճար հոգեւոր ¹ յեկեղեցիս բանաւոր, ով սուրբ սարգիս զաւրապետն, զքեզ տէր կանգնեաց մահարձան, աղաչեա զատուած ² արբել զմեզ ի մեղաց:

Սիրով հոգւոյն պաղաւեա մեծ ³ փառաւոր զաւրապետ ⁴ պտուղ կենաց բաշխելով անձառ հրաշիցն ձեռով, աղաչեա՝:

9. ԻԳ, ԽԱ, ԽԲ—զինաւոր, ԻԲ—զինաւորք հոգեւոր... ԿԳ—զինաւորք սուրբ... սպառազինեալ:

10. ԿԳ—խաչակցութեամբ, ԻԳ—յարտրեալք, ԻԳ, ԽԱ, ԽԲ, ԿԳ, ԿԷ, ՀԳ—արարեալք, ԻԳ, ԻԴ, ԽԱ, ԽԲ, ԿԷ—արարեալք... հոգւոյն, ԻԲ—հոգւոց:

11. ԻԳ, ԿԷ—գրաւորացուցիչ... ԻԲ—բարձրացուցիչ... ԽԱ, ԽԲ, ԿԳ—բարձրացուցիչ գրաւորացուցիչ:

12. ԻԳ, ԽԱ, ԽԲ, ԿԳ, ԿԷ—ծնեցիւր:

13. ԻԳ, ԻԴ, ԽԱ, ԽԲ, ԿԳ, ԿԷ, ՀԳ—նորոյ, ԻԲ, ԽԱ—նորոյս... շինուած, ԻԳ, ԽԱ, ԽԲ—նորոյս... լուսածին:

14. ԻԲ—խաչիւ ընդ խաչելոյն խաչակցեալ... ԻԴ, ԻԲ, ԽԱ, ԽԲ, ՀԳ—խաչ... որդւոյն, ԿԳ—մարտիրոսին... որդւոյն... ԻԳ—մարտիրոսին որդւոյն:

15. ԽԲ—գորգիցի գորգին...

16. ԻԳ, ՀԳ—զոյսն ի հօրե, ԽԲ—զոյսն վերին:

17. ԻԳ, ԻԲ—հոգիւն:

18. ԻԴ, ԻԲ, ԽԱ, ԽԲ, ԿԳ, ՀԳ—շնորհե, ԿԳ—շնորհե... ազատութեան:

19. ԻԴ, ՀԳ—զննութեան:

20. ԻԴ, ԻԴ, ԿԳ, ԿԷ, ՀԳ—զննութեան ձեռքիս:

1. ԿԳ, չունի—յեկեղեցիս բանաւոր:

2. ԻԴ, ԿԷ—մարտիրոս, ԿԳ—զմեզ ազատել...

3. ԻԲ—բանաւոր:

4. ԿԳ, ԿԷ, ՀԳ—զպսուղ, ԽԱ, ԽԱ—պսուղ... շնորհեցիւ:

⁵ **Ս**ուրբ անդրանիկ քո ⁶ որդւով, զոր ծնար հոգւով և մարմնով, մարտիրոս անուանեալ ⁷ գործով ⁸ զանուն կատարեալ, աղաչեա՝:

Ի գամբայ ցորացեալ ի խուժաստան լոյս ծագեալ, անդ ⁹ քաջութիւնս ցուցեալ և զյաղթութեան պսակն ¹⁰ առեալ, զմեզ առէք պսակակից, որ ¹¹ եմք տաւնիս հանդիսակից:

Աստուածային սքանչելեալք, և ¹² հաւատով սուրբ վարուք, ձեռնութեան արշաւամբ ¹³ ելէք յերկինս կոչմամբ սուրբ սարգիս և մարտիրոս, աղաչեցէք միշտ զքրիստոս:

¹⁴ **Ռ**ամից բազմաց նեղելոյ այլև երկին գերելոց ատենահաս ¹⁵ ազնութեամբ արագ փրկէք ¹⁶ այցելութեամբ, ¹⁷ աղաչեցէք զատուած զմեզ ազատել ի վշտաց:

Սրբոց գեղից երկնից զաւրաց հազարդ ¹ եղէք հրեշտակաց, ² սուրբ սարգիս և մարտիրոս զմեզ յիշեցէք առ քրիստոս:

Ռրպէս և հայրն ³ հաւատաց ⁴ մեծն արաւամ գոգ հոգւոց զխաւհակ պատարապեալ և ⁵ զաւրհանութիւնսն ⁶ ընկալեալ:

Իւիթեղէն ⁷ մարմնով ծննդեան հանդի-

5. ԿԳ, չունի այս տունը.
6. ԻԴ, ԻԲ, ՀԳ—որդւով.
7. ԽԱ—գործով.
8. ՀԳ—զանուն լոյս, ԻԴ, ԽԲ—զանուն...
- ԻԴ. ԿԷ—զանուն... սուրբ սարգիս (ԿԷ—և մարտիրոս) աղաչեցի միշտ զքրիստոս. ԽԱ—զանուն լոյս, աղաչեցի.
9. ԻԴ.—զքաջութեան անցուց, ԿԷ—զքաջութեան անց ցուցեալ.
10. ԽԱ—առեալ սուրբ.
11. ԻԲ—եմք.
12. ԻԴ, ԻԲ, ԽԱ, ԽԲ, ԿԳ, ԿԷ—հաւատ.
13. ԽԲ—եղեալ, ԿԳ—յեկեղ.
14. ԽԱ, ԽԲ—ամից բազմաց եղելոց, ԿԳ—ասմից բազմաց.
15. ԻԲ, ԽԱ, ԽԲ—զննութեան.
16. ԻԲ—այցելութեան ԽԱ, ԽԲ—այցելութեան.
17. ԻԴ, ԽԱ, ԽԲ, ԿԷ—աղա ի մեղաց, ԻԲ, ԿԳ—աղա... արբել...
1. ԻԴ, ԽԱ, ԽԲ, ԿԳ, ՀԳ—եղեալ.
2. ԽԲ—սուրբ.
3. ԻԴ, ԻԲ, ԽԱ, ԽԲ, ԿԳ, ԿԷ—հաւատ.
4. ԻԲ—մեզ.
5. ԻԴ, ԿԳ, ՀԳ—զորհուրդներ.
6. ԻԴ, ԿԷ—ընկալար.
7. ԽԱ, ԽԲ—մարմնով, ԻԴ, ԿԷ—մարմնով ծննդեան.

սացար ի յատեան, փոխան. ⁸ խոյի գառն ⁹ կախեալ ¹⁰ զբարձող մեղացն տեսեալ:

Բամեալ վիճակ ¹¹ պարզեցան բնդ ¹² յետեայ ¹³ որդւոյ նաւեան զաւրաժարեալ ¹⁴ յերկրէ յերկինս մեղու. ¹⁵ րդխաւդ և կաթին:

Բիւրուց եղեք ծանաւթ ազգաց լինել ¹⁶ աւտար հայրենեաց, յաղթող ¹⁷ անուամբ և սքանչելեալք, ¹⁸ փայլէք յաշխարհ միշտ փառաբ:

Նուադ ¹⁹ ձայնի փառատուութեան՝ ի ձեր խնձոյս ²⁰ խրախուսութեան, համաձայնեալ զաւրաց ²¹ վերին՝ երգեմք զփառս ²² բարձունս:

Գ. Ա. **Ս**ուրբդ սրբոց սուրբ երրորդութիւն, որ ի սրբէից ² սրբասաց ձայնիւ միշտ փառաբանիս, ընկալ ի մէջ ³ զաւրհանութիւնս ի յիշատակի յաղթող ⁴ վկայիցս. մաղթանաւք սոցա խնայեա ի մեզ:

Արարիչ հրեղինաց և հողեղինաց անբակիցն հայր. որ ընտրեցեր ի մարգկանէ նախ քան զլինելն աշխարհի զգասս վկայիցն լինել սուրբս և ամբիծս և արի խոստովանողս անմահ արքայիդ. մաղ՝:

Բամից բոլորից մասանց եղելոց եղանոց որդի աստուծոյ, որ յաղթեցեր աշխարհի մեղաց և մահու մարգկային բնութեամբ. և ետուր զաւրութիւն հաւատով կոխել զբանսարկուն և զերկիւղ մահու. մաղ՝:

8. ԻԹ.—խոյի, մնացեալքն—խոյին.

9. ԿԳ.—կախեալ, մնացեալքն—քնկալեալ.

10. ԻԳ, ԻԴ, ԽԱ, ԽԲ, ԿԴ, ԿԵ, ԶԳ.—զմեղաց բարձունքի տեսեալ:

11. ԻԳ, ԿԵ.—պարզեցան. ԻԴ, ԻԹ, ԿԴ, ԶԳ.—պարզեցան.

12. ԿԴ.—նսալայ.

13. ԻԳ.—որ. ԿԵ.—որդւոյն.

14. ԿԴ, ԶԵ.—յերկրէ.

15. ԻԳ.—րդխաւդ. ԿԵ.—րդխաւդ ի կարին.

16. ԿԴ.—ժառանգորդ.

17. ԽԱ, ԽԲ.—անուան.

18. ԽԲ.—փայլել. ԿԴ.—փայլել.

19. ԻԴ, ԶԳ.—ձայնի մնացեալքն—ձայնի.

20. ԻԴ.—ուրախութեան.

21. ԽԱ, ԽԲ.—երկինս.

22. ԻԴ, ԶԳ.—ի յերկինս.

Բ. ԳՆԱՆՈՒԴ Է ԻԹ 304-ր մի տուն միայն ԽԸ 233-ա:

1. ԻԹ.—տոնիքիցն 2. ԽԸ.—երեստեան ձայնի.

3. ԽԸ.—զօրեւարանութիւնս.

4. ԻԹ.—վկայից.

Գերագոյն վերստին ի ջրոյ զմարդիկ ծնանիս հողի աստուծոյ, որ զփառակցին քո զաւրացուցեր զվկայսն ի մարտի յաղթել թշնամոյն և արիաբար հեղուլ զարիւնս իւրեանց ընդ արեան զմեզ փրկողին. մաղ՝:

Ի հանդէս մարտի ձեր սուրբ սարգիս զուարճանան զուարթունք երկնից, և պարեն ընդ մեզ տաւնելով զաւր յիշատակի ձեր քաջ նահատակք. զի մարմնով անմարմին եղեք քերագոյն ձեր չարչարանաւք. մաղթեա փրկել զմեզ ի մեղաց մերոց

Սիրով փառեալ յիսուսի վկայ նմին մարտիրոս բաղձալի մանուկ, որ զերկրաւորս արհամարհեցեր ⁴ մեծութեան երկնաւորին յանկացար փառաց, և պսակեցար յերկնաւոր թաղաւորին, զոր քաջութեամբ խոստովանեցար. մաղթեա փրկել զմեզ ի մեղաց:

Գ. Ա. **Յ**եղեմական տնկոյն ¹ շառաւիղ բարի պարգեւեցար մեզ սուրբ սարգիս. ապաւն ² յուսոյ կենաց փրկութեան տալիթ. բարեխաւս ³ լեր առ տէր փսն անձանց մերոց:

Որ գերահաշ սիրով նահատակեցար պատկեր ³ տիրակիր, պատարագ անուշահոտ, ընծայ բանաւոր, բարեխաւս լեր առ տէր՝:

Վարդագոյն արեամբ պսակեալ փառաբ ⁶ ամենագովգ մարտիրոս սիոնի սրբոյ ոսկեհուռ ⁷ պսակ, բարեխաւս լեր առ տէր՝:

Անմահ արքային տաճար ⁸ մաքրափայլ արեգակնակերպ ծառագայլիւք. զամբար հոգւոց բանաւորաց ⁹ մեծի ի զինաւորս. բարեխաւս լեր առ տէր՝:

Նարդոս անուշահոտ ¹⁰ ծաղիկ ¹⁰ վարդա-

1. ԶԵ.—մեծութիւն.

ա. ԳՆԱՆՈՒԴ Է—Ժ 39-ա կրճատ. ԺԷ 47-ա. ԻԳ 60-ա. ԼԹ 358-ր 2 տուն. ԽԱ 15-ր. ԽԲ 58-ա. ԿԴ 905. ԿԵ 46-ր. ԿԹ 50-ա կրճատ.

1. ԺԷ.—շառաւիղ.

2. ԿԴ.—յուսացիոց.

3. ԿԴ.—լերով.

4. ԽԱ, ԽԲ.—նահատակեալ.

5. ԿԴ.—սիրտցի.

6. ԺԷ.—ամենագոյ սուրբ վկայ մարտիրոս.

7. ԼԹ, ԽԲ.—պսակ.

8. ԽԱ, ԽԲ.—յուսափայլ.

9. ԺԷ.—սուրբ վկայ սարգիս բարե.

10. ԻԴ.—վարդագոյն.

ՍՏԱՅՈՒԱԾ ԳՐԳԵՐ .

Մեղուններ. — Ա. Չիլինկարեան և Տ. Ռաշմա-
ճեան. Աղէքսանդրապօլ, 1898. գինը 10 կոպ.

Ակնարկ մը հայ հնագրութեան վերայ (Ազ-
գային մատենադարան ԻԸ.). Ուսումնասիրութիւն
հայոց գրչութեան արուեստին. — Լ. Յակոբոս վ.
Տաշեան. Վիեննա. 1898. (գինն է 2, 50 ֆր.).

Նշանագիրք Հայոց. — Տրդատ վարդ. Պալեան.
Վիեննա, 1868. (գինն է 1, 50 ֆր.).

Եւրոպայի քաղաքական դրութիւնը Բերլինի
քաջնադրութիւնից յետոյ. — Ս. Սապահ—գիւլեան.
Ռուսիոյ, 1898 (գինն է 1 ֆր.).

Կենդանի է արդեօք (նուէր մանուկներին—մի
սիրուն վէպիկ) փոխադր. ռուսերէնից. — Մ. Վ.
Արխանգելսկայա. Թիֆլիս. 1898 (գինն է 8 կ.).

Վեհ. Հայրիկը Բագու. — Ս. Մ. Ծոցիկեան.
Բագու, 1898 (գինն է 15 կ.).

Վլադիկայի Այգուժ աւանգութիւն. — Էրեստ
Ֆոն-Վիլդէնբուրխ (Թարգմ. Տաճատ Բաշ. Մարա-
ղեան. արտատպած «Նոր—Դար» ամենօրեայ թեր-
թից) — Թիֆլիս, 1898 (գինն է 20 կ.).

Հարեանցի հայեացք Հայոց հին գրականու-
թեան վերայ. — Լ. Կեորգեանց. Տիֆլիս, 1898
(գինն է 5 կ.).

Տարտիւֆ, Մոլիերի կատակախաղ. ֆր. Թարգ.
Խորէն եպ. Ստեփանէ. Բագու, 1889.

Զգացմունքների աշխարհ (Խ. Աբովեանի եր-
կերի առթիւ. — արտատպած «Լուսնայ» հանդիսից). —
Իս. Յարութիւնեանց. Տիֆլիս. 1898.

О містѣ Богословія въ семьѣ универси-
тетскихъ наукъ. Проф. свящ. П. Я. Свѣтлова.
Кіевъ. 1897.

Contribution à l'étude des troubles trophiques dans
l'hémiplégie organique. — K. Aghavhianz. Paris, 1898:

Ի Բժշկի նամակները երիտասարդ մօրը. — Ի Ժշ-
դոտոր Վիլհելմ Պլոտ — գերմ. փոխ. Տ. Ջաբէլ
Չիլինկարեան. Աղէքսանդրապօլ, 1898. Գինն է 50 կ.

Հօրոտ—Մօրոտ (պատկերներ իրական կեան-
քից. ա. գիրք). — Յովհ. Մալխասեան. Թիֆլիս,
1898. Գինն է 30 կ.

Բ Ա Ջ Մ Ա Վ Է Պ .

(Յունիս, Յուլիս, Օգոստ. եւ Սեպ. ամիսներ).

Եզնիկայ «Եղծ ազանդոց» գրքին գրութեան
ժամանակն և վաւերականութիւնն. 261. Սարգիս վ.
Շնորհալի. 266. Գեր. Բիհմանի և ասորական գրա-
կանութեան նոր գանձերն և գիւտեր. 270. Հայ
աշխարհաբար լեզուն Ռուսահայաստանում. — Բ.
Ջուլֆայից մինչև Խոյ. 280. Մի ձայն Կովկասից,
Թիֆլիսի «Ժողովրդական գրադարանը» (Թռուցիկ
տեսութիւն). 287. Իրախոսական ուղևորներ. 290.
Վերք և ուսուցչապետն Ն. Մար. 297.

ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ ԲԱՋՄԱՎԷՊԻ .

1. Սաղաւարտ քահանայից. 299. 2. «Վեց-
հազարեակ» կոչման պատճառն. 299.

ՊԱՏԱՍԽԱՆ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿԻ

1. Մենամարտք. 299. Դիսական ... 302. Վարչ.
Թարգի. լս. ընկ. 307. Հատիկ (նմանութիւն). 307.
Բաղախական առիւ. — Մայիս. 308. Ողբալի պատ-
մութիւն մը. 313. Սիրամարգ և հաւ. 314. Արջը
դատաւոր. 315. Պարունակութիւն ազգային պարբ.
թերթից. 316:

Հայ լեզուի ուսուցման եղանակը յարեմուտ
(ի Գաղղիա և ի Գերմանիա). 317. Վանայ ծովակի
կղզիներ. — Աղթամար. 321. Սարգիս վ. Շնորհա-
լի. 327. Որմոյ լճին այց. մը. 334. Գլախտուն.
240. Փրեգերիկ Միլլէր. 341. Վասքոյ Կամայ և
յորելեան հանդէսը ի Լիզպոնա. 343. Իմ ճանա-
պարհորդ. յիշող. Պարսկաստ. — Բ. Ջուլֆայից մին-
չև Խոյ. 347. Մի ձայն Կովկ. հայ. Բարեգ. ընկեր.
գրադարանը. 351. Դեղեկագիտութիւն. — Գլուխ Ա.
Ենթակայական ուսումնասիրութիւն գեղեցկին. 352.

ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ ԲԱՋՄԱՎԷՊԻ

1. Մասի բաշխումն հայ եկեղեցւոյ մէջ. 356.
Դիսական — ... 353. Բաղախական առիւ. — Յունիս.
358. Պարունակութիւն ազգային պարբերակ. թեր-
թից. 364.

Կենսագրական. — Գրիգոր Աղաթոն ծագումն և
կենսագրութիւն. 365. Հայկականք. 370. Դիտո-
ղութիւն մը հայ աշխարհաբար լեզուի վրայ. 373.
Անահիտ հանդէս ամսեայ, ազգային, գրական, գե-
ղարուեստական 375. Սարգիս վ. Շնորհալի. 376.
Վերջին նորանոր գիւտեր վերաբերեալք եկեղեց.
հին պատմ. 381. Հայք դութերայ. 387.

ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ ԲԱՋՄԱՎԷՊԻ

1. Թուոց գաղտնիք մը 390. Դեղեկագիտական.
— Գլուխ Բ. Ենթ. ուսումն գեղեցկին. 390. Նոր
ցոյց գործող Ս. Քահանայապետին Լեոն ԺԳ ի վե-
րայ Հայոց. 394. Վասքոյ Կամայ և յոր. հանդ.
ի Լիզպոնա. 385. Դիսական. — ... 400. Տարբերակ
կերպ իժէ խայթում աղջկան մի առողջանալուն.
403. Չայն սրտի. 403. Բաղախական առիւ. — Յուն-
լիս. 404. Ջղջում (բանաստ.). 410. Պարերգ
մանկանց (բանաստ.). 411. Պարունակութիւն աղդ-
պարբերական թերթից. 412.

Վանայ ծովակի կղզիները — Աղթամար. 413.
Հայք Գութերայ. 419. Ոգոգումացի. 423. Ակնարկ
մը Լեոփարտի կենաց, գործոց և Լեոփարտեան
հանդիսից վրայ ի Ռէքանադի. 427. Հանք և իրենց
ստուգաբանութիւնը. 434. Իրախոսական. — Տարբա-
բանական բառից կաղմութիւն հայերենի մէջ, Դի-
տողութիւնք Ե. Տեղայի. 435. Ոթոն Բիզմարք. 440.
Բիզմարքի գլուխն. 444. Պոռոյտ մը. 444. Ազդ. —
Հանդէս հանդիսից. 347—48.

ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ ԲԱՋՄԱՎԷՊԻ

Թղթակցութիւն նոր աշխ. 452. Երեք հար-
ցումներ (ոտանաւոր). 452. Հագոպոսիանի մահուան
յորելեանն. 453. Բաղախ. առիւ. — 20 Օգոստո-
սի. 453. Այլ և այլք. — 459. Պարունակութիւն
ազգային թերթերից. 459.

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ ՊԵՏՏՈՆԱԿԱՆ

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԲԱԺԱՆՈՐԳԱԳԻՆՆ Է

1898

Մէկ տարուանը 4 լուրի
Կէս , 2 ,

Կարելի է բաժանորդ գրուել կէս տարուայ համար և ստանալ թերթը յուլիս ամսից սկսած՝ վճարելով տարեկան բաժանորդագնի կէսը միայն:

ԲԱՑՈՒԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

„ԼՈՒՄԱՅ“

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՀԱՆԳԻՍԻ

1899 թ.

(Զորքի փաթիլ)

Տարեկան 2 գիրք. բաժանորդագինն է 3 լուրի:
Հասցէն՝ Тифлисъ. Протоіерею Гюль Аганянцъ,
Редакція „Лума,,.

ՎԱՃԱՌ Է ՀԱՆՈՒՆԼ ԱՐԴԷՆ ՏՓԽԻՍՈՒՄ,

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ,

„ԵՂԲԱՅՐԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՃԿԱՍՏԱՆՈՒՄ ՎՆԱՍՈՒԱԾ ՀԱՅԵՐԻՆ“

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ—ԳԻՏԵԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ ԵՐԿՐՈՐԴ,

Ի ՆՈՐՈՑ ՄՇԱԿՈՒԱԾ ԵՒ ԼՐԱՅՐԱԾ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ.

Ներկայ աժանեցրած հրատարակութեան մէջ, որ 140-ից աւելի յօդուածներ է պարունակում զանազան բովանդակութեամբ, արձակ և չափածոյ, մտել են 40-ից աւելի նորերը, որոնք մի կողմից տաճկահայոց սարսափելի թշուառութիւնների հետ են ծանո-

թացնում, միւս կողմից հայերի անցեալում և ներկայում վարած կեանքի կենցաղական և քաղաքակրթական պայմանների հետ:

Դրքին կցած են հայ գաղթականների երկու մեծ խմբական պատկերներ (100 մարդուց աւելի), բնականից առած, և ուրիշ 150-ից աւելի պատկերներ (40 նոր), որոնց թուում շատերը գունաւոր և երկուսը՝ «Հայերի կոտորածը Տրապիզոնում 1895 թ.-ին» Յ. Կ. Այվազովսկու և Գարնան փոթորիկ» Մահաթեանի՝ եռագոյն:

Գինն է 3 ռ. ճանապարհածախսով 3 ռ. 70 կ. պահեստը Մոսկուայում է, Русскіе Бѣдомости թերթի գրասենեակում և Կարբասնիկովի գրավաճառանոցում:

Ժան. Այն անձինք, որոնք «Եղբայրական օգնութեան» առաջին հրատարակութեան վերաբերեալ հաշիւները չեն վերջացրել, թող հաճին վերջացնել:

Խոնարհաբար խնդրում է այն թերթերից, որոնք ժողովածուի նպատակին համակիր են, արտատպել ներկայ յայտարարութիւնը:

Խմբ. ԳՐ. ԶԱՆԸԵԱՆ.

